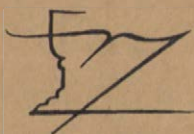

ACTA PAPENSIA

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI

*„A településtörténeti monográfia-írás kérdései” című, 2002. november 21-én
Veszprémben rendezett konferencia előadásai*

ARADI GÁBOR — BENCZIK GYULA
— BŐSZE SÁNDOR — HORVÁTH
GÉZA — HORVÁTH JÓZSEF — KISS
GÁBOR — KOMLÓSI JÓZSEF —
MÁRFI ATTILA — MÁRKUSNÉ VÖ-
RÖS HAJNALKA *írása és megyén-
kénti településtörténeti bib-
liográfiák*

Harmadik évfolyam (2003) 1–2. szám

ACTA PAPENSIA (AP)

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

ISSN 1587-6292

Főszerkesztő
Dr. Hudi József

Felelős szerkesztő
Mezei Zsolt

Munkatársak
Dr. Köblös József, Kránitz Zsolt

Felelős kiadó
Köntös László
Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei

Szerkesztőség
8500 Pápa, Március 15. tér 9.
Postafiók: 48.
Tel/fax: (89) 324-240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

Megjelenik évente négy szám két kötetben

Egy összevont szám ára: 600.- Ft

Megrendelhető és előfizethető
a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj: 1200.- Ft / év

E számunk kiadását támogatta:

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
PÁPA VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
VESZPRÉM MEGYE KULTÚRÁJÁÉRT KÖZALAPÍTVÁNY

A falutörténetírás múltja és jelene Magyarországon

HA A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS történetével foglalkozó tanulmányokat, összefoglalásokat áttekintjük, arra a meglepő eredményre juthatunk, hogy a falumonográfiák ügyével alig foglalkozott a szakirodalom. Önmagában már ez a hiányérzet is arra ösztönözhet bennünket, hogy felmérjük, milyen szerepet töltött és tölt be a községtörténet-kutatás a történetírásban.

A községtörténet-írás kezdetei a XVIII. századra nyúlnak vissza, amikor Bél Mátyás (1684–1749) és követői a megyeleírás, megyetörténet részeként a települések rövid leírását is fontosnak tartották. E téren a XIX. századi történetfelfogás sem hozott újat, hiszen legjobb képviselői – mint Pesty Frigyes, Fraknói Vilmos (1872), majd Tagányi Károly (1894) — sem tudták elvonatkoztatni a községtörténetet a megye történetétől. (Más volt a helyzet a jogilag szintén községnek tekintett rendezett tanácsú városokkal, a korábbi mezővárosokkal, amelyek történeti identitásukat ekkoriban már várostörténeti monográfiákban alapozták meg.)

Az áttörést a két világháború közötti falukutató mozgalom hozta meg, amely megteremtette a falumonográfia műfaját. Kezdetben a falumonográfia még a jelenkori viszonyok sokoldalú bemutatására összpontosított, s a történelem legfeljebb annyiban volt fontos, amennyiben magyarázatot tudott adni az egyes gazdasági, társadalmi, kulturális jelenségek genezisére. Később azonban megfordultak az arányok, s a történeti feldolgozásokban a politikával és politikai ideológiával átítatott jelenkor szorult háttérbe.

Minőségileg új fejezet kezdődött a műfaj történetében az 1990-es években, amikor az autonómiájukat visszanyert önkormányzatok a helyi identitás fontos eszközének tekintették a település történetét, s ezért megírták a város- vagy község történetét.

A rendszerváltás óta elkelt 12 évben felméréseink szerint csak a Dunántúlon közel 500 átfogó jellegű településtörténet (falu- és városmonográfia) látott napvilágot, ami azt jelenti, hogy a mai Pannóniában évente mintegy 40 helytörténeti monográfia jelent meg a könyvpiacon. A megyék közül Veszprém (közel 100 kötettel), továbbá Somogy és Sopron áll az élen, de Zala és a többi megye is jelentős számú településtörténeti monográfiát produkált. Országos viszonylatban — a régebbi kiadásokat is figyelembe véve — bizonyára ezernél is több településtörténeti monográfia van forgalomban. Úgy tűnik, megvalósulni látszik a falukutatók azon régi óhaja, hogy minden városnak, községnek, nagyobb településnek legyen írott története.

Ami 100–150 évvel ezelőtt még szinte lehetetlennek tűnt, az ma már természetes, mindennapos dolog. Nincs olyan település az országban és a Kárpát-medencében, amelynek története kisebb-nagyobb energiaráfordítással ne lenne összeállítható. Az igazi kérdés, hogy az elkészülő mű mögött van-e elméleti-módszertani problémafelvetés, s minőség a kivitelezésben? A falutörténet divatját éljük, de a mennyiségi termelés és minőségi követelmények nincsenek arányban.

Jelen tematikus számunk a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága székházában 2002. november 21-én „A TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MONOGRÁFIA-ÍRÁS KÉRDÉSEI” c. tartott konferencia előadásainak közzétételével mintegy leltárt készít a rendszerváltó évtized helytörténeti monográfia-terméséről, annak jellegzetességeiről. Bízunk abban, hogy a számadás tanulságait minden érintett hasznosítani tudja, hasznosítani fogja.

HUDI JÓZSEF
főszerkesztő

The Past and Present of Village Histories in Hungary

IF WE SUM UP the papers and surveys on the history of historiography we can come to the astonishing conclusion that village monographs have hardly been covered by our bibliography. This lack in itself may also instigate us to investigate what role was and is played by the research of the history of villages in our historiography.

The beginnings of regional history go back to the 18th century, when *Mátyás Bél* (1684–1749) and his followers found it important to record the short history of settlements as part of the county descriptions. The 19th century concept of history did not bring anything new in this particular field, since its best representatives like *Frigyes Pesty*, *Vilmos Fraknói* (1872) and later *Károly Tagányi* (1894) could not abstract the history of villages from those of the counties either. (There was a different situation with the municipalities of rectified councils which were legally treated as villages, as these earlier market towns had already established their identities in urban monographs at around this time.)

The breakthrough was brought by the village exploring movement between the two world wars, who have established the genre of village monographs. Originally, village monographs concentrated on the comprehensive description of contemporary conditions, and history as such was only important if it was able to explain the genesis of particular economic, social and cultural phenomena. Later on, however, these proportions have totally changed and the reality permeated with politics and political ideologies were pushed into the background.

A qualitatively new chapter was begun in the history of the genre from the 1990s, when local governments with their freshly regained autonomy started to consider the history of their own settlements an important means of local identity, so they had the history of the settlements written.

During the past 12 years since the transformation of the regime, approximately 500 comprehensive settlement histories (urban and village monographs) have been published in Transdanubia alone, which means that about 40 regional monographs were sold on the bookmarket every year. From among the counties it is County Veszprém takes the lead (with nearly 100 volumes) followed by County Somogy and Sopron, but County Zala and others have also produced a significant number of regional monographs. On a national scale - taking earlier publications also into consideration — there are more than a thousand regional monographs in circulation. The old dream of village explorers seems to come true that each town, village and larger settlements should all have their own monographs.

What would have appeared almost impossible 100 or 150 years before, it is a natural and a common fact. There is no such settlement in Hungary and the Carpathian Basin the local history of which could not be compiled with lesser or greater degree of energy. The real question is whether we can find a genuine theoretical-methodological problem or some quality in the background of these works. Village history writing is in the fashion, but quantitative production and qualitative expectations are not in balance.

Our present thematic volume is based on the lectures of the Conference on Questions of Writing Regional Monographs held in the seat of the Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences on 21st November, 2002. With the publication of the lectures of this conference we are preparing an inventory of the regional monograph-production and its characteristics of the regime transformation decade. We are confident that the lesson of this summary can be drawn and will be drawn by all those, who are concerned.

JÓZSEF HUDI
editor-in-chief

MÁRFI ATTILA

Gondolatok a baranyai településtörténeti kiadványokról 1990–2002

(A baranyai helytörténetírás műhelyeiről)

ATÖBB MINT EGY ÉVTIZEDNYI időszakot felölelő gazdag baranyai helytörténeti irodalomról korántsem átfogó és értékelő elemzésre, csupán ismertetésre, néhány, általam fontosnak tartott észrevétel közvetítésére vállalkozhattam. Mégis remélem, hogy ezek az észrevételek kellő tájékoztatást adhatnak a napjainkban is folyamatosan változó és bővülő baranyai helytörténeti kiadványok szellemi háttéréről, színvonaláról. Megyénk tudvalevően élen járt a helytörténeti tradíciók megteremtésében, a lokálpatriotizmust szolgáló honismereti mozgalom és a községi krónikairás szerteágazó formáinak életre hívásában. A baranyai honismereti mozgalom fénykorában, az 1980-as években sem szervezeteinek számarányával, hanem eredményeivel hívta fel magára a figyelmet.¹ A mintegy húsz különböző szervezet (várbaráti kör, hagyományápoló szervezet, iskolai és községi honismereti kör) a tárgyi és szellemi értékek gyűjtésével, a hagyományok ápolásával sajátos értékteremtő munkát végzett. Ezen munka eredményeként alakultak ki a helytörténeti gyűjtemények Szentlőrincen, Sellyén, Mecsek-nádasdon, Ófalun, Szederkényben és másutt, s gazdagodott a helyismereti irodalom.

A másik jelentős baranyai kezdeményezés, a községi krónikairói mozgalom elsősorban a történeti események rögzítésére vállalkozott. A megyei helytörténetírás máig egyedinek mondható forrásanyaga nem alulról jövő kezdeményezésként jött létre: a Baranya Megyei Tanács Elnökének 1971-es utasítását követően szerveződött meg a krónikairó mozgalom.²

1972-től 1990-ig, tehát az úgynevezett tanácskorszak megszűnéséig mintegy kötelező jelleggel készültek a falvokról az írásos beszámolók, összesíté-

¹ MÁRFI Attila: A honismereti mozgalom jelene Baranyában = Baranya 1988. 1–2. Szerk.: Ódor Imre. Pécs, 1988. 96–100.

² BEZERÉDY Győző: A krónikairás 3. éve Baranya megyében = Baranyai Krónikairás 1975. Szerk.: Bezerédy Győző. Pécs, 1976. 15. Baranya Megyei Tanács Elnöke 36 206./1971. sz. a. utasítása.

sek és évkönyvek. Ezt követően azonban a központi számonkérés, s az anyagi támogatás megszűnésével folyamatosan csökkent a krónikaírók száma. Napjainkban már csak néhány község érzi fontosnak a falukrónika írását.³ A „leszálló ágba” került mozgalom hatalmas forrásanyagot hozott létre, hiszen tekintélyes, közel 100 iratfolyóméterre⁴ tehető a keletkezett krónika-gyűjtemény, amely vitatható forrásértéke ellenére a helytörténet-kutatás egyik fontos forrásbázisává vált.⁵

A krónikaírói mozgalom ellentmondásos hatása napjainkban is kimutatható a helytörténetkutatásban. Egyes kiadványok a lokálpatrióták lelkes kezdeményezésére, helyi összefogással születtek meg, ezért a dilettantizmus jegyeit viselik magukon. A lelkesedést nem mindig támasztja alá megfelelő felkészültség, forrásfeltárás, s hiányzik a szakirodalmi tájékozottság, elméleti-módszertani felkészültség.

A krónikaírás mellett az elmúlt évtizedek másik figyelemre méltó kezdeményezése az 1970-es évek derekáig nyúlik vissza, s a Baranya Megyei Levéltárhoz kapcsolható. Ekkor — az országos munkaprogram részeként — egy népes munkacsoport alakult a több kötetes Baranyai Községtörténeti Lexikon c. szintézis elkészítésére. A közel egy évtizedig zajló feldolgozó munka során több tízezer községtörténeti lexikoncédulát készítettek, melyeket a községek szerint és tematikus rendben csoportosítottak. Bár a tervezett kötetek anyagi és egyéb okok miatt nem jelenhettek meg, a tematikus kartonokat gyakran használják a településtörténeti kutatók.⁶

³ Dr. Vargha Dezső a BML munkatársának, a Baranya megyei krónikaírás jelenlegi referensének szóbeli közlése alapján.

⁴ Baranya Megyei Levéltár XXXII. 13. Baranya megyei községi krónikák 1972–2002. 97,60 ifm. (Idetartoznak az úgynevezett krónikaértékelő lapok is a járási és megyei összesítésekkel együtt.)

⁵ A községi krónikákat a már említett 1971. évi utasítás az alábbi szerkezeti egységekre tagolta: 1. Évkönyv: azaz a tárgyalt esztendő kronológiai sorrendben lejegyzett főbb eseményei. 2. Összefoglaló: A fontosabb, jellemzőbb események, történések kivonatos, statisztikai adatokkal is alátámasztott összesítése. 3. Dokumentumgyűjtemény: Az előző két szerkezeti egységet különböző dokumentumokkal megerősítő források gyűjteménye: Fényképek (archív és aktuális eseményekről készült fotók), újságcikkek, újságok, időjárás grafikonok, meghívók, plakátok, műsorprogramok, képeslapok, térképek, temetőkataszterek, tanács és vb. határozatok másodpéldányai, hangszalagok, kazetták, videokazetták. Igen gyakran különböző történeti korok dokumentumait és az utólag készült visszaemlékezéseket is itt őrizték meg. — BEZERÉDY Győző i. m. 17–20. Itt kell megemlíteni, hogy az 1972-es kezdő időponttól 1978-ig Bezerédy Győző volt a megyei krónikareferens, majd 1986-ig Sándor László vezette a krónikamozgalmat. Tőle dr. Vargha Dezső vette át ezt a szerepet, melyet napjainkban is betölt.

⁶ Ehhez a terjedelmes és roppant értékes cédulaanyaghoz soroljuk ma már az úgynevezett Krisztics-féle kartotékokat, azaz a Krisztics Sándor egyetemi tanár által kezdeményezett és végrehajtott kutatások cédulaanyagát is.

A helyi alkotóközösségek napjainkban is hasznos honismereti tevékenységet végeznek. Példaként említhető a „Kárász első hétszáz éve” cím alatt megjelent helytörténeti füzet sorozat, amely egy rövid ismertető után a kárászi iskola, kézművesipar és a helynevek bemutatására vállalkozott. A sorozat 5. és 6. füzetében pedig a „Kárászi mesék” és a „Kárászi huncutságok” címmel különleges néprajzi hagyományokat örökítettek meg. Sajnos ennek a példaértékű kezdeményezésnek kevés követője akadt. Jószerevével csak a Hosszúhetényi Honismereti Füzetek eddig megjelent három darabját említhetjük, amely az iskolatörténet a mellett helyi szókinccset és a ragadványneveket mutatja be.

A rendszerváltozás utáni évek a baranyai településtörténeti munkák megjelenésének is különösen kedveztek. A közigazgatási autonómia újjászületésével párhuzamosan fontossá vált a helyi identitást meghatározó tradíciók, s a történeti múlttal való azonosulás. Ezt fejezték ki az önkormányzati jelképek (címer, zászló), s a községtörténetek.

Tegyük hozzá, hogy ez az igény országos szinten is jelentkezett. Elég, ha az 1996-ban útnak indított *Révai új lexikona* szerkesztői előszavában megfogalmazott törekvésekre gondolunk: „Kiemelt fontosságúnak tartottuk a 20. századi Magyarország összes településeinek leírását, melyet megyei levéltárosok állítottak össze.”⁷ De megemlíthetjük a „Magyarország Megyei Kézikönyvei” sorozat keretében 1997-ben megjelent kétkötetes „Baranya Megye Kézikönyve” c. munkát⁸ is, amely a megye és a települések jelen állapotának leírása miatt képvisel értéket. A megye összes településéről közölt történeti áttekintés változó színvonalúra sikeredett. A szócikkírók komolyabb kutatást nem végeztek, sok esetben megelégedtek a korábban megszilárdult adatok ismétlésével.

Ha az elmúlt korszak statisztikai adatait tekintjük, kiderül, hogy 53 baranyai településről összesen 75 kiadvány jelent meg.⁹ Köztük több városi rangú település, (Bóly¹⁰, Harkány, Komló¹¹, Mohács¹², Pécsvárad, Siklós és Vil-

⁷ Révai új lexikona, I. (Főszerk.: Kollega Tarsoly István). Szekszárd, 1996. V.

⁸ Baranya Megye Kézikönyve I-II. (Sorozat-főszerkesztő: Kasza Sándor). Szekszárd, 1997. A településtörténetek szerzői között több olyan egyéniséget is találunk - Gállos Orsolya (Pécsvárad Várbaráti Kör elnöke) és Perics Péter (Siklói Várbaráti Kör egykori elnöke) -, akik a krónikáiról és a honismereti mozgalomban egyaránt tevékenyen részt vettek.

⁹ Lásd a bibliográfiát! Itt köszönöm meg Horváth Eszternek, a Csorba Győző Megyei Könyvtár Helytörténeti Osztálya vezetőjének a bibliográfia összeállításánál nyújtott segítségét, szakmai észrevételeit és a helytörténeti gyűjteményre támaszkodó adatpontosításokat.

¹⁰ A „Bóly” címmel 1993-ban megjelent kötet a nagyközség történetét ismerteti, mivel a település ekkor még nem nyerte el a városi rangot.

¹¹ A városról Babics András szerkesztésében jelent meg egy monográfia igényű tanulmánykötet „Komló monográfia” címmel. (Komló, 1978. 538 p.) Idevehetjük még a „Komló föld-

lány¹³) történetét feldolgozó szintézisek is, korántsem monografikus igénynyel. Ez alól talán Siklós és Pécsvárad közelmúltban megjelent igényes tanulmánykötetei kivételek, amelyeknél érződik a teljességre való törekvés. Sellye és Szentlőrinc városok esetében csak az előkészítés fázisáig jutottak el, míg Szigetváron¹⁴ már több éve zajlanak a leendő várostörténeti kötet kutatási és feltáró munkálatai. A 75 baranyai helytörténeti kiadvány azt is jelenti, hogy több településről kettő, vagy annál is több kötet jelent meg ebben az időszakban: így Hosszúhetény községről a már említett Honismereti Füzetek mellett egy községtörténeti kötet a Száz Magyar Falu Könyvesháza sorozat részeként. Kárász történetéről a már szintén említett Helytörténeti Füzetek adnak figyelemre méltó ismereteket, míg Abaliget, Dunaszekcső¹⁵, Egerág, Magyaregregy¹⁶ és Vajszló településekről két-két kiadvány is napvilágot látott. Bezedek községről három kiadványt is megemlíthetünk, mindegyik a millennium évében jelent meg. Igaz, a harmadik kötet az 1999-ben kiadott „Bezedek község története” c. munka német nyelven is megjelentetett változata.

Szintén három kötetet említhetünk Komló városról, bár ezek főként idegenforgalmi jellegű kiadványok. Villányról, Baranya egyik legfiatalabb városáról négy hasonló kiadvány jelent meg, melyek a borturizmust szolgálták magyar és idegen nyelven.¹⁷ Baranya megye nemzetiségi jellegéből következik, hogy négy településről (Abaliget, Bezedek, Feked és Mágocs) öt kötetet

rajza” c. tanulmánykötetet is, amely 1975-ben látott napvilágot dr. Gertog Béla főiskolai tanár szerkesztésében (256 p.)

¹² Mohács esetében szintén egy természettudományi kötetet fontos megemlíteni „Mohács földrajza” címmel. Az 1974-ben kiadott kötet szerzői Erdősi Ferenc és Lehmann Antal (502 p. + 18 p. képmelléklet, + 2 p. térképmelléklet.).

¹³ Villány esetében elsősorban idegenforgalmi kiadványokat említhetünk, monográfia szintű kötetet az akkor még községi közigazgatási kategóriába tartozó településről Kovács András jelentett meg 1970-ben Pécsset, „Villány község élete a múltban és a jelenben” címmel (232 p. + 32 p. melléklet).

¹⁴ A Szigetvári Várbaráti Kör által szervezett konferenciák kötetei közül az első jelentősebb 1966-ban jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában, Ruzsás Lajos szerkesztésében. Szigetvári Emlékkönyv. Bp., 1966. 402 p. Idevehetjük még Timár György 1989-ben Pécsset „Királyi sziget” címmel megjelent forráskiadványát (484 p.).

¹⁵ Az egyik kiadvány „Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig” (Halász Ferenc) címmel a Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány gondozásában jelent meg.

¹⁶ A Száz Magyar Falu Könyvesháza sorozatban megjelent Füzes Miklós-féle községtörténeti köteten kívül egy kistáji monográfia is idesorolható „Márévár és környéke” címmel, a Magyaregregy Baráti Kör kiadásaként.

¹⁷ Villány egészen napjainkig a baranyai borturizmus fontos települése és a Villány-Siklói Borút Egyesület (és az utazási iroda) központja volt. 2003 februárjában az egyesület székhelye Siklóra került, de Villányban fenntartották a képviselőket, s Harkányban is tervezik egy képviselői iroda megnyitását. Új Dunántúli Napló XIV. 43. sz. (2003. február 13.) 4.

német nyelven¹⁸ is megjelentettek az egykor elszármazott lakosok támogatásával, vagy önálló munkájaként.¹⁹

Röviden meg kell említeni a megyeszékhelyre, Pécsre vonatkozó kutatásokat, amelyek a hiányzó várostörténeti monográfiát készítik elő. A megjelent írások katalogizálását folyamatosan végzik a Csorba Győző Megyei Könyvtár Helytörténeti Osztályán.²⁰

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata 1992-ben alapította meg a „Pécs Története Alapítványt” néhai Polányi Imre professzor emeritus elnöklétével.²¹ Az alapítvány legfontosabb célkitűzései közé tartozik, hogy a régóta nélkülözött, s egyre jobban hiányként érzékelhető várostörténeti kötetek elkészültét, a szükséges tudományos szintű szervező, előkészítő és feltáró munkálatokat irányítsa. Ennek keretében több várostörténeti kiadvány látott már napvilágot: ezek közül fontos megemlíteni az évek óta megrendezett „Pécsi Napok” keretében lezajló várostörténeti konferenciákat, amelyeknek előadásai a „Tanulmányok Pécs történetéből” c. kötetekben látnak napvilágot. Az 1996-ban kiadott „Pécs ezer éve” c. várostörténeti olvasókönyv a pécsi tanulóifjúságot és történelem iránt érdeklődő közönségnek készült.²² Ide sorolhatjuk még a Szirtes Gábor és Vargha Dezső szerkesztésében eddig megjelent ipartörténeti tanulmányköteteket,²³ s a város életében jelentős szerepet betöltő egykori jeles egyéniségek életútját, munkásságát felelevenítő emlékkonferenciákat, s azok megjelentetett, vagy kiadásra váró gazdag anyagát.²⁴

¹⁸ Mecseknádasról német nyelvű történeti demográfiai jellegű forráskiadvány is megjelent: Maria, KNIPL: Quellenbuch Nadascher Kirchenbücher 1721–1850. Mecseknádas in der Baranya in Südungarn I–II. Pécs, 1998. 724 p.

¹⁹ Franz Teufel, aki az 1945-tel kezdődő úgynevezett sváb kitelepítések során szakadt el szülőföldjétől. De kötődése szülőfalujára iránt olyan erős volt, hogy a német és magyar közgyűjteményekben végzett kutatásainak eredményeként Mágocs történetéről több krónikajellegű kötetet is megjelentetett, közülük kettőt német nyelven (lásd a bibliográfia adatait).

²⁰ Ugyanis a tervezetek szerint a megyei könyvtár feladata lenne az utóbbi évtizedek várostörténeti kötetek, tanulmányainak tudományos értékű és ismeretterjesztő jellegű cikkeiről egy átfogó bibliográfia készítése. E munkálatokat Surján Miklós ny. könyvtárigazgató végzi, irányítja.

²¹ A kiváló történész két évvel ezelőtti halálát követően Újvári Jenőt választották meg az alapítvány elnökének.

²² Pécs ezer éve (Szemelvények és források a város történetéből 1009–1962) Történelmi olvasókönyv. Főszerk. Márfi Attila. Pécs, 1996. 378 p.

²³ Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok. Szerk.: Szirtes Gábor és Vargha Dezső. Pécs, 1999. 270 p. — Iparosok és bányászok a Mecsekalján. Gazdaságtörténeti tanulmányok. Szerk.: Szirtes Gábor és Vargha Dezső. Pécs, 2002. 374 p.

²⁴ Ezen emlékkonferenciák köréből a Madas József bányamérnök, Fetter Antal építész-technikus, Petrovics Ede teológus-levéltáros; Koller József kanonok, és Baranyai Aurél gyógyszerész helytörténeti munkásságát bemutató rendezvényeket említeném meg. A kon-

A tervezett várostörténeti monográfiával kapcsolatban olyan döntés született, hogy az úgynevezett nagymonográfiát egy kismonográfia kiadása előzze meg. A Baranya Megyei Levéltár igazgatója, dr. Ódor Imre szerkesztésében készülő kötet a tervek szerint a közeljövőben jelenik meg.

A településtörténeti kiadványok egy jelentős része a közgyűjteményekhez kapcsolódik. Bár a megyei múzeumok és könyvtárak is őriznek forrásanyagot, s e közgyűjtemények munkatársai is részt vettek a helytörténeti kötetek megjelentetésében, azonban a legfontosabb szerep a Baranya Megyei Levéltárra hárult. Elsősorban az itt őrzött és szinte kikerülhetetlen elsődleges források áttekintése, felhasználása nélkül gyakorlatilag nem beszélhetünk településtörténeti kiadványokról. A bibliográfiában ismertetett művek közül nem is lehet megemlíteni olyan kiadványt, amely valamilyen szinten ne kapcsolódna a megyei levéltárhoz, mint kutatóhelyhez vagy alkotóműhelyhez.

A levéltár munkatársai szerzőként, lektorként, szerkesztőként a legtöbb helytörténeti kiadványnál szerepet kaptak. A dolog nem újkeletű, hiszen a levéltár — dr. Szita László levéltárigazgatónak, s dr. Füzes Miklós levéltárosnak köszönhetően — az 1970-es évek derekától a településtörténeti kutatások műhelyévé vált.

Ennek a folyamatnak a gyümölcseként említhetjük akár a „Száz magyar falu könyvesháza”-sorozatot²⁵, akár az olyan régóta tervezett tanulmányköteteket, mint a Pécsváradról, Mágocsról²⁶ megjelent munkákat, a siklói tanulmánykötetet, s az igényes szerkesztésű „Tanulmányok Mohács történetéből” c. kiadványt. Az említett esetekben a szakemberek és a helyi kutatók sikeres együttműködéséről beszélhetünk, csakúgy, mint Siklós²⁷, Magyareregry esetében is, ahol a helyi várbaráti körök és honismereti egyesületek tagjai álltak a háttérben. Pécsvárad esetében Gállos Orsolya nevéhez négy tanulmány fűződik.²⁸ Úgy vélem, Pécsvárad és Mohács²⁹ esetében is sikerült

ferenciák szervezésében a két szerkesztő mellett a Pécsi Városvédő és Városszépítő Egyesület is szerepet vállalt.

²⁵ Ebben a sorozatban az alábbi baranyai falvakról jelentek meg a kötetek Füzes Miklós szerkesztésében: Bikal (Ódor Imre), Hosszúhetény (Bezerédy Győző), Magyareregry (Füzes Miklós), Mecseknádasd (Lantosné Imre Mária-Vargha Dezső) és Nagyharsány (Szita László).

²⁶ Mindkét kötet szerkesztője Füzes Miklós, a BML igazgató-helyettese.

²⁷ Siklós esetében több helyi szerző (Perics Péter, Mecseki József) munkái, illetve a Siklói Várbaráti Kör konferenciakötetei adják elsősorban azt a helyi bázist, amire a szerkesztő támaszkodni kívánt.

²⁸ GÁLLOS Ferenc–GÁLLOS Orsolya: Pécsvárad bencés apátsága és települése a középkorban. 103–199. — GÁLLOS Orsolya: Pécsvárad mezőváros címere: Sárkányölő Szent György. 307–311. — GÁLLOS Orsolya: Emelkedő pályán a rendszerváltozás első évtizedében 575–605. — GÁLLOS Orsolya: Pécsváradhoz kötődő alkotók. 623–657.

megtalálni a közös nevezőt, és a helyi kutatók is megfelelő hangsúlyt kaphattak a helytörténeti kiadványokban.

A levéltárhoz kapcsoló műhely vagy műhelyek meghatározó és fontos személyisége dr. Füzes Miklós, akinek több évtizedes gazdag munkássága számos községtörténeti monográfia létrejöttét eredményezte. Az itt közölt bibliográfiában szerkesztőként és szerzőként is gyakran találkozhatunk a nevével, de gyakran lektorként is közreműködött e munkáknál. Az 1990 előtti időszakban pedig jószereivel az ő nevéhez köthető a helytörténeti kötetek kiadása. Az 1990-től feléledő és új erőre kapó községtörténeti kutatásoknál is fontos szerepet kapott; hatása alól egyik alkotóműhely sem vonhatta ki magát.

Az általa kialakított koncepció sok esetben iránymutatónak bizonyult. E munkák közül „Sásd”³⁰, a „Drávamenti horvátok”³¹, a „Zselic mezsgyéjén”³² c. kötetek a tárgyalt korszak előtt jelentek meg. Füzes 1990 utáni szerkesztői munkái közül különösen Mágocs és Pécsvárad településekről írt kötet emelkedik ki, de számos más kiadványnál is bábáskodott szerzőként, lektorként, szerkesztőként.³³

Az igényes kötetek közé tartozik az Ódor Imre szerkesztette „Köblény évszázadai” c. kötet is. A levéltári műhelyekből kikerült többi kötethez hasonlóan e munka is tartalmi teljességre törekszik. Patton Gábor helyi kutatótól „Köblény földrajzi helyzete és legrégebbi története” c. fejezetet olvashatjuk. Az őt követő történészek – így Borsy Judit, Sonkoly Károly, Nagy Imre Gábor és Füzes Miklós – az általuk tárgyalt történeti korszakok szintézisét adják. A tipográfiai is igényes kötet példaértékűnek tekinthető a baranyai kiadványok körében.³⁴ Hasonlót mondhatunk a Füzes Miklós szerkesztette Pécsvárad-kötetről is.³⁵

A településtörténeti kiadványok száma a milleniumi emlékévkörűli időszakban erősen megnőtt. Ebben a „kiadványozási lázban” nagy segítséget je-

²⁹ E tanulmánykötetben a már azóta elhunyt Bojtár László kutatásai és közölt tanulmánya érdemel említést.

³⁰ Sásd. Szerk. Füzes Miklós. Sásd Nagyközség Közös Tanácsa VB., 1982. 608 p.

³¹ László BOROS GYÉVI–György LOVÁSZ–Attila MÁRFI–Klára T. MÉREY–Tivadar PAPP–Géza KISS: Podravski Hrvati (Studije) I. Bp., 1988. Szerk.: Füzes Miklós, Begovác Rózsa. 304 p. (Horvát nyelven.)

³² A Zselic mezsgyéjén: Mindszentgodisa és társközségei. Szerk. Füzes Miklós. Mindszentgodisa, 1985. 312 p.

³³ Mint szerkesztő: Alsómocsolád, Babarc, Bikal, Hosszúhetény, Kővágószőlős, Magyarereggy, Mágocs, Márévár (Magyarereggy), Nagyarsány, Pécsvárad települések történetéről megjelent munkáknál vállalt szerepet.

³⁴ A kötet szakmai lektora Rozs András volt.

³⁵ A kötetet Ódor Imre lektorálta.

lentett, hogy kialakult egy munkamegosztásban dolgozó alkotógárda, amelynek tagjai megkönnyítették a monográfia-szerkesztők dolgát. Timár György kővágószőlősi katolikus plébános például a baranyai falvak török hódoltság alatti történetének szakavatott ismerőjeként segítette a megyei levéltárhoz köthető alkotóműhelyt. Pesti János helytörténész, nyelvész a „*Baranya földrajzi nevei*” című³⁶ kötet szerkesztőjeként szerzett óriási ismereteit kamatoztatta a Hosszúhetény és Alsómocsolád községekről megjelent kiadványoknál. Igen jelentős egyénisége a baranyai helytörténetírásnak dr. Kiss Z. Géza, sokunk tanára, aki számos kötetnél vállalta a 18–19. századi községtörténetek lejegyzését. Vajszló történetéről két önálló munkával jelentkezett.

A már vázlatosan érintett helyi és a közgyűjteményi alkotóműhelyek mellett fontos megemlíteni az Erdődy Gyula történész nevéhez fűződő helytörténeti kiadványokat.³⁷ 1990 és 2002 között 15 község történetének megírása fűződik a nevéhez.³⁸ Többnyire kis községekről írt munkák ezek, kevés forrásanyaggal és bibliográfiával. A történész egyszemélyes műhelyként vállalkozott a baranyai községi monográfiák megírására.³⁹ A nagy kihívásnak azonban nem mindenben tudott megfelelni.

A kutatóknak 1990 után az elmúlt korszak tabu-témáit is fel kellett dolgoznia, ami új színekkel gazdagította a helytörténetírást. Az új, személyi jogokat védő szabályozás ugyanakkor számos kérdést is felvetett, amelyre választ kellett adni. A „*velünk élő történelem*” megjelenítése sokszor a helyi közösségekben régi sebeket szakított fel, s konfliktusokat gerjesztett. Éppen ezért — a levéltári kiadványoktól eltekintve — kevés baranyai monográfia vállalkozott a szocialista korszak bemutatására.

A problémák illusztrálására a dr. Füzes Miklós szerkesztette „*Mágocs 1251–2001*” c. tanulmánykötetet említhetném. Kollégám szokás szerint a még élő szemtanúk visszaemlékezéseivel végezte a levéltári források ellenőrzését, kiegészítését, vagy éppen pótlását.⁴⁰ A mélyinterjú módszert al-

³⁶ Baranya földrajzi nevei I–II. Szerk. Pesti János. Pécs, 1982. I.: 1055 p., II.: 1279 p.

³⁷ Egyetlen településtörténeti munka, Harkány város történetének megírásánál működött közre mint szerkesztő.

³⁸ Ezek a következők: Birján, Drávacsepely, Egerág (két kötet), Fazekasboda, Kistótfalu, Kovácsbuda, Lánycsók, Nagykozár, Nagypeterd, Pellérd, Pécsdevecser, Pécsudvard, Pócsa és Újpetre.

³⁹ A történész ugyanis e községeken kívül a már említett Baranya Megyei Kézikönyv települései történetének döntő részét megírta.

⁴⁰ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a Baranya Megyei Levéltár gyűjteményében jelentősnek mondható az úgynevezett hangarchívum, aminek anyaga dr. Füzes Miklóson kívül még dr. Vargha Dezső kollégám működésével hozható összefüggésbe.

kalmazták Hantó Zsuzsanna szociológussal Mágocs esetében is.⁴¹ Nevezett szerzők külön alfejezetekben foglalkoztak olyan, ma is érzékeny kérdésekkel, mint a „malenkij robot”⁴², a németek kitelepítése, a felvidéki magyarok betelepítése, a kulákkérdés és a „megbékélés” kérdése.

Bár az interjúalanyok eredetileg beleegyeztek abba, hogy visszaemlékezésüket a szerzők felhasználhatják, a kötet elkészültekor az 1945 után „kényes kérdések” botrányt okoztak. Végül is a már kész kötet újra visszakerült a nyomdába, az ominózus szövegrészeket kiszedték, újrakötötték, s ekkor úgy-ahogy a helyiek közt is helyreállt béke. Mágocs esetében az 1945–50 közötti időszak említése, illetve feldolgozása lobbantotta fel az indulatokat, míg más települések esetében az 1956-os forradalom, s az azt követő megtorlások szabadítottak fel hasonló érzelmeket.

Összegzőként elmondható, hogy Baranyában összetett, sokszínű a helytörténeti irodalom. Ebben fontos szerepet játszottak a több évtizedes hagyományok, a megrendelők és az olvasók igényei, valamint az alkotók és alkotóműhelyek elképzelései. Csak remélni lehet, hogy a hagyomány folytatódik, s a megjelenő művek színvonala is egyre emelkedni fog.

BARANYAI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MŰVEK BIBLIOGRÁFIÁJA 1990–2002

Abaliget

Abaligeti krónika. Szerk.: Bércsené Veres Ilona és Szőnyiné Kovács Adrien. Abaliget: Tóvidék Egyesület, Abaliget, 2000. (KÓDEX Nyomda, Pécs) 58 p.

Rosa, Elmar: Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Abaliget. Abaliget und Hetvehely – Hetfehell int Komitat Baranya /Ungarn 1757–1895. Sindelfingen. 1998. 671 p. (Schriftenreihe zur donauschwabischen Herkunftsforschung. 77.).

Alsómocsolád

Alsómocsolád község történeti monográfiája I. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Dicső László polgármester) Alsómocsolád: Alsómocsolád Község Önkormányzata, 1998. (Mecsek-Color Kft., Pécs) 188 p.

⁴¹ Hantó Zsuzsanna a tanulmánykötetben az alábbi cím alatt megjelent tanulmányt írta: Gazdaság és társadalom a 20. század második felében.

⁴² Erről a szintén kényes, a hazai németiséget érintő kérdéstről dr. Füzes Miklósnak jelent meg egy könyve 1990-ben „Modern rabszolgaság” (Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboráiban) címmel.

Alsómocsolád község helytörténeti adattára I. Szerk.: Pesti János. (Előszó: Dicső László polgármester) Alsómocsolád: Alsómocsolád Község Önkormányzata, 1999. (Sümegei Nyomda, Pécs) 376 p.

Babarc

Babarc. A település története a római kortól a XX. század végéig. Szerk.: Wild Katalin és Füzes Miklós. (Bevezető: Pécsi Sándor polgármester) Babarc: Babarc Község Önkormányzata, 1998. Pécs, Mecsek Color Kft. Nyomda) 398 p.

Baksa

Baksa és környéke. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Lukács László tanácselnök, Fenyvesi Károly TSZ elnök) Baksa: Baksa Közös Községi Tanács, Ezüstkalász MGT SZ, 1990. Pécs, Pannonia Innováció Nyomda KFT. 444 p.

Beremend

Beremend és környéke I–II. Szerk.: Gilbert Csaba. Beremend: Beremend Nagyközség Önkormányzata, 1997. (Rotari Nyomda, Komló) 568 p. + 16 p. melléklet.

Bezedek

Kővágó János: Bezedek község története. (Köszöntő: Hoffmann Antal polgármester) MacMaestro Kft., Pécs, 1999. Molnár Nyomda és Kiadó Kft. Pécs. 192 p.

Kővágó János: Bezedeki családok fényképei. (Önálló kötetként jelent meg, de tulajdonképpen az előző kötet melléklete. Szerkesztő, kiadó és nyomda nincs feltüntetve) 96 p.

Kővágó, Hans: Geschichte der Gemeinde in der Bezedek – MacMaestro Kft., Pécs, 2000. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs. 126 p. (Az elsőként közölt kötet német nyelven megjelentetett változata)

Bikal

Ódor Imre: Bikal. Szerk.: Füzes Miklós. Bp.: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2001. (Grafika–Typopress Nyomda, Bp.) 146 p. + 10 p. melléklet

Birján

Erdődy Gyula: Birján község története. Birján: Birján Önkormányzati Képviselőtestülete, 1994. (Pécs: Molnár Csaba nyomdája) 112 p.

Bóly

Bóly 1093–1993. Szerk.: Rózsás József. (Előszó: Rózsás József). Bóly: Bóly Nagyközség Önkormányzata, 1993. (Molnár Csaba nyomdája, Pécs) 298 p. + 16 p. melléklet.

Bosta

Györki Judit: Bosta község története. Szerk.: Nagy Gyuláné Pataky Klára. (Bevezető: Györki Judit) Bosta: Bosta Község Önkormányzata, 2000. (SZEC SOX Nyomda, Dombóvár) 176 p.

Dencsháza

Bezerédy Győző: Dencsháza... fejezetek egy falu életéből... Szerk.: Galambos Monika. (Beköszöntő: Minczinger Ilona polgármester) Dencsháza: Dencsháza Község Önkormányzata, 1998. (Temporg Nyomda, Pécs) 100 p.

Dunaszekcső

Halász Ferenc: Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig? (Előszó: Tibor Béla, Bevezető: Halász Ferenc). Dunaszekcső: Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány, 2000. (Pécs: Kerényi Nyomda Kft.) 288 p.

Erdődy Gyula: Baranya Szentendréje és Visegrádja: Dunaszekcső története 1975-től napjainkig. Dunaszekcső: Dunaszekcső Önkormányzati Képviselőtestülete. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 72 p.

Drávacsepely

Erdődy Gyula: Drávacsepely község története (Bevezető: Erdődy Gyula.) Drávacsepely: Drávacsepely Község Önkormányzata és a Citoyen Kiadó közös kiadása, 1993. (Vác: BVKEI Nyomda) 182 p.

Egerág

Erdődy Gyula: Egerág község története. (Előszó: Németh János polgármester.) Egerág: Egerág Község Önkormányzati Képviselőtestülete, 1994. (NYÚL Nyomdaipari KFT Kozármisleny) 58 p.

Erdődy Gyula: Egerág község története 1945-től napjainkig (Bevezető: Erdődy Gyula) – Egerág: Egerág Község Önkormányzati Képviselőtestülete, 1998. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 50 p.

Egyházaskozár

Pfeifer János: Egyházaskozár története a szerb falu keletkezésétől a németek kitelepítéséig. (Előszó: Weisz Péter polgármester, Bevezető: Pfeifer János) Egyházaskozár: Pfeifer János, 1997. (Bonyhád: "Völgységi Nyomda" Nyomdaipari és Szolgáltató GMK.) 486 p.

Fazekasboda

Erdődy Gyula: Fazekasboda. (A község története a kezdetektől napjainkig) (Előszó: Csányi Jánosné polgármester, Bevezető: Erdődy Gyula) Fazekasboda: Fazekasboda Képviselőtestülete, 1996. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 120 p.

Feked

Kremer, Elisabeth: Feked: das Dorf und seine Einwohner. Feked, 2001. 86 p. (Valószínűleg magánkiadás).

Harkány

Harkány története. Szerk.: Erdődy Gyula. Harkány: Harkány Város Önkormányzatának Képviselőtestülete, 2001. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 230 p.

Hidas

Videcz Ferencné: Fejezetek Hidas történetéhez. (Előszó: Vajda Péterné polgármester). Hidas: Hidas Község Önkormányzata, 1999. (Pécs, Gálos Nyomdász Kft.) 272 p.

Hosszúhetény

Bezerédy Győző: Hosszúhetény. Szerk.: Füzes Miklós. Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza Kft. 2000. (Grafika - Typopress Nyomda, Bp.)

Dallos Nándor: Hosszúhetény község lakosságának ragadványnevei. (Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 1.) Hosszúhetény: Nemes János Általános Művelődési Központ, 1996. (Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs) 53 p.

Dallos Nándorné: A hosszúhetényi iskola története (Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 2.) Hosszúhetény: Nemes János Általános Művelődési Központ, 1997. (Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs) 126 p.

Dallos Nándor–Pesti János: Hosszúhetényi szótár (Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 3.) Szerk.: Pesti János. (Előszó: Papp János iskola igh., Bevezető: Pesti János) Hosszúhetény: Nemes János Általános Művelődési Központ, 1999. (Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs) 264 p.

Kárász

Kárász első 700 éve. Helytörténeti füzetek. Szerkesztő nincs feltüntetve és a nyomda sem, csak a kiadó: Kárászi Faluszépítő Egyesület a Nemzeti Kulturális örökség Minisztérium támogatásával, 2000.

A hat füzetből álló sorozat:

Kárász első hétszáz éve 16 p.

Kárász helynevei – Szerző: Reuter Camillo 30 p.

A kárászi ipar története 18 p.

A kárász iskola 192 éve 34 p.

Kárászi mesék 42 p.

Kárászi huncutságok 48 p.

Kisjakabfalva

Pausz–Palotai Erika: Egy falu Baranyában: Kisjakabfalva. Forrásanyag és családok 1768–2000. (Két kötet). A szerző saját kiadása, 2000. (GITTA Nyomda, Siklós) 864 p. 16 p. melléklet.

Kistótfalu

Erdődy Gyula: Az 1100 éves Kistótfalu. (Előszó: Taranyi Ádám polgármester). Kistótfalu: Kistótfalu Önkormányzati képviselőtestülete, 1996. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 158 p.

Komló

Komló. Szerk.: Harnóczy Őrs (Bevezető: Tüskés Tibor). Komló: Komló Város Önkormányzata, 1992. (2000-ben javított kiadás) (Gyomai Kner Nyomda Rt., Gyomaendrőd) 92 p. + 4 p. német nyelvű rezümé.

Bóka Róbert: Komló (A "Komló" című képeskönyv melléklete) Szerk.: Grünwald Géza. Komló: Komló Város Önkormányzata, 1997. (Gyomai Kner Nyomda Rt. Gyomaendrőd) 48 p.

Komló város 50 éves. Szerk.: Páll Lajos, Rácz Sándor. Komló: Komló Város Önkormányzata, 2001. 46 p.

Kovácskőhid

Erdődy Gyula: Kovácskőhid község története. (Előszó: Márta Ernő polgármester, bevezető: Erdődy Gyula). Kovácskőhid: Kovácskőhid Önkormányzati Képviselőtestülete, 1997. (Pécs, Carbocomp Számítástechnikai és Nyomdai Kft.) 130 p.

Köblény

Köblény évszázadai. Szerk.: Ódor Imre. (Előszó: Kiss Gyula polgármester). Köblény: Köblény Község Önkormányzata, 2001. (Temporg Nyomda, Pécs) 164 p. + 16 p. melléklet

Kölked

Bezerédy Győző: Kölked története. (Beköszöntő Muskát Zoltán polgármester). Kölked: Kölked Község Képviselőtestülete, 1997. (Temporg Nyomda, Pécs) 84 p.

Kővágószőlős

Kővágószőlős. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Buzás Andor helyi lakos). Kővágószőlős: Kővágószőlős Község Önkormányzata, 2001. (Mecsek-Color Kft., Pécs) 232 p.

Lánycsók

Erdődy Gyula: Lánycsók község története. (Előszó: Hadra József polgármester). Lánycsók: Lánycsók Önkormányzatának Képviselőtestülete a Citoyen Kiadó közreműködésével, 1944. (Vác: BVKEI Nyomda) 208 p.

Magyarbóly

Magyarbóly régen és ma. Szerk.: Gilbert Csaba. (Előszó: Blázsovcics Attila polgármester). Magyarbóly: Magyarbóly Községi Önkormányzat, 2000. (Rotari Kft. Komló) 140 p.

Magyaregregy

Füzes Miklós: Magyaregregy. Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. (Bp., Grafika–Typopress Nyomda) 176 p.

Mágocs

Mágocs 1251–2001. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Czinege Imre polgármester) Mágocs: Mágocs Község Önkormányzata, 2001. (Mecsek – Color Kft. Pécs) 314 p.

Mágocs: Marktgemeinde in der Branau/Baranya. Zusammengestellt Franz Teufel. Orts Chronik: I. 1250–1800. Göppingen, 1989. 144 p. Orts Chronik II. 1800–1948. Göppingen, 1991–1992. 395 p.

Márévár (Magyaregregy)

Márévár és Környéke (Kistáji monográfia). Szerk.: Füzes Miklós. Magyaregregy: Magyaregregy Baráti Kör, 1997. (Rotari Kft. Komló) 272 p.

Márok

Márok monográfiája. Szerk.: Széna Béla. Pécs, 2002. (Házilag sokszorosított, magánkiadás) 112 p. + 50 p. melléklet

Mecseknádasd⁴³

Lantosné Imre Mária–Vargha Dezső: Mecseknádasd. Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. – (Grafika–Typopress Nyomda, Bp.) 178 p. + 6 p. melléklet

Mohács

Tanulmányok Mohács történetéből (A település fennállásának 900. évfordulójára). Szerk.: Ódor Imre. (Ajánlás: Kuti István polgármester). Mohács: Mohács Város Önkormányzata, 1993. (Molnár Csaba nyomdája, Pécs) 392 p. + 6 p. melléklet

⁴³ Fontos megemlítenem, hogy a bibliográfiában nem szerepel a 14. számú jegyzetben ismertett forráskiadvány.

Nagyharsány

Szita László: Nagyharsány. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Kosáry Domokos) Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. (2001) (Bp., Grafika-Typopress Nyomda) 156 p.

Nagykozár

Erdődy Gyula: Nagykozár község története. (Előszó, ajánlás: Szentirmayné Kiss Mária polgármester). Nagykozár: Nagykozár Önkormányzati Képviselőtestülete, 1996. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 136 p.

Nagypeterd

Erdődy Gyula: Nagypeterd község története. Nagypeterd: Nagypeterd Község Önkormányzati Képviselőtestülete, 2000. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 200 p.

Ófalu

Hengl, Ferdinand: Ófalu: Egy német község Baranya megyében. Pécs, 1998. (Agora Nyomda, Pécs) 350 p. (Valószínűleg magánkiadás).

Pellérd

Erdődy Gyula: Pellérd község története (Előszó: Metzinger József polgármester, Bevezetés: Erdődy Gyula). Pellérd: Pellérd Községi Önkormányzat Képviselőtestülete, 2000. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 200 p. + 4 p. melléklet

Pécsdevecser

Erdődy Gyula: Pécsdevecser község története. (Előszó, köszöntő: Bósz Imre polgármester, Bevezető: Erdődy Gyula). Pécsdevecser: Pécsdevecser Önkormányzati Képviselőtestülete, 1997. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 64 p.

Pécsvárad

Pécsvárad. Szerk.: Füzes Miklós. (Előszó: Zsáli János polgármester) Pécsvárad: Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001. (Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs) 662 p.

Pécsudvard

Erdődy Gyula: Pécsudvard község története. (Előszó: Rónai László polgármester) Pécsudvard: Pécsudvard Önkormányzati képviselőtestülete, 1997. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 172 p.

Pócsa

Erdődy Gyula: Pócsa község története. (Előszó: Nickl Antal polgármester, Mellékleteket gyűjtötte és lejegyezte: Wágner Jánosné és Csonka Imréné) Pócsa: Pócsa Önkormányzati Képviselőtestülete, 2000. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 252 p.

Siklós

Város a Tenkes alján: Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó József – (Ajánlás: Máté János polgármester, Köszöntés: Simor Ferenc Siklói Vár és Múzeumbaráti Kör elnöke, Előszó: Vonyó József). Siklós: Siklós Város Önkormányzata, 2000. (Profilmax Kft., Siklói Nyomda) 396 p. + 48 p. melléklet

Szajk

Brachmann Márta: Mesélő múlt Szajk község történetéből. Szajk: Szajk Önkormányzati Képviselőtestülete és Szajk Német Kisebbségi Önkormányzata, 2000. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 54 p.

Szászvár

Várszegi Lajos: Szászvár. Szászvár: Szászvár Nagyközség Önkormányzati Képviselőtestülete, 1991. 263 p.

Teklafalu

Gáspár István–Monzsider József–Nagy Géza: Teklafalu község története. Teklafalu Község Önkormányzatának Képviselőtestülete, 2000. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 214 p.

Újpetre

Erdődy Gyula: Újpetre község története. Újpetre: Újpetre Önkormányzati Képviselőtestülete, 1996. (Pécs, CARBOCOMP Számítástechnikai és Nyomdai Kft. Nyomda) 118 p.

Vajszló

Kiss Z. Géza: A régi Vajszló 1244–1849. Vajszló: Vajszló Nagyközség Önkormányzata, 1994. (G–Nyomdász Bt. Nyomda, Pécs) 292.

Kiss Z. Géza: Vajszló megújulása. Ormánsági kálvária 1850–1945. Vajszló: Vajszló Község Önkormányzata, 2000. (Temporg Nyomda, Pécs) 372 p.

Versend

Hengl, Ferdinand: Versend község története 1687–1999. Pécs, 1999. (Valószínűleg magánkiadás). (Agora Nyomda, Pécs) 224 p.

Villány

A villányi régió története. Szerk.: Lajber Imre. (Előszó: Lajber Imre, Utószó: Schuth Henrik ny. orvos) Villánykövesd: VINTOURS Kft., 1995. (Reproflex Nyomda, Pécs) 180 p. + 12 p. melléklet

Laposa József–Dékány Tibor: Villány: Borvidékek ékessége = The Jewell of Wine Regions. Villány: Villány Város Önkormányzata, 2001. (Aduprint Kiadó és Nyomda) 207 p. (angol–magyar)

Laposa József–Dékány Tibor: Villány: Borvidékek ékessége = Perle der Weingarden. Villány: Villány Város Önkormányzata, 2001. (Aduprint Kiadó és Nyomda) 207 p. (német–magyar)

Pusztai, Béla: Unser berühmtes Weindorf Wieland = A vörösboráról híres Villány. Kódex GMK 135 p. (német–magyar)

A bibliográfiát összeállította: MÁRFI ATTILA

*Szakmailag ellenőrizte, kiegészítette: HORVÁTH ESZTER osztályvezető
(Csorba Győző Baranya Megyei Könyvtár)*

Laskó

KOMLÓSI JÓZSEF

Fejér megyei településtörténeti monográfiák 1990–2002

ARENDSZERVÁLTOZÁS ÓTA eltelt több mint tíz esztendőben a 108 Fejér megyei helység közül közel negyvenről jelent meg településtörténeti munka önálló kiadványként, de a megye városai, falvai történetének tudományos igényű feldolgozása természetesen nem a rendszerváltozással kezdődött. Az 1896-ban, a millennium alkalmából kibontakozott helytörténeti mozgalom a megyében is „meghozta gyümölcsét:” 1896 és 1904 között jelent meg *Károly János* székesfehérvári kanonok *Fejér vármegye története*¹ című műve. Az öt kötet közül az első a megye, a második Székesfehérvár szabad királyi város, a további három 214 Fejér megyei helység történetét (köztük elpusztult településeket is) tekinti át. A hatalmas munka ma is a megye helytörténeti kutatóinak alapkönyve. A második világháború utáni időszakban a helytörténeti kutatás legfontosabb intézményei a Fejér Megyei Levéltár és az István Király (mai nevén Szent István Király) Múzeum lettek. A kutatómunka eredményei a levéltár és a múzeum évkönyveiben (*Fejér megyei történeti évkönyv, Alba Regia*) láttak napvilágot, de megjelent néhány önálló (Bakonycsernye, Bicske, Csabdi, Csákberény, Dég, Ercsi, Gárdony, Iszkaszentgyörgy, Iváncsa, Kisláng, Martonvásár, Mezőfalva, Mór, Sárbogárd, Sárosd, Szabadbattyán, Szabadhídvég)² településtörténeti monográfia is.

- 1 KÁROLY János: *Fejér vármegye története*. Kiad. Fejér vármegye közönsége. 1–5. köt. Székesfehérvár, 1896–1904.
- 2 HEICZINGER János: *Bakonycsernye múltja a telepítéstől 1848-ig*. Bakonycsernye, 1974. Községi Tanács. 242 p. — JAKAB István László: *Bicske története*. 1. köt. Bicske, 1969. [1970.] Községi Tanács. 582 p. — FÓNOD Gyula: *Csabdi község története*. Székesfehérvár, 1970. Fejér Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztály–Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 79 p. — VADÁSZ Géza: *Csákberény története*. Csákberény, 1982. Községi Tanács. 154 p. — Dég. *Helytörténeti és természetrajzi tanulmányok*. Szerk. Fáklya Csaba, Verebics Géza. Dég, 1984. Községi Tanács. 102 p. — HETÉNYI István: *Ercsi története*. Ercsi, 1987. Nagyközségi Tanács. 444 p. — ERDŐS Imre–FARKAS Gábor–KÁLLAY István: *Gárdony története*. Gárdony, 1983. [1984.] Nagyközségi Tanács. 222 p. — NÉMETH Gyula: *Iszkaszentgyörgy története a legrégebb időktől a felszabadulásig*. Iszkaszentgyörgy, 1976. Községi Tanács. 123 p. — Iváncsán 1987. október 1-én megtartott történeti konferencia előadásai. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1987. Fejér Megyei Levéltár. 59 p. — *Tanulmányok Kisláng múltjából*

Talán az országban egyedülálló vállalkozásként kezdődött meg 1979-ben, a *Fejér megyei történeti évkönyv* 13. kötetében a községtörténeti kismonográfiák közlése. Levéltárosok és külső kutatók munkájaként 1994-ig, az évkönyv kilenc kötetében (a 18. és a 19. kötet nem községtörténeti tanulmányokat tartalmazott) összesen 70 településtörténeti kismonográfia jelent meg, ebből 23 1990 után.³ Szita László megfogalmazása szerint: „Ez a megoldás a megyei községtörténeti lexikonokkal vetekszik.”⁴ A helységekre vonatkozó más, fontos adatok mellett valamennyi megyei település rövid története megtalálható a Ceba Kiadó Magyarország megyei kézikönyvei sorozatának hatodik köteteként 1997-ben megjelent *Fejér megye kézikönyve* című kötetben.⁵

Az 1990 után megjelent, Fejér megyei településtörténeti monográfiák közel felét a helyi önkormányzatok jelentették meg, hat kötet a *Száz magyar falu könyvesháza* sorozatban látott napvilágot, három kötet kiadója helyi alapítvány, a Dunapenteléről szóló kötet mindkét kiadása az Intercisa Múzeum nevéhez fűződik, de található köztük olyan kiadvány is, amelyet a Fejér Megyei Levéltár és a helyi (Polgárdi) önkormányzat közösen vagy a szerző jelentetett meg. Lauschmann Gyula Székesfehérvár történetéről szóló mun-

és jelenéből. Szerk. Kovács Péter. Székesfehérvár, 1964. Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 138 p. — LENCSÉS Ferenc: Martonvásár története. Székesfehérvár, 1965. 240 p. — Mezőfalva története. Szerk. Erdős Ferenc. Mezőfalva, 1989. Nagyközségi Tanács. 258 p. — Mór története. Szerk. Farkas Gábor. Mór, 1977. Nagyközségi Tanács. 566 p. — Sárbogárd város története. Szerk. Farkas Gábor. Sárbogárd, 1989. Városi Tanács. 600 p. — Előadások Sárosd múltjából. 1986. október 20. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1958. Fejér Megyei Levéltár. 58 p. — Előadások Szabadbattyán község történetéből. 1988. november 21-én Szabadbattyánban tartott községtörténeti konferencia előadásai. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1989. Fejér Megyei Levéltár. 49 p. — FARKAS Gábor: Szabadhídvég története. Székesfehérvár, 1962. István Király Múzeum. 56 p.

- ³ 1990-től a Fejér megyei történeti évkönyvben megjelent községtörténeti tanulmányok: 21. kötet (1990): KÁLLAY István: Magyaralmás. 7–42. — LENCSÉS Ferenc: Martonvásár. 43–123. — FARKAS Gábor: Mány. 125–175. — VÁRNAI Tamás: Mátyásdomb. 177–188. — KURUCZ János: Mezőszilas. 189–253. — KÁLLAY István: Pátka. 255–286. — LENCSÉS Ferenc: Ráckeresztúr. 287–339. — FARKAS Gábor: Sárkeresztúr. 341–372. — KURUCZ János: Úrhida. 373–409. 22. kötet (1991): BUZÁSI János: Kápolnásnyék. 7–42. — DANI Lukács–FARKAS Gábor: Kisláng. 43–99. — DANI Lukács: Mezőkomárom. 101–128. — DANI Lukács: Mezőszentgyörgy. 129–149. — FARKAS Gábor: Nagykarácsony. 151–178. — FARKAS Gábor: Nagylók. 179–200. — FARKAS Gábor: Pákozd. 201–224. — FARKAS Gábor: Perkáta. 225–260. — FARKAS Gábor: Kisperkáta. 261–266. — FARKAS Gábor: Pusztaszabolcs. 267–301. — LENCSÉS Ferenc: Tordas. 303–349. — 23. kötet (1994): ERDŐS Ferenc: Lovasberény. 7–91. — KURUCZ János: Nádasdladány. 93–152. — BALÁZS László: Vértesacsa. 153–223.
- ⁴ SZITA László: A Fejér Megyei Levéltár tudományszervező és tudományos tevékenysége = Kétszáz éves a Fejér Megyei Levéltár. 1787–1987. Az 1987. május 18-án tartott emlékülés előadásai. Székesfehérvár, 1987. 16.
- ⁵ Magyarország megyei kézikönyvei 6. Fejér megye kézikönyve. Főszerk. Farkas Gábor. Hatvan, 1997. Ceba. 811 p.

kájának négy kötetét Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára adta ki. A megjelenés évét tekintve „vezet” 1996 (6 kötet), 1995-ben, 2000-ben és 2002-ben 5–5, 1991-ben, 1993-ban, 1994-ben, 1997-ben és 2001-ben 3–3, 1999-ben 2, 1990-ben és 1998-ban 1–1 kötet jelent meg. Jó alkalmat jelentett több monográfia kiadására a település alapításának (első okleveles említésének) évfordulója (Isztimér, Sárkeszi, Csókakő), az önállóvá válás évfordulója (Nagyvenyim), a várossá nyilvánítás (Polgárdi), és az 1996-ban, ill. 2000-ben megjelent kötetek esetében a honfoglalás, ill. az államalapítás évfordulója. 17 település (Alcsútdoboz, Bodajk, Csákvár, Csókakő, Etyek, Isztimér, Iváncsa, Kápolnásnyék, Lajoskomárom, Lovasberény, Magyaralmás, Nagykarácsony, Pákozd, Perkáta, Sárkeresztúr, Úrhida, Vértesacsca) történetének feldolgozása jelent meg a *Fejér megyei történeti évkönyv* korábban már említett községtörténeti sorozatában is.

A többszerzős gyűjteményes művekben szereplő írások szerzőit is figyelembe véve a közel ötven szerző közt nagyjából egyenlő arányban találunk a történelemmel, helytörténettel hivatásszerűen foglalkozó levéltárosokat, muzeológusokat, régészeket, történészeket és a lakóhelyük múltjával érdeklődésből foglalkozó kutatókat. Utóbbiak közül sajnálatos módon nem minden település történetének krónikása kérte szakember segítségét munkája megjelentetése előtt. Akik igénybe vették, azok elsősorban a Fejér Megyei Levéltár valamelyik munkatársát kérték fel szerkesztőnek, pl. *Kupi László* kápolnásnyéki vállalkozó, *Fellegi Imre* bodajki helytörténész, vagy néprajzos muzeológust lektornak, pl. *Kasó Katalin*, a Vértesacsáról szóló munka szerzője *Lukács Lászlót*. Akad azért olyan kiadvány is, amelynek lektora a helyi ÁMK igazgatója, vagy a polgármester. A legtöbb kiadványban szerzőként, szerkesztőként a Fejér Megyei Levéltár és a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai működtek közre, közülük is legnagyobb számban *Erdős Ferenc* levéltár- és *Fülöp Gyula* múzeumigazgató. A kiadványok nagyrészt egy, két, esetleg három-négy szerző munkái, de akad néhány monográfia, amely népes szerzőgárda tanulmányaiból állt össze. A *Dunaújváros története* című kötet 19 szerző (régészek, levéltárosok, muzeológusok, könyvtáros), a *Sárszentágota múltjából* és a *Sárszentágota a XX. században* című kötetek 7–7 szerző (a levéltárosok és muzeológus mellett helyi kutatók), a *Perkáta története* 8 szerző (levéltárosok muzeológusok) írásait tartalmazza. A *Szülőföldünk, Soponya* című kiadvány a Soponyáért Alapítvány Kuratóriuma által 1994-ben meghirdetett pályázatra beérkezett három írást közli, szakmai vélemény, tartalmi vagy stiláris javítás, változtatás nélkül.

A helyi kutató szerzők közül sokan a település történetének több évtizede krónikásai, az írásos és tárgyi emlékeket több évtizede gyűjtő személyek voltak. *Fellegi Imre* a helytörténeti szakkör vezetője volt Bodajkon. Kigyűjtötte és feldolgozta a településre vonatkozó irodalmat évkönyvekből, lexikonokból, statisztikai kiadványokból, útikönyvekből, helységnévtárakból, hírlapokból, átnézte a plébánia és a református egyház anyakönyveit, összegyűjtötte a helyiek által írt emlékezéseket, feljegyzéseket. Két évtizedes gyűjtőmunkájának eredményeként készülhetett el a *Fejezetek Bodajk múltjából* című kötet. Hasonló gyűjtőmunka eredményeként jelent meg *Kupi László* Kápolnásnyék történetét feldolgozó munkája, és a *Jancsó István* (több mint három évtizeden át a helyi posta vezetője, majd mozigépész, később a kultúrház vezetője) által összeállított *Sárkeresztúr története* című könyv. A *Vértesacsca* című kötet szerzője, *Kasó Katalin* nyugalmazott középiskolai tanár nyaralót vett a településen, és ezt követően kezdett el érdeklődni a falu múltja iránt, *Polgár Péterről* tudjuk, hogy gyermek- és ifjúkorát töltötte Magyaralmáson. *Lendvay Zoltán* címzetes apát, esperes plébános 1951-től volt Adony plébánosa.

Külön kell szólni az egyetlen, ebben az időszakban megjelent Székesfehérvár történetét feldolgozó kötetéről és annak szerzőjéről. Régi hiányt pótolva Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára 1993 és 1996 között adta ki *Lauschmann Gyula (1861-1918) Székesfehérvár története* című, addig csak kéziratban létező munkáját. Az orvos szerző – több, a város történetéről szóló tanulmány után – a történeti irodalmat, levéltárak történeti értékű iratanyagát áttanulmányozva, 1908 és 1912 között írta művét. Modellnek Virág Benedek Magyar Századok című munkáját tekintette, de hatással volt rá Károly János Fejér vármegye története című munkájának második, Székesfehérvár történetével foglalkozó kötete is, amelynek tévedéseit sok esetben kiigazította. Munkáját 1912-ben a város közönségének ajándékozta, kiadását azonban előbb az első világháború, majd a gazdasági válság akadályozta meg. A négy gépelt példányból kettő közgyűjteménybe került, sokan használták kutatásaikhoz.⁶

Természetesen a városról több olyan könyv látott napvilágot 1990 és 2002 között, amelyek tartalmaztak várostörténetet is, pl. a *Fehérvári almanach* 1995-ben⁷, ezek azonban nem tekinthetők településtörténeti monográfiának. A

⁶ FARKAS Gábor: A szerkesztő jegyzete. = LAUSCHMANN Gyula: Székesfehérvár története. 1. köt. Székesfehérvár, 1993. 16.

⁷ Fehérvári almanach 1996. Szerk. Csurgai Horváth József, Fülöp Gyula, Őri Tóth István. Székesfehérvár, 1995. Fal Fotóművészeti Galéria és Kiadó-Riport Fotó Stúdió-Szent István Király Múzeum Marosi Arnold Alapítványa. 160 p.

Városi Levéltár kiadásában jelent meg több forráskiadvány, egy-egy korszak várostörténetét feldolgozó munka, több résztanulmány a Fejér megyei történeti évkönyv kötetekben, ill. egy-egy korszak történetét bemutató kiadvány a Szent István Király Múzeum kiadásában.⁸ Ezzel együtt továbbra is hiányzik egy, a város történetét mai szemmel tudományosan feldolgozó monográfia.

Ahogy tartalmi szempontból, úgy a forrásokra való hivatkozások szempontjából is azok a kötetek felelnek meg a követelményeknek, amelyeket történész, levéltáros, muzeológus szerzők készítettek, vagy amelyek készítésében ők is közreműködtek. Néhány esetben a bibliográfiai hivatkozások hiányosságai, pontatlanságai (hiányzó kiadó, kiadási év stb.) miatt nehezen, vagy egyáltalán nem azonosítható a felhasznált irodalom. (Ugyanez elmondható azonban a bevezetésben említett *Fejér megye kézikönyve* című kiadvány „Fejér megyéről megjelent művek válogatott bibliográfiája” című fejezetéről is.)

A kötetek nagyobb része tartalmaz idegen nyelvű (német, angol, ritkábban francia) összefoglalót is. Külön megemlítendő, hogy a *Mór története* című munka kétnyelvű, a magyar mellett németül is hozza Erdős Ferenc monográfiáját. (Természetesen ez indokolt is, hiszen német nemzetiségi településről van szó.)

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy az 1990 óta eltelt időszak mind mennyiségben, mind minőségben soha nem látott eredményeket hozott a Fejér megyei településtörténet-írás területén. Megjelentek ugyan ezt megelőzően is helytörténeti tanulmányok, de önálló kiadványként ennyi korábban

⁸ Néhány ezek közül: DEMETER Zsófia–GELENCSÉR Ferenc: Székesfehérvár anno... [1.] Pillanatképek egy város életéből. Székesfehérvár, 1990. István Király Múzeum. 229 p. 2. Örvendezz, királyi város! Székesfehérvár, 2002. Szent István Király Múzeum. — CSURGAI HORVÁTH József–FARKAS Gábor–KOMLÓSI József: „Egy nép kiáltott. Aztán csend lett”. Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott. Székesfehérvár, 1996. Önkormányzat. 442 p. — Szent István király és Székesfehérvár. Szerk. Fülöp Gyula. Székesfehérvár, 1996. Szent István Király Múzeum. 67 p. — A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége. Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1996. Székesfehérvár Város Levéltára. 201 p. — DEMETER Zsófia–GELENCSÉR József–LUKÁCS László: Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár–Palotaváros története és néprajza. Székesfehérvár, 1990. [1991.] Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 172 p. — Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk. Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 1998. Székesfehérvár Város Levéltára. 513 p. — „Akit szolgálatok egy árva hon volt...”. Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és a november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk. Csurgai Horváth József, Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 2000. Székesfehérvár Város Levéltára. 227 p. — „Múltunk építőkövei...” Szerk. Csurgai Horváth József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 2001. Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára. 153 p. — „...dicsőség helyén emelkedő emlék” Szerk. Csurgai Horváth József, Kovács Eleonóra, Takács Péter. Székesfehérvár, 2002. Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára. 156 p.

sohasem. Reméljük, a kutatómunka hasonló ütemben és színvonalon folytatódik, és újabb évtized múlva hasonló, vagy még ennél is jobb eredményekről adhatunk számot.

FEJÉR MEGYEI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK

Adony

Lendvay Zoltán: Adony, a történelemben. Adony, "Adonyért" Alapítvány, 1996. 258 p.

Antoni Judit–Fülöp Gyula–Szabó Ádám: Adony évezredei. Adony története az ősidőktől 1848-ig. Székesfehérvár, "Adonyért" Alapítvány, 2002. 107 p.

Alcsútdoboz

Erdős Ferenc–Kelemen Krisztián: Alcsútdoboz. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2002]. 176 p.

Bodajk

Fellegi Imre: Fejezetek Bodajk múltjából. Bodajk, Önkormányzat, 1995. 223 p.

Csákvár

Csákvár. [Szerk. Erdős Ferenc]. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2002]. 187 p.

Csókakő

Béni Kornél–Fülöp Gyula–Hatházi Gábor: A 700 éves Csókakő. Csókakő, Önkormányzat, 1999. 159 p.

Dunapentele, Dunaújváros

Bóna István: Dunapentele története. A honfoglalástól a 19. század közepéig a már eddig is ismert, valamint újonnan bevont adatok alapján. [Dunaújváros], Intercisa Múzeum. 1991. 52 p.

Bóna István: Dunapentele története. A honfoglalástól a 19. század közepéig a már eddig is ismert, valamint újonnan bevont adatok alapján. - 2. bőv. kiad. [Dunaújváros], Intercisa Múzeum. 1997. 63 p.

Dunaújváros története. [Szerk. Erdős Ferenc, Pongrácz Zsuzsanna]. Dunaújváros, Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2000. 478 p.

Etyek

Irmhild, Günther–Kies, Otfried: Etyek — Edeck. Deutsche Siedler in einem ungarischen Dorf. 2., verb. ergänzte Aufg. — Lauffen a. N., Etyeker Heimatverein, 1995. 229 p.

Iszkaszentgyörgy

Németh Gyula–Gombosné Kis Edit: Iszkaszentgyörgy története. Iszkaszentgyörgy, Polgármesteri Hivatal, 2001. 198 p.

Isztimér

Erdős Ferenc: Isztimér története, 1193-1993. Isztimér, [Önkormányzat], 1993. 128 p.

Ivánca

Erdős Ferenc–Keszi Tamás–Újlaki Pongrácz Zsuzsánna: Ivánca története. Ivánca, Önkormányzat, 2000. 191 p.

Kápolnásnyék

Kupi László: Kápolnásnyék története. Kápolnásnyék, [Szerző], 2000. 176 p.

Lajoskomárom

Demeter Zsófia: Lajoskomárom a "legelső rendes falu". Emléklapok Lajoskomárom telepítésének kétszázadik évfordulójára. Lajoskomárom, Önkormányzat, 2002. 88 p.

Lovasberény

Erdős Ferenc: Lovasberény. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2000]. 170 p.

Magyaralmás

Polgár Péter: Magyaralmás története. Magyaralmás, Önkormányzat, 1991. 192 p.

Martonvásár

Hornyák Mária: Martonvásár. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2000]. 202 p.

Mór

Erdős Ferenc: Mór története. Geschichte von Moor. Mór, Önkormányzat, 2002. 562 p., XVI t.

Nagykarácsony

Hetényi István: Nagykarácsony története, Dunaújváros, Albex, 1992. [!1995]. 160 p.

Nagyvenyim

Bugar Jenő: Nagyvenyim. Nagyvenyim, [Önkormányzat], [1997]. 168 p.

Pákozd

Erdős Ferenc – Hári Gyula – Kelemen Krisztián: Pákozd. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2001]. 188 p.

Perkáta

Perkáta története. [Szerk. Erdős Ferenc, Hatházi Gábor]. Perkáta, [Önkormányzat], 1996. 311 p.

Polgárdi

Erdős Ferenc–Fülöp Gyula–Szakály Ferenc: Polgárdi története. [Székesfehérvár], Fejér Megyei Levéltár – Polgárdi, Városi Önkormányzat, 1997. 240 p.

Rácalmás

Hetényi István: Rácalmás története. Rácalmás, Önkormányzat, 1996. 124 p.

Sárkeresztúr

Sárkeresztúr története. Monográfiák, források, leírások a község múltjából. Összeáll. Jancsó István. Sárkeresztúr, [Önkormányzat], 1999. 196, [12] p.

Sárkeszi

Fülöp Gyula–Siklósi Gyula: Sárkeszi története. 1254–1993. [Sárkeszi], [Önkormányzat], [1993]. 56 p.

Sárszentágota

Sárszentágota a XX. században. [Szerk. Erdős Ferenc]. Sárszentágota, [Önkormányzat], 1998. 129 p.

Sárszentágota múltjából. [Szerk. Erdős Ferenc]. Sárszentágota, [k. n.], 1994. 122 p.

Soponya

Szülőföldünk, Soponya. Soponya, Soponyáért Alapítvány, 1995. – [110] ism. lapsz.

Székesfehérvár

Veress D. Csaba–Sziklási Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa. Budapest, Zrínyi, 1990. 276 p.

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története. 1–4. köt. Székesfehérvár, Székesfehérvár Város Levéltára, 1993–1996.

1. köt. A honfoglalástól a török kiűzéséig, 895–1688. 1993. 203 p.

2. köt. A török kiűzésétől a 18. század végéig, 1688–1800. 1994. 270 p.

3. köt. A városi polgárosodás évtizedei 1801–1848; A nemzeti függetlenségi küzdelem. 1848–1849. 1995. 296 p.

4. köt. A szabadságharc leverésétől az első világháborúig, 1849–1914. 1996. 410 p.

Tác

Gorsium–Tác története. [Szerk. Erdős Ferenc]. – Tác, [Önkormányzat], 1996. 263 p.

Úrhida

Fülöp Gyula–Siklósi Gyula: Úrhida története, 1009–1994. Úrhida, Önkormányzat, 1994. 48 p.

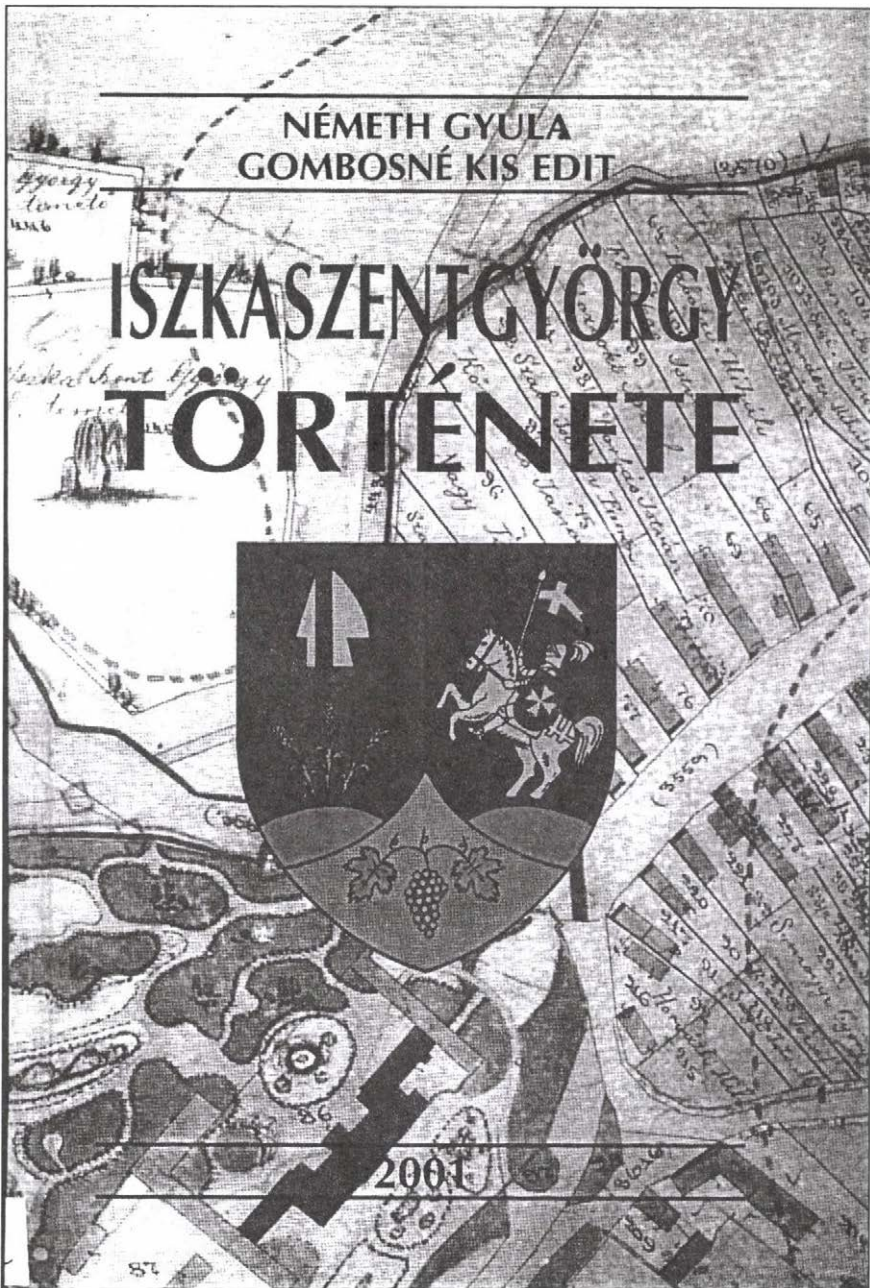
Vértesacska

Kasó Katalin: Vértesacska. Vértesacska. Polgármesteri Hivatal, 1991. 168 p.

Zámoly

Zámoly története és néprajza. [Szerk. Siklósi Gyula]. Zámoly, Önkormányzat, [1996]. 92 p.

Demeter Zsófia – Lukács László: Zámoly. [Budapest], Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2001]. 191 p.

HORVÁTH JÓZSEF**„Falumonográfiák”
Győr-Moson-Sopron megyében
1989–2002**

AMIKOR A MEGYÉNKBEN az utóbbi bő évtizedben megjelent településtörténeti munkákat számba véve, áttekintésemnek a fenti címet adom, legalább két okból kényszerülök magyarázatra. Az egyik: miért csak falumonográfiákról beszélek, miért nem írok — a városokra is kiterjesztve vizsgálódásom tárgyát — „településtörténeti” monográfiákról? Erre a kérdésre sajnos nagyon egyszerű — és szomorú — a válasz: az alcímben jelzett időszakban Győr-Moson-Sopron megyében egyetlen város-történeti monográfia sem jelent meg! A tervek, próbálkozások, valamint a témában megjelent résztanulmányok megérdemelnek ugyan egy rövid kitérőt munkámban, de az összképet érdemben nem befolyásolják; az áttekintés tárgyát a községtörténetek képezik. A másik kérdés, ami felmerülhet az olvasóban: miért került a címben idézőjelbe a falumonográfiák kifejezés? Dolgozatom — reményeim szerint — erre a kérdésre is meg fogja adni a választ.

Áttekintésemben azokat a munkákat igyekeztem számba venni, melyek önálló kötetben megjelenve, az adott település történetének egészét kívánták bemutatni. Nem vettem fel tehát a mellékelt bibliográfiába azon dolgozatokat, melyek önálló kiadványként jelentek ugyan meg, de a település múltjának csupán egy kisebb szeletét — pl.: sporttörténet, egyesületi élet, egyháztörténet stb. — dolgozták fel; jöllehet ezek némelyike — mint pl. Sólymos Szilveszter munkája Ravazd község három templomáról¹ — a községtörténet egésze szempontjából sem érdektelen. Lemondtam továbbá azon községtörténeti tanulmányok számbavételéről, melyek valamely kiadvány részeként láttak napvilágot; pedig olyan kiváló dolgozatok is találhatóak közöttük, mint pl. Ábrahám Imre Nyúl község nyelvkincsét bemutató, a Ma-

¹ SÓLYMOS Szilveszter OSB: Ravazd község három temploma. [S. 1.], EFO Kiadó, 2000.

gyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaként megjelent kötetének² történeti bevezetője, mely jól hasznosítható segédlet lesz a település múltját kutatók számára a településmonográfia elkészültéig. Úgy vélem azonban, hogy e korlátok meghúzése nélkül parttalanná válna munkám, és irreális lenne a belőle kirajzolódó kép megyénk településtörténet-írásának utóbbi évtizedbeli helyzetéről.

A várostörténet-írás próbálkozásairól

Mielőtt a falutörténetek tanulmányozásához kezdenék, nem érdektelen talán néhány szót ejtenem a városaink múltjának kutatása terén regisztrálható próbálkozásokról sem; annál is inkább, mert néhány kísérletről azért említést tehetek.

A leghatározottabban talán Győrben fogalmazódott meg az igény egy új várostörténeti monográfia megjelentetésére. Az 1980-as évek második felében meg is alakult a „Győri Monográfia Egyesület”, mely célul tűzte ki: 1996-ra – Szávay Gyula alapvető munkája³ elkészültének centenáriumára – egy négy kötetből álló monográfiát jelentet meg, melynek első része a város földrajzával, a következő kettő a település múltjával, míg a befejező kötet kifejezetten Győr művelődéstörténetével foglalkozik majd. A kezdetben a helyi értelmiség körében is lelkesen üdvözölt Győri Monográfia Egyesület azonban kb. fél évtizednyi – nem túl intenzív – működés után formálisan is megszűnt; anélkül, hogy egyetlen kis várostörténeti tárgyú kiadvány is maradt volna utána „emlékül”. Kisebb terjedelmű résztanulmányok a vizsgált időszakban azért szép számmal napvilágot láttak, főként a rendszeresen megjelenő helyi kiadványok – Arrabona, Győri Tanulmányok – hasábjain, és megjelent néhány fontos forrásközlés⁴ is, főként a város korai történetéből. Megindult továbbá – Győr Megyei Jogú Város Levéltára kiadásában – a városi protocollumok regesztáinak megjelentetése,⁵ és

² ÁBRAHÁM Imre: Nyúl község nyelvkinccse. Pannonhalmi-dombság. Győr, Hazánk K., 1991. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai sorozatában.)

³ SZÁVAY Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról. 1. A régi Győr 1848-ig. 2. Győr 1848-49-ben. Győr, Győr Város Törvényhatósága, 1896.

⁴ Pl.: HORVÁTH József: Győri végrendeletek a 17. századból. I-III. köt. Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1995-1997.

⁵ DÖMINKOVITS Péter: Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1600-1605. Győr, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2001.; II. köt. 1605-1609. Győr, 2002.

elkészült a Győri Életrajzi Lexikon⁶ is. Mindezek fontos előmunkálatoknak tekinthetők egy majdan megírandó monográfiához; ezzel kapcsolatos konkrétabb előkészületekről azonban még nem áll módomban beszámolni.

Sopron városa esetében a vizsgált időszakban jelentős forráskiadványok megjelenését említhetem: a „Sopron város történeti forrásai” sorozatában napvilágot látott pl. a város első – 1480-tól kezdődően vezetett! – telekkönyve,⁷ Faut Márk és Klein Menyhért 16–17. századi krónikája,⁸ Móricz Pál kalmár 1520-as évekbeli üzleti könyve⁹ — mindegyik nagyon igényes kiadásban. Emellett megindult a 16. századi bírósági jegyzőkönyvek regesztáinak megjelentetése¹⁰ is; az elszórtan megjelentetett értékes rész tanulmányok sokaságának számbavételére pedig végképp nem vállalkozhatom.¹¹ Mindezek biztatóak a jövőre nézve...

A megye többi városában viszont lényegesen szerényebb előrelépésről szólhatok. Mosonmagyaróváron 1999-ben a két városrész egyesítésének 60. évfordulója adott okot egy tanulmánykötet¹² megjelentetésére — ez azonban „szigorúan” ezzel a 60 esztendővel foglalkozik; a helytörténeti tárgyú dolgozatok közül Husz János mosoni kötetét¹³ említhetem; de figyelemre érdemes a „Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek” sorozatának néhány izgalmas rész tanulmánya is. Kapuváron egy „helytörténeti olvasókönyv”

⁶ Győri Életrajzi Lexikon. Szerk.: Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc. Győr, Városi Könyvtár, 1999.

⁷ MOLLAY Károly: Első telekkönyv. Erstes Grundbuch (1480–1553). Sopron, Soproni Levéltár – Soproni Múzeum, 1993.

⁸ KOVÁCS József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája (1526–1616). Sopron–Eisenstadt, Soproni Levéltár – Burgenländisches Landesarchiv und Landesbibliothek, 1995.

⁹ MOLLAY Károly: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz. Moritz Pál kalmár üzleti könyve (1520–1529). Sopron, Soproni Levéltár, 1994.

¹⁰ TIRNITZ József – SZAKÁCS Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1533–1554. Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 1996.; SZAKÁCS Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái. II. 1555–1569. Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 1997.

¹¹ Ez utóbbiak közül csupán a legfrissebbet, a tavalyi Soproni Levéltári Napon rendezett konferencia értékes előadásait tartalmazó, most elkészült kötetet emelném ki: A város időben és térben. Sopron kapcsolatrendszerének változása. Konferencia Sopron szabad királyi város 725. évéről. Sopron, 2002. szeptember 25. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, Soproni Levéltár, 2002. 222 p. (A kötet szerzői között Zsoldos Attila, Kubinyi András, Szende Katalin, G. Etényi Nóra, Zimányi Vera, Dominkovits Péter, Németh Ildikó és Tóth Imre nevét említhetem.)

¹² Mosonmagyaróvár 60 éve (1939–1999). Emlékkönyv a város egyesítésének 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Szentkúti Károly. Mosonmagyaróvár, Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata, 1999.

¹³ HUSZ János: Töredékek Moson múltjából. Mosonmagyaróvár, Mosoni Polgári Kör, 1994.

jelent meg, magánkiadásban¹⁴ – leginkább a város és környékéhez kötődő történelmi mondákat olvashatunk benne. Csornán értékes résztanulmányok láttak napvilágot; közlésükben jelentős szerepe van a Pájer Imre által szerkesztett „Rábaköz. Honismereti Évkönyv” 1990-es évek második felében megjelent köteteinek¹⁵ — monográfia azonban még nem készült, csupán egy rövidebb áttekintést említhetnek.¹⁶

Megyénk legújabb városai közül Fertődön történtek konkrét lépések egy településtörténeti tanulmánykötet megjelentetésére. A közreműködésre rangos külső szakemberek is felkérést kaptak; tudomásom szerint többségük el is készült a vállalt tanulmány megírásával. A kötetnek 2002 első felében kellett volna a tervek szerint megjelennie, ezidáig azonban nem készült el. Csak remélhetjük, hogy az „elakadás” nem végleges, és hamarosan kézbe vehetjük az értékesnek ígérkező tanulmánygyűjteményt!¹⁷

Városaink múltjának kutatásával kapcsolatosan három tényt meg kell még említenem. Az egyik: a jelenleg városi címet viselő településeink közül Tét rendelkezik egyedül frissnek mondható monográfiával — ennek megjelenésekor, 1996-ban azonban még nagyközség volt a település. A másik: a 2000-ben városi címet nyert Pannonhalma a következő esztendőben kiadott egy kisebb terjedelmű helytörténeti kiadványt;¹⁸ ez azonban nem a településmonográfia igényével íródott. Végül: az 1971-ben Győrhez csatolt három település — Győr-Ménfőcsanak, Gyirmót, ill. Győr-Szentiván — mindegyikének múltjáról jelent meg az elmúlt bő évtizedben helytörténeti tárgyú tanulmánykötet; ezen munkák azonban inkább a „falutörténetek” körébe

¹⁴ Szülőföldünk. Helytörténeti olvasókönyv. Összeállította és kiadta: Pölöskei Sándor. Kapuvár, é. n. [Az 1990-es évek közepén jelent meg.]

¹⁵ Rábaköz Honismereti Évkönyv 1995. Szerk.: Pájer Imre. [Csorna], Pájer Imre, [1995]; Rábaköz Honismereti Évkönyv 1996. Szerk.: Pájer Imre. Csorna – Kapuvár, Pájer Imre, 1996; Rábaköz Honismereti Évkönyv 1997. Szerk.: Pájer Imre. Csorna – Kapuvár, Pájer Imre, 1998; Rábaköz Honismereti Évkönyv 1998. Szerk.: Pájer Imre. Csorna – Kapuvár, Pájer Imre, 1999.

¹⁶ PÁJER Imre: Csorna évszázadai. Csorna, [Csorna Város Önkormányzata], 1996. 63 p.; megemlíthetem továbbá a megye nagyobb városainak „jelenkoráról” a CEBA által kiadott köteteket — ezek azonban csak nagyon vázlatos történeti áttekintést nyújtanak az adott települések múltjáról.

¹⁷ A munkálatok állásáról adott információt, valamint a saját, ill. a Szakács Anita által írott tanulmányok kéziratban való rendelkezésemre bocsátását Dominkovits Péternek ezúton is köszönöm!

¹⁸ ÁBRAHÁM Imre: Pannonhalma város és határa. Pannonhalma, Pannonhalma Város Önkormányzata, 2001. Megemlíthetem továbbá, hogy a település múltjával kapcsolatosan több értékes résztanulmány is megjelent az utóbbi években; pl.: SÓLYMOS Szilveszter: Pannonhalma élete a XIX. században. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1999; uő.: Pannonhalma település élete egy közel kétszáz éves napló tükrében. Pannonhalma, Bencés Főapátság, 2000.

sorolhatók, hiszen középkori eredetű falvak múltját igyekeznek feltárni – még ha azokból időközben Győr városrészei lettek is.

Összességében tehát azt mondhatom: megyénk nagyobb múlttal rendelkező városaiban az utóbbi bő évtizedben nem jelent meg monográfia igényű helytörténeti munka, hasznos előkészületekről azonban több helyen szólhattunk; az utóbbi években várossá nyilvánított településeken erősebb a lokális tudat, és ez több helyütt településtörténeti munka kiadásában is megnyilvánult – „igazi” városmonográfia elkészültére azonban még mindenütt várunk kell.

A „falumonográfiák” számáról, és annak jelentőségéről

A bevezetőben említett „megszorításokkal” – vagyis hogy csak az önálló kiadványként megjelent, a település történetének egészét áttekinteni szándékozó munkákat vesszük figyelembe – 60 darab nyomtatásban megjelent falutörténeti munkát számolhattunk össze megyénkben az 1989 és 2002 közötti időszakból.¹⁹ Érdemesnek tűnik indulásképpen megvizsgáljunk: sok-e ez a szám, avagy kevés? A kérdés eldöntéséhez véleményem szerint két dologra érdemes figyelni: hogyan viszonyul ez a szám a megye településeinek számához; illetve: vizsgált korszakunkat megelőzően hány „falumonográfia” jelent meg ezen a területen.

Kezdjük talán az utóbbival! Vidékünkön az első alaposabb falutörténeti munkák kb. hét évtizeddel ezelőtt jelentek meg; azt megelőzően csupán kisebb terjedelmű, és inkább a település jelenére, mint múltjára koncentrááló dolgozatok láttak napvilágot.²⁰ Az 1930-as évek elejétől azután egymás után jelentek meg a „komolyabb” falutörténetek: a kiváló egyháztörténész Mohl Adolf pl. szülőfaluja, a Sopron megyei Lövő múltját dolgozta fel,²¹ Németh Imre Vág község történetét írta meg,²² a jeles soproni evangélikus tanár, Rozsondai Károly Sümeghy József helyi r. k. tanítóval együttműködve Sopronbánfalváról írt monográfiát,²³ Balogh György és Kutas József a 900

¹⁹ E munkák bibliográfiai adatait mellékletben közöljük – az érintett települések betűrendjében. Az alábbiakban ezen kiadványokra – tanulmányunkban való említésükkor – külön jegyzetben nem hivatkozunk.

²⁰ Jó példa erre JANKÓ Miksa: Győr-Zámoly község monográfiája. = Magyar Gazdák Szemléje, 1905. 16–28., 112–119., 181–187.

²¹ MOHL Adolf: Lövő története. Győr, Győregyházmegyei Alap Ny., 1930.

²² NÉMETH Imre: Vág, sopronmegyei község története. [Köszeg], Németh I., [1931].

²³ ROZSONDAI Károly-SÜMEGHY József: Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. Sopron, Röttig-Romwalter Ny., 1937.

éves Győr megyei Kajár község történetének feldolgozására vállalkozott.²⁴ Az 1940-es évek elejéig még elkészült néhány kiadvány — így pl. Jászai József Rábatamási-ról írott munkája²⁵ vagy Eröss István ciráki plébános tanulmánya a ciráki körjegyzőség és plébánia történetéről²⁶ —, majd hosszabb szünet következett; csak 1970 után jelent meg ismét néhány ilyen tárgyú és szemléletű munka. Ez utóbbiak közül Kulcsár Imre komoly levéltári kutatásokra alapozott, Jánossomorja és Várbalog történetéről írott könyvét²⁷ emelném ki; de említésre érdemes, hogy néha „rejtett” falutörténetek is napvilágot láttak: Timaffy László pl. a lipóti Petőfi Termelőszövetkezet történetéről írott munkájának bevezetéseképpen a község múltjáról is jó áttekintést adott.²⁸

Az eddigi felsorolást legfeljebb kb. fél tucatnyi tétellel egészíthetjük még ki,²⁹ azaz összességében azt mondhatom: az 1990 előtt megjelent „falumonográfiák” száma megyénkben a húszat sem éri el — ehhez képest az 1990 után napvilágot látottak száma kiemelkedően magasnak tűnik!

A másik kérdés látszólag egyszerűnek tűnik; megoldása azonban korántsem az. Ennek több oka is van. Az egyik: nem mindegy, hogy megyénk településeinek számát melyik időpontban vizsgáljuk, hiszen az az utóbbi másfél évtizedben többször is változott. Az 1980-as évek végén a korábban összevont községek ismételt szétválása miatt változott számuk, majd pedig a Veszprém megyétől Győr-Moson-Sopron megyéhez csatlakozókkal: ez utóbbiak közül előbb 1991-ben három olyan település — Gyarmat, Csikvánd és Szerecsény — tért vissza, mely történelmileg Győr megye részét képezte; az ezredforduló táján viszont újabb községek követték a példát — olyanok, melyek soha nem tartoztak ehhez a megyéhez. A 2002. október 20-ával csat-

²⁴ BALOGH György-KUTAS József: Kajár község története 1037–1937. Győr, Győri Hírlap Ny., 1937.

²⁵ JÁSZAI József: Rábatamási község múltja és jelene. Sopron, Sopronvármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága, 1942.

²⁶ ERÖSS István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története. Győr, Győregyházmegyei Alap Ny., 1943. 118 p.; a kiadvány Cirák mellett Dénesfa és Gyóró történetét is érinti; további értéke e munkának, hogy Eröss István még használhatta a később döntő részében elpusztult Cziráky-családi levéltárat! (Erre a fontos tényre Dominkovits Péter hívta fel figyelmemet; segítségét ezúton is köszönöm!)

²⁷ KULCSÁR Imre: Jánossomorja, Várbalog községek története. Jánossomorja, Nagyközségi Tanács, [1975].

²⁸ TIMAFFY László: A lipóti Petőfi Termelőszövetkezet története. [S. l.], 1973.

²⁹ Az 1970-es évekből három további kiadványról van még tudomásom: TIMAFFY László (szerk.): Tanulmányok Dunaszentpálról. [S. l.], [ÉDTEX Sokszorosító], [1972]; HORVÁTH Győző (szerk.): Fejezetek Farád múltjából és jelenéből. Győr, 1974; PATAKI József: Győrszentiván község története. Győr, Új Utakon Tsz Győrszentiván, 1975. Az 1945 előtt íródott, 1990 után ismét kiadott néhány munkáról az alábbiakban még lesz szó.

lakozott hat községgel együtt immár 11-re emelkedett a Veszprém megyéből „áttértek” száma, ugyanakkor „belülről” is „gyarapodott” a megye³⁰ — így jelenleg 182 település tartozik Győr-Moson-Sopron megyéhez. Megjegyzendő továbbá, hogy a településtípusok között is volt közben arányeltolódás, mivel az 1990-es évek eleje óta újabb három település — Fertőd, Pannonhalma és Tét — szerzett városi rangot; így jelenleg 174 község és 8 város található Győr-Moson-Sopron megyében.

A számokat összevetve tehát „első látásra” úgy tűnik, hogy az 1990 körüli „induló létszámhoz” képest³¹ megyénk településeinek egyharmada adott ki „falumonográfiát” vizsgált időszakunkban. A valóság azonban nem egészen ez, mégpedig három okból: egyrészt azért, mert néhány kötet a Győr peremkerületét alkotó egykori községek — Ménfőcsanak, Gyirmót, Gyórszentiván, Likócs, Kisbácsa — múltjáról készült; másrészt azért, mert egy olyan kiadvány is megjelent, mely négy település³² történetét érinti; végül: öt olyan községről — Abda, Fertőrákos, Lébény, Nagycenk, Sopronhorpács — is tudunk, melynek történetéről a vizsgált időszakban 2-2 településtörténeti munka jelent meg! Vagyis a 60 „községtörténeti” munka voltaképpen 53 községet érint — bár ez utóbbi szám sem egészen hiteles, mivel a mezőürsi kötet néhány szomszédos kistelepülés³³ múltjához is értékes adalékokkal szolgál.

A kiadványok megoszlásáról

Az alább részletesebben vizsgálandó 60 településtörténeti munka több szempont szerint osztható kisebb csoportokba; magam csupán néhányat emelhetek ki ezek közül.

A kiadványokat tanulmányozva fel kell tűnjön az olvasónak: nem mindegyik munka a „legfrissebb” tartalmát tekintve. E szempontból vizsgálva érdekes kép tárul elénk. Két település egy korábban megjelentetett kötet reprint kiadása mellett döntött: így jelenhetett meg újra Élő Dezső „Sarród

³⁰ 2002. október 20-tól a Kimle községből kivált Károlyháza önállósult.

³¹ A pontosság kedvéért meg kell jegyeztem, hogy az utóbbi években csatlakozott Veszprém megyei községek településtörténeti munkáit nem kíséreltem meg számba venni, mivel azok — ha készültek — megjelenésükkor még mindenképpen Veszprém megye helytörténeti irodalmát gazdagították.

³² Kinczer József munkája Bősárkány mellett három szomszédos község — Acsalag, Maglóca és Barbacs — múltjának feltárását is felvállalta; 2000-ben megjelent első része a 18. század végéig tárgyalja a négy település történetét.

³³ Ez utóbbiak sorában nem csupán a címben is jelzett Mindszent — ma: Mindszentpuszta — említhető, de pl. a Komárom-Esztergom megyéhez tartozó Bársonyos is.

monográfiája” című munkája, mely elkészültekor, 1937-ben a Faluszövetség pályázatán díjat nyert; és így jutott el második változatlan kiadásban — rövid bevezetővel ellátva — az érdeklődőkhöz Karácsonyi Sándor „Pér község és plébánia története” című kötete, mely a környező községek egyháztörténete szempontjából is értékes adatokkal szolgál. Ugyancsak egy korábban készült dolgozat ismételt megjelentetésének örülhetünk Bágyogszovát esetében, ahol a helyi önkormányzat Nagy Gyula „Bágyog, Rábaszovát és vidéke” című munkájának kiadását támogatta; itt azonban ez a tény némi előrelépést jelentett, hiszen ezek az írások előbb a Soproni Hírlap hasábjain jelentek meg folytatásokban 1932 és 1940 között, majd öt tematikus füzetben összegyűjtve, önálló kötetben azonban csak most olvashatók először együtt — ráadásul Timaffy László értő előszavával, aki a szerző személyéről és a munka korabeli fogadtatásáról is értékes adatokkal szolgál,³⁴ hasznos segítséget nyújtva ezzel a kötet mai használóinak.

Van néhány olyan település is, ahol egy évtizedekkel ezelőtt elkészült, de eddig kéziratban fekvő munka megjelentetése mellett döntöttek. Így történt ez pl. Fertőrákoson, ahol a falu egykori plébánosának, a kiváló egyháztörténész³⁵ Bán Jánosnak 1962–1963-ban készült igényes kézírata jutott el 2000-ben az olvasóhoz, a tartalomhoz méltó kivitelezésű kötetben, mely nemcsak szép külsejével és értékes illusztrációival hívja fel magára a figyelmet, de szakmai szempontból is dicséretre méltó — köszönhetően a kézirat sajtó alá rendezését elvégző Dominkovits Péter soproni főlevéltárosnak, aki a kötethez rövid, tömör utószót is írt, elvégezte a forrásmunkák rendszerezését, emellett személynévmutatót és — a dűlőneveket is visszakereshetővé tevő — helynévmutatót is szerkesztett! Hegyeshalomban a falu egykori evangélikus lelkésze, Zoltán László kéziratát jelentette meg az önkormányzat 1996-ban. De arra is van példa, hogy még élő szerző régebbi kézírata látott nemrégiben napvilágot: ez történt Kisbodak esetében, ahol a polgármester beköszöntőjéből megtudjuk, hogy a falu köztisztviselőben álló idős tanítónője, Frantz Erzsébet már 1958-ban elkészült itt olvasható dolgozatával; majd néhány oldallal később a szerző előszavából az is kiderül, hogy munkája során az egyik legfontosabb forrása egykori igazgatójának, a Szigetköz jeles helytörténésének, Érsek Imre kisbodaki tanítónak az 1920-as években íródott tanulmánya volt — azaz a kötet tartalmának frissességét illetően komoly kételyeink támadhatnak...

³⁴ Ezzel kapcsolatosan az egyes füzetekhez írt bevezetők is értékes adalékokkal szolgálnak; vö.: 97., ill. 138–139.

³⁵ Egyháztörténeti munkái közül a legfontosabb és az utókor által a legtöbbet forgatott kiadvány: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából, IV. rész. 2.)

Az elmondottakból látható: a települések egy kisebb, de nem elhanyagolható hányada eleve lemondott arról, hogy új helytörténeti kiadványt jelentessen meg; ehelyett egy évtizedekkel korábban készült kézirat kiadása mellett döntött. De hogy áll a dolog a többi esetben? Valóban új, a legújabb kutatási eredményekre épülő kiadványok láttak napvilágot? A köteteket alaposabban áttanulmányozva azt kell mondjam: nem minden esetben. Nézzük meg pl. a „Tápszentmiklós község rövid története” című, Járfás Géza által összeállított kiadványt, mely Pakson [!] jelent meg, 2000-ben. A szerző az előszóban utal munkájának két előzményére: Szokoly Endre egykori körjegyző 1905-ben készült tanulmányára,³⁶ valamint Pöör József református lelkész 1965-ben íródott kéziratára;³⁷ majd így folytatja: „Majdnem 100 év után kezembe vettem a tollat. Időszerűnek és szükségesnek tartottam, hogy falunk történetét összeállítsam. Könnyű dolgom volt, mert a kiváló elődök: Szokoly Endre körjegyző és Pöör József református lelkész munkáit ’ollóztam’ össze és egészítettem ki. Így a község története 1905-ig gyakorlatilag Szokoly Endre, az 1905–1965 közötti rész – kiegészítve – Pöör József református lelkész munkája, az 1965 utáni eseményeket pedig többek közreműködésével állítottam össze.” (11. p.) Az idézett mondatokhoz aligha kell valamit is hozzátennem; tény viszont, hogy ez a munka magánkiadásban jelent meg, és a követett módszer — szerencsére — nem általánosítható.

Nem érdektelen megnéznünk azt sem: hogyan vélekednek a szerzők, ill. a kiadók a megjelent kiadványok műfajáról? Milyen műfajmegjelölésekkel találkozhatunk a munkák címében vagy alcímében? A teljesség igénye nélkül nézzünk néhány jellemző példát!

A „monográfia” megjelöléssel csak néhány esetben találkozhatunk. Frantz Erzsébet fentebb már említett kötete a „Kisbodak monográfiája” címet viseli — mint láthattuk, „tévesen”. Ennél is feltűnőbb a műfajmeghatározás bizonytalansága a „Mosonszolnok monográfiája” című kiadvány esetében, mely alcímében a „Helytörténeti olvasókönyv” [!] megjelölést viseli; csupán az érdekesség és a teljesség kedvéért teszem hozzá: a könyv gerincén viszont „Egy község a Hanság peremén” olvasható.

A kötetcímek jelentős hányada a tartalom „töredékességére” kíván utalni. Hogy néhány jellemző példát említsek:

³⁶ SZOKOLY Endre: Taáp-Szent-Miklós község története. 1905. (Hiv.: 11. p.; Járfás Géza e munka megjelenési helyére és kiadójára nem utal; valójában Győrött a Pannonia Nyomdából került ki a 31 oldal terjedelmű füzet.)

³⁷ PÖÖR József: Tápszentmiklós község és a református egyház története. Kézirat, 1965. (hiv.: 11.)

- Ágfalva község kétnyelvű kötete az „Ágfalvi mozaik - Agendorfer Mosaik” címet kapta;
- Az „Otthonunk, Dör” kötet alcíme „Szemelvények Dör község múltjából, történetéből, a közelmúlt eseményeiből” lett;
- Baranyai Lenke szerzői kiadásban megjelent munkája a „Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez” címet viseli;
- Pájer Imre Bodonhelyről írott kis füzet a „Falutörténeti vázlatok” alcímmel lett megjelölve; a babóti kiadványon a „Fejezetek egy rábaközi falu történetéből és néprajzából” alcím olvasható;
- Horváth Győző a „Feljegyzések, fényképek Farád község történetéből” címet adta 1994-ben megjelent vékony kiadványának; szülőfalujáról írott munkája viszont a „Szemelvények Vica község történetéből és népeletéből” alcímet kapta;
- Rozsonits Géza munkájának címe „Fertőszentmiklós rövid története és látnivalói” lett;
- de a kötet tartalmára pontosan igyekszik utalni a „Fejezetek Kimle múltjából”, vagy az „Adalékok Iván község helytörténetéhez” cím is.

A felsorolt esetek jól érzékeltetik, hogy a szerzők, ill. szerkesztők egy része pontosan tisztában van munkájának hiányosságaival, vagy legalább érzékeli azok kisebb-nagyobb részét, és ezt művének címében vagy alcímében kifejezésre is juttatja.

Vannak további műfajmegjelölési kísérletek is. Ilyen pl. a „krónika”: Bausz Gyuláné Röjtökmuzsajról, Rozsonits Géza Petőházáról, ill. Briber József Sopronhorpácsról szóló munkája ezt a jelzőt viseli címében. Néhány esetben a kiadvány bevallottan tanulmánygyűjtemény: ezt a „Tanulmányok Ménfőcsanak történetéből”, „A 750 éves Gyórszentiván története. Tanulmánykötet” vagy a „Tanulmányok és kisebb dolgozatok a falu történetéből és néprajzából” alcímű kimlei kötet – valamint néhány társuk – már a címlapon is elismeri.

Néhány esetben a falutörténeti munka inkább helytörténeti olvasókönyvvé „sikeredett” – ezt azonban csak ritkán „vallják be” a szerzők. A Korcz Antalné által összeállított „Halászi község múltja és jelene”, vagy Németh Judit „Lébény története és jeles napi szokásai” című munkája, valamint néhány további társuk – a bennük közölt sok értékes és érdekes olvasmány, történeti monda, szokásleírás és visszaemlékezés miatt – a tartalom arányait tekintve inkább helyismereti szöveggyűjtemény-jellegű, bár a bennük közölt történeti ismeretanyag hiteles és pontos. Van viszont példa az ellenkezőjére is: a „Dunaszegi múltidéző” című kötetnek szerzője, Kozmáné

Pozsgai Éva szerényen a „Helytörténeti olvasókönyv” alcímet adta, holott 31 számozott fejezetének felében egy jó községtörténeti vázlatot ad, másik felében pedig izgalmas olvasmányok találhatók, főként a népi kultúra köréből — és tette mindezt 102 tételnyi felhasznált irodalomra, valamint 259 lábjegyzetre támaszkodva!

A kiadványok egy része nem alkalmaz címében vagy alcímében műfajmegjelölést; e kérdés eldöntését tehát az olvasóra bízta. E munkák döntő többsége az adott település múltjának egészét kívánja bemutatni, esetenként a téma időhatárait is megjelölve, ahogy ezt pl. a „Darnó és Zseli története a legrégebb időktől napjainkig” vagy a „Fertőhomok. 1274–2001” címek kifejezik. A legbonyolultabb címet — nyilván a tartalom pontos kifejezésére törekedve — Végh Ferencnek sikerült kitalálnia: „Egy római burgus-tól Szent Vid-en át Likócs-ig. A Győr árnyékában meghúzódó település kétezer éves története” „felirat” olvasható a Győr-Likócs Részönkormányzata által 2000-ben megjelentetett, nem túlságosan terjedelmes kiadvány címlapján.

Két olyan kiadvánnyal találkoztunk, melyek szerzője többkötetes munkában kívánja megoldani a vállalt feladatot; ezért az első kötet csak a feudalizmus korával foglalkozik. Igaz viszont, hogy közülük Kinczer József négy település múltjának együttes bemutatását vállalta: Acsalag, Bősárkány, Barbacs és Maglóca történetét a 2000-ben Bősárkányban megjelentetett kötetben a kezdetektől a 18. századig követheti nyomon az olvasó. A másik hosszabb távra tervező szerző Vikár Tibor, aki a Kajárpéc néven egyesített Kajár és Kispéc községek történetét a kezdetektől a jobbágyfelszabadításig tekintette át a 2000-ben megjelent első kötetben, az utószóban hozzátéve: „Főképpen falutörténettel foglalkozom, a községek egyházainak a történetét egy későbbi művemben, a néprajzi és a polgári község történetével együtt szeretném megírni.” (93. p.). Ez utóbbi munka kapcsán megjegyzem: aligha a terjedelmi korlátok miatt gondolt a szerző két kötetre; sokkal valószínűbb, hogy azért döntött ezen megoldás mellett, mert ezt a részt érezte már „nyomdakésznek” tanulmányából — ez viszont feltétlenül igényességre utal! Utalnom kell továbbá arra: még néhány további település esetében is látunk példát azon megoldásra, hogy a munka nem jut el napjainkig: a „Böny története 1938-ig” vagy a „Fertőszéplak község története. A kezdetektől a II. világháborúig” címek egyértelműen tanúskodnak erről.

A műfaj kapcsán még egy jelenségről feltétlenül kell szólnom! Több település esetében a megjelent munka nem kifejezetten községtörténet; inkább visszaemlékezés, mely történeti adalékokkal is át van szöve; ebből következően leginkább a 20. századi történelem megismeréséhez, valamint az adott

falu hagyományaihoz, népi kultúrájához szolgál értékes adatokkal. E csoportba sorolható pl. Tamás Gyula 1991-ben kiadott munkája („Feltámadás a hullámsírból. Ásványráró község története”), Bausz Gyuláné „Röjtökmuzsaj krónikája” – szerzője a mű megjelenésekor 83 éves volt³⁸ –, Rácz Ernő Győrzámoly történetéről írott kötete, Nagy József „A falusi élet rejtelmei Remetén” címet viselő összeállítása, és ide tartozik Móroczné Nagy Mária „Egy országon át” című, „Hajdúböszörménytől Újrónafőig” alcímű kötete is, melyben a Mosonmagyaróvár melletti Újrónafő községben otthonra lelt alföldi emberek hányatott sorsát meséli el, a történet átélőjeként.

Az eddig e vonatkozásban nem említett kötetek címe és alcíme nem tartalmaz műfajmegjelölést, így jellegükről csak használatuk közben győződhetünk meg. Ez utóbbi nélkül egyébként sem nagyon érdemes véleményt formálnunk a kérdésről, hiszen – amint azt az eddigiekben láthattuk – a feltüntetett megjelölés nem minden esetben fedte – vagy pontosabban fogalmazva: számos esetben nem fedte – a valóságot.

A szerzőkről

Mindenképpen ki kell térnünk annak vizsgálatára: kik a szerzői a megyénkben megjelent településtörténeti kiadványoknak? Egyáltalán: az egy- vagy a többszerzős művek vannak többségben? Mennyiben vannak jelen a szerzők sorában a tudományos kutatóhelyek vagy a közgyűjtemények munkatársai?

A mellékelt irodalomjegyzéket átolvasva egyértelműen meggyőződhetünk arról, hogy e munkák döntő többsége egyetlen szerző alkotása; így lényegesen könnyebb azt számba vennünk, hány esetben működtek közre többen a kiadvány elkészültében. Szerzőpárossal öt esetben találkozhatunk: Magyar Katalin és Dombi Alajosné a felpéci, Gerencsér Árpád és Ters-tyánszky Lajos a mórichidai, Szabó István és Csiszár Attila a babóti, Néma Sándor és Smuk Péter a hédervári, míg Pájer Imre és Briber József a sopronhorpácsi kötet munkálatain dolgozott együtt – mindegyik kötet az utóbbi három esztendőben jelent meg, az utóbbi kettő a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatában. A mosonszolnoki kiadványt öt szerző együtt készítette el; a mezőörsi kötetet két szerkesztő jegyzi, de mellettük még legalább négy fő működött közre az anyag összegyűjtésében, ill. a résztanulmányok megírásában; a kimlei tanulmánykötetben az anyag háromnegyedét megíró

³⁸ Ezen munka legértékesebb része a Bausz-féle – azaz a család által bírt – malomról szóló fejezet.

szerkesztő mellett öt személy – két pedagógus és három középiskolai tanuló – kisebb terjedelmű dolgozata került közlésre; ennél nagyobb számú közreműködőről csupán az öt tanulmánykötet – Abda, Iván, Gyirmót, Gyórszentiván és Ménfőcsanak – rövidebb terjedelmű írásai kapcsán szólhatunk, melyek között szép számmal vannak honismereti pályázatok, szakdolgozat-részletek és más kisebb írások is.³⁹

Az elmondottakból könnyen kiszámolható: a 60 munka közül 45 egyetlen szerző alkotása! Ez eléggé érdekes adat, hiszen könnyen belátható: magas színvonalú, egyenletes tartalmú falumonográfiát ma már inkább csapatmunkában lehet elkészíteni – ahogyan erre pl. Veszprém megyében számos szép példát láthatunk. Még érdekesebb tehát a kérdés: kik a szerzői ezeknek a kiadványoknak?

A kérdésre egészen pontos, számszerű válasszal – őszintén be kell valljam – nem szolgálhatok, mivel néhány szerző pontosabb kilétét nem sikerült eddig kiderítenem; a főbb tendenciák megállapításával azonban megpróbálkozom. Azt mindenképpen ki tudom mondani: „profi” történetkutató ugyanúgy nagyon kevés akad a névsorban, mint közgyűjteményi dolgozó! A 2000 előtt megjelent kiadványoknál igazában csak akkor találkozunk nevükkel, ha származásuk vagy lakóhelyük alapján az adott településhez kötődnek: így jelenik meg az abdai tanulmánykötet társszerkesztőjeként és egyik szerzőjeként a régész Figler András, ezért írja meg szülőfaluja, Nagylózs történetét az egri főiskolán történelmet oktató Mikó Sándor,⁴⁰ ez okból foglalja kötetbe a Mihályiban született nyelvészprofesszor Kiss Jenő szülőfalujával kapcsolatos nyelvészeti és művelődéstörténeti tanulmányait, és így kap szerepet a kimlei kötetnél e sorok írója – és ezzel a végére is értem a sornak. Az utóbbi három esztendőben azért történt némi változás e tekintetben is: a kapuvári Rábaközi Múzeumban dolgozó néprajz- és muzeológus Csiszár Attila a babóti kötet egyik szerzője lett, az akkortájt a Csornai Múzeumban történészként alkalmazott Pájer Imre kapott felkérést Bodonhely történetének egy kis füzetben való összefoglalására; ugyanő a sopronhorpácsi kötet társszerzője lett a millenniumi sorozatban, melyben a győri levéltárigazgató Néma Sándor a hédervári kötet társszerzője lehetett, Nagycenken a muzeológus Kenessey Károly valósította meg az időközben elhunyt múzeumigazgató, dr. Környei Attila elképzelését, a lébényi kiad-

³⁹ Meg kell jegyeztem: néhány esetben – amint az pl. az enesei jubileumi kiadványban látható – a közreműködők pontos száma meg sem állapítható, mivel a rövidebb írások alá nem is került név.

⁴⁰ Rövid nekrológiát ld.: KATONA Imre: Dr. Mikó Sándor emlékezete (1921–1998) = Soproni Szemle, 53. évf. (1999) 4. sz., 411–412.

vány elkészítésére pedig a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumban nyugdíjasként helytörténészkedő Thullner István kapott megbízást; de pl. a megye múltját talán legjobban ismerő⁴¹ Dominkovits Péternek eddig csupán egy kézirat⁴² sajtó alá rendezése jutott feladatul, több tucatnyi társának pedig még ennyi sem! Ezt mindenképpen szomorúan kell megállapítanunk, hiszen e tekintetben Győr-Moson-Sopron megye alaposan elmaradt a szomszédos területektől.

Ami a településtörténeti munkák további szerzőit illeti, azt kell mondanom, hogy közöttük a helyi értelmiségiek aránya jelentős: különösen a helyi iskolák pedagógusai tűnnek ki e téren, de más szellemi foglalkozásúak közül is kikerül néhány szerző. A helyben működő – illetve esetenként már csak itt működött, közben nyugalomba vonult – pedagógus-szerzők sorába tartozik pl. Fűzfa Ottó (Abda), Karácsony István (Darnózseli), Szalay Béla (Dör), Kozmáné Pozsgai Éva (Dunaszeg), Horváth Győző (Farád), Frantz Erzsébet (Kisbodak), Németh Judit (Lébény), Németh László (Iván), Czingráber András (Zsira) és Keszei Dénes (Nagycenk); míg a helyben működő egyéb értelmiségi foglalkozásúak illusztrálására Korcz Antalné óvónő (Halászi) vagy a népművelő Rozsonits Géza (Fertőszentmiklós) nevét említem példaként.⁴³ Őt lelkipásztor is található a szerzők sorában Bán János (Fertőrákos), Élő Dezső (Sarród), Karácsonyi Sándor (Pér), Nagy Gyula (Bágyogyszovát) római katolikus plébánosok, illetve Zoltán László (Hegyeshalom) evangélikus lelkész személyében – ezek egyike sem érthette azonban meg munkájának 1990 utáni megjelenését; mindegyikük korábban, évtizedekkel korábban írta meg most kiadott, ill. most hasonmás kiadásban újra megjelentetett munkáját. A ma aktívan működő lelkészek közül csupán Szabó Gyula mezőrsi plébános vállalt szerepet – társszerkesztőként – a falutörténeti munka összeállításában; ebben a kötetben egyébként további egyházi személyek is közreműködtek: Varga Imre egykori mezőrsi plébá-

⁴¹ A „Győr-Moson-Sopron megye népművészete” című kötetben megjelent történeti összefoglalója alapján ezt a kijelentést nyugodtan megkockáztathatom; vö.: DOMINKOVITS Péter: Győr, Moson és Sopron vármegyék történetéhez (1526–1950) = Győr-Moson-Sopron megye népművészete. Szerk.: Kücsán József, Perger Gyula. Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2002. 17–62.

⁴² BÁN János Fertőrákos-monográfiájának példás sajtó alá rendezéséről fentebb már esett szó; a teljes pontosság kedvéért meg kell még jegyezmem, hogy Rozsonits Géza Petőháza-kötetét is Dominkovits Péter rendezte voltaképpen sajtó alá, bár a kötet kolofonjában csak lektorként van megnevezve – munkája azonban a szerző váratlan halála után lényegesen több volt a lektor „egyszerű” teendőinél!

⁴³ Megjegyzem: közülük Rozsonits Géza Fertőszentmiklós mellett Petőháza történetét is megírta, Horváth Győzőt pedig lakóhelye, Farád mellett szülőfaluja, Vica múltját is összefoglalta egy-egy kisebb kiadványban.

nos korábbi tanulmányait engedte újbóli közlésre, Reichardt Aba OSB a levéltári források felkutatásában vállalt szerepet, Hrotkó Géza pedig a latin nyelvű források fordításával segítette a munkát. Érdekességképpen megemlítem, hogy Győrsemere község történetét Nagy Ferenc polgármester állította össze. És az sem egyedi eset, hogy „egyszerű ember” adta a fejt falutörténetíráásra, amint azt pl. Bausz Gyuláné (Röjtökmuzsaj), Móroczné Nagy Mária (Újrónafő), Rácz Ernő (Győrzámoly) vagy Briber József (Sopronhorpács) példája bizonyítja. Ez utóbbiak egy része talán csupán csak községe múltját feldolgozandó fogott tollat; de akad közöttük gyakorlottabb tollforgató is: Móroczné Nagy Mária az utóbbi években egy-egy verses-, ill. novelláskötetet is megjelentetett⁴⁴ – népi verselő tevékenységéről egy kisebb tanulmány⁴⁵ is született már.

Adak a szerzők sorában több olyan is, aki elszármazott ugyan falujából, de annak története továbbra is kutatási témája maradt, melynek eredményeképpen előbb-utóbb elkészült a községtörténeti munka is: ezek közé tartozik pl. a megyén belül maradt, de más településen élő és alkotó Timár Lajos (Vitnyéd), Baranyai Lenke (Beled) és Varga László (Tét); míg a távolabbi szakadtak közül Vikár Tibor (Kajárpéc) és Járfás Géza (Tápszentmiklós) nevét említhetem e sorban. Van olyan szerző is, akit távolabbi rokoni kapcsolatok kötnek azon faluhoz, melynek múltját kutatta — amint megtudtuk, így kötődik Végh Ferenc Kunszigethez; és bizonyára vannak olyan szerzők is, akik „csak” kutatóként kötődnek az adott településhez.

Összességében tehát azt mondhatom: a megyénkben megjelent településtörténeti munkák szerzőinek jelentősebb hányada nem hivatásos történetkutató, hanem az adott településen élő, vagy onnan elszármazott, de ahhoz erősen kötődő, annak múltja iránt érdeklődő személy. A szerzők egy részét közelebről is megismerve, hangsúlyoznom kell azt is: többségük mögött több évtizedes aktív kutatómunka áll, melynek eredményei korábban már kisebb terjedelmű dolgozatokban, vagy honismereti pályamunkákban is megmutatkoztak. Kitartó gyűjtő- és kutatómunkájuk mindenképpen dicséretet érdemel!

⁴⁴ MÓROCZNÉ NAGY Mária: Távoli horizontok. [Hajdúböszörmény], Tabulár Bt., 2000. 133 p.; uő.: Porlepte novellák. [Hajdúböszörmény], Tabulár Bt., [2000]. 110 p.

⁴⁵ VÁROSI Ágnes: Kultúraváltás és népi verselés - egy újrónafői példán keresztül. = A Hansági Múzeum Évkönyve 1999–2000. Szerk.: Szentkúti Károly. Mosonmagyaróvár, 2001. 76–84.

A kiadókról

A szerzők számbavétele után nem érdektelen kitérnünk arra, kik jelentették meg ezeket a köteteket. Hogyan oszlik meg a falutörténet megjelentetésére vállalkozó kiadók aránya?

Az adatok számszerű összesítése után egyértelműen kiderül: a helyi önkormányzatok kiadásában látott napvilágot a legtöbb „falumonográfia”. Összesen 24 olyan munkával találkoztam, melyen az adott település önkormányzata, vagy polgármesteri hivatala van kiadóként megnevezve; közülük egy esetben „társkiadóként”: Bán János Fertőrákos-kötetét a helyi önkormányzat és a Fertőrákosi Német Kisebbségi Önkormányzat együtt jelentette meg. Az impresszumokat alaposabban áttanulmányozva, a kiadványokba is belenézve azt mondhatjuk, hogy a helyi önkormányzatok 24-nél több helyen vállaltak kiadói szerepet: a Gyórhöz tartozó egykori önálló települések múltjáról megjelentetett köteteket a helyi részönkormányzat jegyzi kiadóként; és arra is találunk néhány példát, hogy a kiadványon ugyan hivatásos kiadó neve szerepel, a megjelentetés anyagi feltételeit azonban a helyi önkormányzat biztosította. Így összességében azt kell megállapítanunk, hogy a megyénkben kiadott településtörténeti munkák több mint fele a helyi önkormányzat kiadásában, vagy annak hatékony támogatásával juthatott el az olvasóhoz.

A további kiadók közül a győri székhelyű „Hazánk Kiadó” neve szerepel a legtöbb kiadványon: összesen 8 alkalommal. Ez a kiadó az 1990-es évek elejétől működik, és számos egyéb helyi vonatkozású kiadvány megjelenését is segítette; nyilván ezért kapott ennyi megbízást e műfajban is. Hogy ténylegesen ki a megbízó, az a köteteknek csak egy részéből derül ki: a Korcz Antalné által összeállított Halászi-kötet címlapján és verzóján pl. semmi nem utal erre, az ajánlásból viszont már sejtethető, hogy a Halászi Hagyományörző Egyesület áll a vállalkozás mögött.

Öt kötetet a „Száz magyar falu könyvesháza Kht.” jelentetett meg; ugyancsak öt szerzői kiadásban látott napvilágot; három kiadványon semmilyen bibliográfiai adat nem utal kiadójának kilétére; a mezőrsi székhelyű Magyar Műhely Alapítvány kettő kötettel gazdagította a választékot; nyolc kiadó neve viszont csak egy-egy munkán olvasható. Ez utóbbiak között található „hivatásos kiadó” (pl. a soproni Patriot Kiadó, vagy az ugyanitt székelő Edutech), egyesület (Farádi Kulturális Egyesület, Rábaközi Művelődési Egyesület, Ivániai Baráti Köre); egy reprint kiadványt a Fertő-Hanság Nemzeti Park jelentetett meg; három esetben pedig kht., ill. Bt. neve olvasható a

címlapon. Ez utóbbi esetekben is érdemes a mögöttük álló „erő” után kutatnunk: a Corvin-Kódex Kht. által kiadott felpéci kötetből pl. kiderül, hogy az a „Felpécért Alapítvány” támogatásával jelenhetett meg.

A kiadványok megjelenési idejéről

Érdemes egy pillantást vetnünk arra is, hogyan oszlanak meg a kiadványok megjelenésük ideje szerint. Az adatokat összesítve érdekes és tanulságos kép rajzolódik ki: 1989 és 2002 között egyetlen olyan esztendő sincs, amelyben nem jelent meg legalább egy helytörténeti kiadvány megyénkben; ugyanakkor jól kirajzolódnak a csomópontok is.

A legtöbb kiadvány a 2000. évben látott napvilágot: 16 település az államalapítás millenniumára „időzítette” a helytörténeti munka megjelentetését. Valószínűleg így tervezték ezt még néhány további községben is, a megvalósításba azonban csúszott némi késedelem: a 2001-ben kiadott hét kötet közül ez több esetében elképzelhető; a 2002-ben megjelent hédervári és nagycenki kötetről pedig – mivel a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatát az előző esztendőben tervezték befejezni – ez biztonsággal állítható. Összességében tehát megállapíthatjuk: a kiadványok kb. négytized részét a millennium „segítette világra”.

A másik kiemelkedő esztendő 1996: ekkor 11 kötet jelent meg – nyilván nem véletlenül ekkor: a honfoglalás millicentenáriuma bizonyosan hozzájárult ehhez. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy több helyütt nem várták meg a kiadvány megjelentetésével a kerek jubileumot: az ezt megelőző három esztendő mindegyikében 3-3 falutörténeti munka jelent meg megyénkben. Jelentősnek mondható még az 1998. esztendő is: ekkor 7 falu gazdagodott egy-egy új településtörténeti kiadvánnyal. A többi év közül viszont csak 1990-ben jelent meg két kiadvány; a fel nem sorolt öt esztendőben csak egy-egy „falumonográfia” látott napvilágot Győr-Moson-Sopron megyében.

A megjelenési évek megoszlásának áttekintése véleményem szerint legalább két tanulsággal szolgálhat. Az egyik: a kerek jubileumok ösztönzőek lehetnek településtörténeti munkák megjelentetésére. Ezt egyébként nemcsak az országos, de a helyi évfordulók is segíthetik: bizonyítja ezt, hogy Abda község 1995-ben áttelepülésének⁴⁶ 150. évfordulójára jelentetett meg

⁴⁶ A Rábca áradásai miatt többször elpusztult település lakói az 1840-es évek közepén új helyre költöztek: a folyótól kb. két kilométer távolságra építették fel templomukat, és köré települt le a falu.

emlékkönyvet. A másik: abban, hogy a kiadványok jelentős hányada a két nagy nemzeti évforduló évében jelent meg, bizonyára szerepe volt a központi támogatásnak, a pályázati lehetőségeknek is – enélkül, csupán helyi erőből aligha jutott volna el egyszerre ilyen nagy számú helytörténeti munka az olvasókhöz.

Miért íródtak ezek a munkák?

A megjelentetés motivációi – évfordulók, pályázati lehetőségek stb. – mellett nem érdektelen azt is megnéznünk: miért íródtak meg ezek a munkák? Mi volt a szerzők szándéka? Döntő többségükben helyi kötődésű szerzőkről lévén szó, a szülő-, ill. lakóhely szeretete, a település múltjának tisztelete gyakran olvasható az indokok között; néhányan azonban további szempontokat is megfogalmaznak. Nem lenne tanulságok nélküli az összes munka ilyen szempontú vizsgálata sem, erre azonban itt és most nem vállalkozhatok; csupán néhány érdekesebb vélemény idézek az alábbiakban.

Rácz Ernő „Győrzámoly falu története” című munkája 2000-ben hagyta el a nyomdát – hogy hol, és kinek a kiadásában, azt a kötetből nem sikerült kiderítenem. Előszavában többek között ezt olvashatjuk: „Elkészítettem Győrzámoly térképét, és szeretném pár mondattal bemutatni a falu hagyományait, illetve fejlődését. Ezt részben saját emlékeimből, részben az idősebb emberek visszaemlékezéséből, részben levéltárból szerzett anyagból állítottam össze. Persze nem valami tudományos alapon próbálom leírni, hanem egyszerű gondolattal, talán szigetközi tájszólással szeretném az olvasó elé vinni gondolataimat. Amit leírtam, azok tények, így szeretném megőrizni egy kis falu közösségének életét. Elsősorban a fiatalok érdeklődését igyekszem felkelteni, mert nagyon fontosnak tartom, hogy az ember honnét jött és merre megy.”⁴⁷ Így indul tehát a kötet, melyet a szerző helyenként a saját verseivel „illusztrál” – ezek idézésétől (bár községtörténeti vonatkozásuk⁴⁸ kétségtelen) – eltekintek; álljon itt inkább néhány tanulságos mondat a „Zárszó”-ból: „Amikor elkezdtem a följegyzéseket, nem gondoltam, hogy könyv formájában is megjelenik. Azt sem hittem volna, hogy mennyi munkát igényel. A sok utánjárás a levéltárakban, megyei, városi, vízügyi levéltárak, sok ember meghallgatása, de végső soron megérte...” (210. p.)

⁴⁷ RÁ CZ Ernő: Győrzámoly falu története, 1. p.; az első mondat arra a kihajtható térképre utal, mely a kötet mellékletét képezi.

⁴⁸ A 22. oldalon pl. a „Mosoni-Duna”, a következőn a „Révész” című verse olvasható.

Rácz Ernő munkája valószínűleg magánkiadásban jelent meg; Briber József sopronhorpácsi kötete viszont 1996-ban a helyi önkormányzat kiadásában látott napvilágot. Előszava az alábbi gondolatokkal indul: „Kis falunak egyszerű fia határozta el, hogy felkutatja szülőfaluja, Győr-Sopron megyei Sopronhorpács történetét. Ismétlem: egyszerű, nem író, még csak nem is tanult ember. Mégis munkához láttam évekkel ezelőtt, hogy Sopronhorpács is beléphessen azon környező községek közé, melyek történetét már megírták (...). A kedves olvasó nem lesz elkényeztetve egy nagyszerű művel, mégis kérem, fogadják a könyvet szeretettel, olvasgassák élvezettel.” Úgy vélem, érdemes felfigyelnünk arra: a szerző számára fontos motivációt jelentett, hogy a környező falvak közül többnek már megírták a történetét.

Győrszemere történetét a község polgármestere, Nagy Ferenc alkotta meg. Bevezetőjét az alábbi mondatokkal kezdi: „Én sokáig nem akartam ezt a könyvet. Távol állt tőlem még a gondolata is. Ahogy lányom szakdolgozatához rendezgettük közel 300 oldalnyi kéziratomat, döbentem rá, olyan kincset tartalmaz íróasztalom egyik fiókja, amit falunk lakóival meg kell osztanom.” Majd hozzátesz még egy nagyon fontos mondatot: „E kötet életrehívását a lakóhely szeretete, egyéni és közösségi igény, a szűkebb pátria múltjának megismerése hozta létre.” (5. p.)

A fenti három idézet olyan munkákból származott, melyek nem sorolhatók a sikerültebbek közé; érdemes beleolvasnunk egy olyan kötetbe is, mely megítélésem szerint „a maga műfajában” sikeresnek mondható. Kozmáné Pozsgai Éva — aki két évtizeddel könyvének megírása előtt, fiatal pedagógusként került mostani lakóhelyére — a „Dunaszegi múltidéző” című, komoly szakirodalmi és forrásbázisra támaszkodó „helyismereti olvasókönyvét” az alábbi gondolatokkal zárja: „Ez az olvasókönyv két évtizednyi szemlélődés hozadéka. Nem készült tudományos igénnyel. Sokkal inkább azzal a szándékkal íródott, hogy megmutassa, az e tájba születő ember miként tudott úrrá lenni akarateréje, szorgalma és tenni akarása révén a sok-sok csapáson, nehézségen; mennyi küzdelem és veírték árán tudta ezt a tájat az ország legfejlettebb részévé tenni.” (295. p.)

Több szerző utal arra, mennyi munka árán tudta könyvének anyagát összegyűjteni, mennyi időt és energiát követelt tőle ez a vállalkozás. A legérdekesebb e szempontból talán Baranyai Lenke „vallomása”, aki 2000-ben szerzői kiadásban megjelentetett „Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez” című kötetének bevezetőjében leírja: hosszú idő alatt gyűjtött adatait összefoglalni akarván 1995-ben fogott egy monográfia megírásához: „A következő év januárjában azonban tűz ütött ki házukban, és a

munkából hazatérve három kiégett emelet, köztük a lakásom, megrendítő látványa tárult elém. Az egyik szobámban összeolvadt számítógép, elhamvadt könyvek és jegyzetek, egy élet munkájának kormos maradéka fogdott...” Innen kezdte újra a kutatást a szerző, és így született meg öt év alatt 300 oldalas munkája – erőfeszítéséért mindenképpen megérdemli tiszteletünket!

Érdeemes lenne persze azt is megvizsgálnunk, milyen irányban motiválta a szerzőket az adott település lakossága; ez utóbbi sorsa, összetétele, identitása hogyan befolyásolta a megjelent kiadvány tartalmát, annak arányait. A kérdés vizsgálata további alaposabb elemzést igényel; két szempontot azonban érdemesnek tartok már itt és most felvetni. Az egyik a nyelv: mind Sopron, mind Moson megye az ország több nemzetiségű megyéi közé tartozott egykoron; hogyan tükröződik ez a településtörténeti kiadványokban? Kétnyelvű kiadvány mindössze egy jelent meg vizsgált időszakunkban: Ágfalván döntöttek úgy, hogy a kötet tartalma magyar és német nyelven ugyanaz legyen. A többi nemzetiségi településen csupán egy tartalmi összefoglaló emlékeztet a falu összetételére: ezek közül a kimlei kötet kb. 15–15 oldalas horvát, ill. német nyelvű tartalmi áttekintéssel, valamint a tartalomjegyzék három nyelven való közlésével segíti azokat – a faluból kitelepített vagy kivándorolt – olvasókat, akik magyarul (már) nem tudnak; Fertőhomokon ugyancsak német és horvát nyelven készült – rövidebb terjedelmű – összefoglaló, az utóbbi bizonyára az itt élő, vagy itt élt horvátokra is gondolva; a kötetek többségéhez azonban – leszámítva természetesen a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatának rövid angol és német összefoglalóval megjelent köteteit – nem készült idegen nyelvű tartalmi kivonat.

A másik kérdés a mosonszolnoki kötetet forgatva fogalmazódott meg bennem. A 371 oldal terjedelmű, magát címében monográfiaként, alcímében helytörténeti olvasókönyvként meghatározó kiadvány egy csupán néhány oldalas történeti kronológiával indul, majd „résztörténeteket” tartalmaz – iskola, óvoda, „A község régi néprajza”, „Szent Flórián katonái”, „Futballcsapat krónikája” stb. –, döntően a 20. század történéseire koncentrálna. Teszi ezt egy régi és újabb fotókkal remekül illusztrált, igényes kivitelű kiadványban, melyet öt szerző közösen jegyez; köztük Johann Neuberger, a történeti kronológia összeállítója, aki 1949-ben mint fiatal tanító „emigrált” Németországba, néhány évvel korábban kitelepített családját követve, ahol 1958-tól a falujuk elhagyására kényszerített mosonszolnoki németek fő szervezőjévé, összefogójává vált – itt írta meg szülőfaluja történetét, mely aligha véletlenül kapta a „Das war Zanegg” (Ez volt Mosonszolnok) címet: a

faluból ugyanis 1946-ban 478 családnak, a lakosság döntő többségének távoznia kellett!⁴⁹ Tehát azok, akiket a község régmúltja leginkább érdekelt, Németországban éltek és olvashatták azt Johann Neuberger Leinfeldenben kiadott munkájában;⁵⁰ akik viszont a kitelepített németek mosonszolnoki házaiba költöztek – jelentős részben Felvidékről elűzött, kisebb részben az Alföldről áttelepült magyarok –, azok számára 1946-tal kezdődik a „helytörténet”, ők ez idő óta kényszerülnek együtt élni, az ő közösségük csupán az utóbbi évtizedekben van alakulóban⁵¹ – számukra az elmúlt bő fél évszázad történetének megismerése a fontos!

Miért jelent meg több helyen is két kiadvány?

Már a kiadványok számbavételénél utalnom kellett arra: néhány községben az általunk vizsgált időszakban két településtörténeti munka is megjelent! Joggal merülhet fel a kérdés: miért? Mi az oka, indokolja-e valami a párhuzamosságot? A választ keresve érdemes közelebbről is megvizsgáljunk ezeket az eseteket.

A legkevésbé érthető számomra Abda helyzete: itt egy év különbséggel jelent meg a két kötet, ráadásul mindkettő az Abdai Önkormányzat kiadásában. Az 1995-ben megjelent „Emlékkönyv” 14 rövidebb írást tartalmaz, melyek közül a Figler András által írt „Régi Abda története” című 15 oldalas tanulmány minősíthető a legkomolyabbnak, a leginkább átfogó jellegűnek; a többi írás egy-egy részterület feldolgozására vállalkozik csupán. Az tehát mindenképpen megállapítható, hogy ez a jubileumi kiadvány aligha tud helyettesíteni egy monográfiát; a probléma az, hogy Fűzfai Ottó következő esztendőben megjelent munkája még kevésbé képes erre. Ez utóbbi, „Abda” címet viselő munka a „Históriánk, emlékek, reményeink” alcímet kapta, alatta pedig ez olvasható a címlapon: „A szerzőtársak, a beszélgetőpartnerek és az adatszolgáltatók segítségével, közreműködésével összeállította: Fűzfai Ottó”. A kötet felépítése azután az érdekes alcím által ébredő kételyeinket

⁴⁹ A mosonszolnoki németek kitelepítéséről részletesebben ld.: THULLNER István - HUSZ János: A mosonmegyei németek kitelepítése 1945-1946 (Az elűzetés). Mosonmagyaróvár, Mosonmagyaróvári Német Kisebbségi Önkormányzat, 1997. 129-133.

⁵⁰ A munka címére és megjelenési helyére utal: Mosonszolnok monográfiája, 369., a megjelenés idejét azonban nem közli.

⁵¹ Ahogy Thullner István megfogalmazza: „Az átgondolatlan betelepítés több hulláma következtében a község évtizedekre csak árnyéka lett háború előtti önmagának.”; vö.: THULLNER István: Mosonszolnok (Zanegg), 724. = Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve. Főszerk.: Tuba László. [S. l.], CEBA Kiadó – Dr. Fekete Máttyás, 1998. 724-725.

igazolja: benne kb. 50 oldal képviseli a falutörténetet, majd a következő száz oldalon 20 rövidebb visszaemlékezés olvasható, míg az utolsó 45 oldalon 28 mai általános iskolás vall arról: milyennek képzelet el felnőtt korának faluját. Azt kell tehát megállapítanunk: bár Abdán az 1990-es évek közepén két falutörténeti kiadvány megjelentetését is lehetővé tette a helyi önkormányzat, falumonográfia vagy legalább alaposabb, szakmai szempontból igényesebb összefoglaló még ma sem áll rendelkezésükre.⁵²

A többi településen a magyarázat egyszerűbbnek és logikusabbnak tűnik: a második feldolgozás a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatban jelent meg az utóbbi években. Mégsem érdektelen közelebről megnézni ezeket a kiadvány-párokat sem.

Briber József 1996-ban megjelent sopronhórpácsi kötetének előszavából – a szerző motivációi kapcsán – már idéztem néhány gondolatot; ezekből egyértelműen kitűnt, hogy ő nem tudományos munka írására készült – a keze alól kikerült dolgozat azonban szorgalmas gyűjtőmunkáról tanúskodik. A millenniumi sorozatban társszerzőül szegődött mellé a helytörténeti kutatóként lényegesen felkészültebb történelemtanár Pájer Imre: kettőjük közös munkájának eredményeképpen egy, a korábnál lényegesen magasabb színvonalú feldolgozás került az olvasókhoz.

Lébény híres Árpád-kori templomáról a 19. század derekától kezdődően számos értékes írás jelent meg; ezek azonban a község történetét éppen csak érintették. Ezért joggal örülhettek a lébényiek, amikor a fiatal pedagógus Németh Judit addigi kutatómunkájának eredményei a győri Hazánk Kiadó közreműködésével 1995-ben önálló kötetben napvilágot láttak. Bár a munka ellen számos jogos kifogás emelhető – amint azt a községtörténetírással kapcsolatosan általánosságban is sok hasznos észrevételt tartalmazó recenziójában Márfi Attila meg is tette⁵³ –, a kis kiadvány hasznos olvasmányul szolgálhatott, bár inkább a község néprajza, mint helytörténete iránt érdeklődőknek. Thullner István 2001-ben megjelent kötete elől tehát „nem vette el a kenyeret” a korábbi; számos ponton kiegészíthette a millenniumi kötet az addigi eredményeket.

⁵² Dolgozatom lezárása után került kezembe Magyar Antal „Abda község helytörténete” című, 120 oldalnyi terjedelmű, de nyomtatásban még meg nem jelent munkája, mely a fent említetteknel részletesebb, és komolyabb forrásbázisra támaszkodik – monográfiának azonban ez sem nevezhető. (A kézirat a KMKK helytörténeti gyűjteményében tanulmányozható.)

⁵³ MÁRFI Attila: Észrevételek Németh Judit: Lébény története és jelesnapok szokásai c. kötetéhez. = Győri Tanulmányok 19. köt. Szerk.: Bana József. Győr, 1997. 287-290.

Nagycenk esetében annyiban bonyolultabb a helyzet, hogy itt nem csupán egy kiadvány jelent meg korábban, de több is. Ez elsősorban Keszei Dénes több évtizedes kutatómunkájának köszönhető, melynek eredményei már az 1980-as években jelentkeztek: 1983-ban már megjelentetett egy terjedelmesebb monográfiát⁵⁴ a településről, melyet néhány évvel később egy kisebb füzet⁵⁵ „toldott meg”; hogy azután 1990-ben egy vázlatosabb összefoglalót írjon, melynek a következő esztendőben még egy rövid folytatása⁵⁶ is megjelent. Vagyis Keszei Dénes munkáiból már sok mindent megtudhattott az érdeklődő e híres település múltjáról. 1998-ban azután megjelent még egy fontos kiadvány e településről: Varjú Sándor „Nagycenk gazdasági néprajza” című tanulmánya,⁵⁷ melyet falumonográfiának ugyan nem tekinthetünk, még összefoglaló községtörténetnek sem, azt viszont mondhatjuk, hogy a község 19–20. századi múltjához számos értékes adalékkal szolgál. Ezen előzmények után jelent meg Kenessey Károly munkája a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatában – valószínűleg tud még újat mondani a Széchényi-család kastélyáról és mauzóleumáról híres település történetéről.⁵⁸

Bán János Fertőrákos-monográfiájáról fentebb már esett szó; az 1963-ban elkészült kézirat 2000-ben jutott el az olvasókhhoz. Néhány hónappal később azután megjelent Hárs József fertőrákosi kötete a millenniumi sorozatban... Bár a két kötet között lényeges szerkezeti és felfogásbeli különbségek vannak, aligha indokolt ez a párhuzamosság, melynek okát nem lehet feladatunk eldönteni. Csupán az előbbi kötethez írt ajánlásokban olvasható tényt ismételhetjük meg: Bán János kanonok hiánypótló munkája — melynek kiadását korábban „hol személyi, hol politikai, hol pedig anyagi gondok akadályozták” — az első komoly, levéltári forrásokon alapuló, színvonalas feldolgozása a település történetének, mely méltó nyitó darabja lehet a „Fertőrákosi Füzetek” most megindult sorozatának.⁵⁹

⁵⁴ KESZEI Dénes: Nagycenk múltja és jelene. Monográfia. [Győr], [Győr-Sopron megyei Tanács], 1983. 245 p.

⁵⁵ KESZEI Dénes: Történetek és leírások Nagycenk múltjából. [Nagycenk, Nagyközségi Közös Tanács, 1987.] 48 p.

⁵⁶ KESZEI Dénes: Régi és újabb történetek Nagycenk múltjából. [Nagycenk, Polgármesteri Hivatal, 1991.] 78 p.

⁵⁷ VARJÚ Sándor: Nagycenk gazdasági néprajza. Nagycenk–Sopron, 1998. 130 p.

⁵⁸ E kiadvány megjelenéséről dolgozatom kéziratának lezárásakor szereztem tudomást; tanulmányozására még nem volt lehetőségem.

⁵⁹ Bán János kötetéhez Palkovits János polgármester írt ajánlást; a sorozat indulását annak szerkesztője, Wild Róbert köszönti. A kép teljességéhez tartozik, hogy Bán János munkáját a következő esztendőben német nyelven is megjelentették: BÁN, Johannes: Die politische, wirtschaftliche, geistliche und kulturelle Geschichte von Kroisbach (Fertőrákos). Hrsg.:

Az öt „kiadvány-pár” elemzésének tanulságait nehéz összegezni. Általánosságban azt mondhatom, hogy az utóbb megjelent „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatbeli kötetek egyenletesebb színvonalúak, tudományosabb módszerekkel, komolyabb szakirodalmi és forrásbázisra támaszkodva, egységesebb szerkezetben, gazdagabban illusztrálva jelentek meg — azaz elkészültüknek mindenképpen örülhetünk. Nem vagyok azonban biztos abban, hogy a legszerencsésebben sikerült a megyénkbeli bekerült öt falu kiválasztása; mind földrajzi megoszlásukat nézve, mind településtípus szerint, vagy éppen a lakosság felekezeti és nemzetiségi összetételét tekintve elképzelhető lett volna számos más megoldás is. Bár Kosáry Domokos mindegyik kötetben közölt előszava szerint a sorozat szerkesztési koncepciója nem zárja ki azon településeket, melyekről megjelent már községtörténeti munka, csupán azt szeretné, ha olyan falvak kerülnének sorra, „amelyek valami módon fontos eseményekkel vagy neves szereplők életútjával kapcsolódtak össze, s róluk eddig még nem született olyan igényes helytörténeti összefoglalás, amilyennek megírására, lehetőleg azonos felépítésben, most megvannak a kellő források és szakemberek” — azaz az érintett megyénkbeli települések egyikét sem lehet ilyen alapon teljes egyértelműséggel kizárni a sorból —, elgondolkodhatunk azon: talán érdemes lett volna az adott településekről eddig megjelent, ill. kéziratban elkészült munkákra is tekintettel lenni a sorozatban megírandó községek kiválasztásánál!

A munkák színvonaláról

Az eddig elmondottakból már bizonyára kiderült, hogy a megyénkben 1989 után megjelent településtörténeti munkák meglehetősen egyenetlen színvonalúak. Az idézett részletekből, a szerzők előszóiban megfogalmazott szándékaiból következően nem is lehetnek ezek a kiadványok egyenletesen magas színvonalúak, hiszen az alkotók egy része eleve nem is akart tudományos munkát írni. A megjelent félszáznál több kiadvány alaposabb tartalmi összevetése jelen tanulmány terjedelmi keretei között lehetetlen, ezért az alábbiakban csupán két fontosabb kérdést igyekszem vizsgálni: a kiadványok tartalmi, szerkezeti arányait, valamint tudományos apparátusát.

Ami az előbbit illeti, előre kell bocsátanom, hogy a kiadványok egy része egyáltalán nem közelíti meg a monográfiától elvárható terjedelmet: a mellé-

Robert Wild. Kroisbach, Gemeinde Kroisbach – Deutsche Selbstverwaltung Kroisbach, 2001. 160 p., 16 t. ill. (Kroisbacher Hefte 2.)

kelt bibliográfiában felsorolt munkák közül 12 terjedelme a 100 oldalt sem éri el, további 10 pedig „éppen hogy” — maximum 20-30 oldallal — meghaladja azt, ráadásul ezek többnyire kis alakú, A/5 formátumú kötetek — így azt mondhatjuk, hogy a kiadványok mintegy harmadrésze meglehetősen „karcsú”. Ez még önmagában nem lenne akadálya a tartalom kiteljesedésének; viszont ebbe a kis terjedelemben a szerzők egy része sok mindent bele akart sűriteni — nem mindig sikerrel.

Nézzünk meg előbb néhány munkát a kevésbé sikerültek közül! A győrszemerei kötet 103 oldalából 28 foglalkozik konkrétan a település múltjával, eléggé kusza szerkezetben, bár számos értékes adatot közölve; azután 20 oldalon a falu néprajzáról olvashatunk: ez a rész jobban szerkesztett az előzőnél; majd 40 oldalnyi melléklet következik: fotók, dokumentum-másolatok — régebbiek és újabbak vegyesen. Németh Judit fentebb már említett lébényi kötetében a 115 oldalból 24 jutott a település — egyébként történesekben valóban gazdag — múltjának bemutatására, míg pl. az esztendő néprajzának bemutatására 57 oldalt szánt a szerző. Jónéhány kiadványról elmondhatnánk még, hogy a néprajz viszonylag nagy helyet foglal el annak tartalmában; említhetjük pl. a nagyon jó néprajzi jellegű írásokat tartalmazó halászi kötetet, a főként a község tárgyi néprajzáról hű képet adó, de a folklorra is kiterő babóti kiadványt, vagy Tamás Gyula Ásványráróval foglalkozó munkáját, melyben a történelem helyenként háttérbe szorul az ősi mesterségek leírása vagy a társasági élet részletes bemutatása mellett; ugyanakkor találunk példát az ellenkezőjére is: Járfás Géza tápszentmiklósi kötetében vagy Pájer Imre bodonhelyi kiadványában pl. nem találunk néprajzi fejezetet.⁶⁰

Vannak szerencsére sokkal kiérleltebb, átgondoltabb szerkezetű munkák is, amelyekben az arányok nem „borulnak fel” ilyen mértékben. Czingráber András 2001-ben megjelent zsirai kötetében kb. 130 oldalt — az összterjedelem felét — kapja a történelem, melynek 6 fejezete kb. 30 alfejezetre tagolódik; ezt követi mintegy 100 oldalon a paraszti élet rendjének bemutatása; végül a faluban működött egyesületekről olvashatunk kb. 20 oldalon.⁶¹ Hasonló arányt követ Mikó Sándor Nagylózs-monográfiája: a terjedelem kb. felét, mintegy 130 oldalt foglal el a „Hét évszázad története Nagylózson”

⁶⁰ Vikár Tibor Kajárpéc-kötetében sincs néprajzi fejezet; ő azonban az utószóban elmondja, hogy azt majd vállalkozásának következő kötetében szeretné közölni.

⁶¹ Meg kell jegyezzem, hogy Czingráber András zsirai monográfiáját több korábbi tanulmányát felhasználva írta meg; vö.: CZINGRÁBER András: Képek a nyolcszáz éves Zsira történetéből. [Zsira, Hazafias Népfront Községi Bizottsága], 1986.; Uő.: Fél évszázad Zsira történetéből. [Kézirat a KMK Helyismereti Gyűjteményében, 1995. 92 fol., ill.]

című első rész, majd kb. ugyanennyit tesz ki „Az élet Nagylózson egykor és ma” címet viselő második fejezet is: ez utóbbin belül tárgyalja viszont a szerző többek között a gazdálkodás, az oktatás, a templom és a plébánia történetét is. Jellemző példaként említhetem a felpéci kötetet is, melynek kb. 60–70 százaléka a falu történetével, mintegy 100 oldala pedig a népélettel foglalkozik, az előbbi esetében azt a megoldást követve, hogy egy kb. 30 oldalas községtörténeti vázlat után sorra veszi az egyes „részterületek” — gyülekezetek, iskola, óvoda stb. — múltját.

Találunk néhány speciálisabb szerkezetű kötetet is. Ilyen például Kinczer József munkája, aki négy település múltjának bemutatását vállalta fel egyszerre: 14 fejezetre bontott, logikusan tagolt munkájában ezért minden fejezetben először az adott korszakra, ill. témára vonatkozó általános jellemzőkről szól, majd pedig az egyes falvak adatait foglalja össze külön-külön. A mezőörsi kötet szerkezete viszont két szempontból is egyedi kísérlet: egyrészt azért, mert a kronologikus szerkezetű tagolásban a középkori fejezetek élén Varga Imre korábban megjelent tanulmányai⁶² állnak, melyeket az adott korszakra vonatkozó újabb kutatási eredmények összefoglalásai követnek; másrészt azért, mert Mezőörs talán a legnagyobb határú települése a megyének, melynek területén a török hódoltság előtt mintegy másfél tucatnyi kisebb település állt — a kötet az ezekre vonatkozó levéltári adalékokat is megkísérli egyenként összegyűjteni! Lényegesen eltér az átlagos szerkezettől Kelemen István Fertőhomok-monográfiája is: előbb kb. 80 oldalon az eseménytörténetet tekinti át, 15 alfejezetre bontva mondandóját; majd a „Gazdaság és társadalom. A mindennapi élet” címmel foglalja össze a falu gazdálkodásának múltját; azután az egyház és az oktatás történetéről ad vázlatos áttekintést; végül pedig a népi kultúrát mutatja be mintegy 20 oldalban; de találhatunk a kötet mellékletében még 14 értékes történeti forrást, ill. táblázatot vagy névjegyzéket is. Egyéni látásmódja miatt említésre érdemes Karácsony István „Darnó és Zseli története a legrégibb időktől napjainkig” című munkájának szerkezete: a szerző szokatlanul nagy hangsúlyt fektet a községek természeti földrajzának bemutatására, kitérve pl. a geomorfológiai formákra, a vízrajzra, a növény- és állatvilágra, valamint az éghajlat egyes elemeire is; majd a társadalmi és gazdasági viszonyokról általában értekezik, a falukép és a faluszerkezet változásait ugyanúgy érintve, mint pl. a paraszti

⁶² Varga Imre mezőörsi plébánosként az 1960-as években kezdett hozzá a falu középkori és kora-újkori történetének feldolgozásához; e tárgyban több dolgozata is megjelent a Vigilia hasábjain. (Megjegyzem: Varga Imre az egyházlátogatási jegyzőkönyvek országosan elismert kutatója, számos forrásközlés sajtó alá rendezője, a „canonica visitatio”-k értelmező szótárának megalkotója!)

gazdálkodását; ezután tér át a Szigetköz múltjának ismertetésére, hogy azután egészen részletesen — mintegy 500 oldalon — foglalkozzék Darnó és Zseli történetével, az első követhető középkori nyomoktól napjainkig, 8 fejezetre bontva mondandóját.

A konkrét település múltjának a tágabb földrajzi környezet történetébe való beágyazására mások is kísérletet tettek — nem mindig a legnagyobb sikerrel. A legnagyobb „kitérőt” Fűzfa Ottó tette, aki munkájának „Históriánk” című fejezetét egy „Rövid betekintés a VIII–XIX. századi Európai történelemben” című alfejezettel kezdte, „A magyar történelem rövid összefoglalása” címmel folytatta, és csak azután kezdett hozzá Abda történetének bemutatásához. Mások ennyire nem kalandoztak el a vállalt témától, de azt többen felismerték, hogy falujuk múltja aligha tárgyalható a környezet ismerete nélkül. Ahogy azt Baranyai Lenke kötetének bevezetőjében megfogalmazta: „A falu mikrotörténeit nem lehet megérteni a magyar történelem egésze nélkül, de a nemzet múltjának ismeretéhez is szükség van a helytörténet adataira, amelyekhez emberi sorsok, érzések kötődnek. E kettős szálat szerettem volna egybeszöni.” (5. p.) Az idézett gondolatok tükrében az is világossá válik, aligha véletlenül adta a szerző könyvének a „Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez” címet! (Figyelemre méltó egyébként ezen kötet szerkezete is: előbb a régió és a falu történeiséről ad áttekintést mintegy száz oldalban, majd olyan fontos fejezetek következnek, mint „Háztipusok, házak, belső telkek”, „A lakosság” — ezen belül: viselet, táplálkozás, nyelvi jelenségek, szellemi hagyaték, díszítőművészet —, „Ünnepek és hétköznapiak”, „Intézmények”, hogy végül a temetők és a temetkezési szokások bemutatásával fejeződjék be a munka.)

Ami a megyében megjelent falutörténeti munkák szakmai színvonalát, valamint a szerzők által felhasznált szakirodalmi és forrásbázis milyenségét illeti, ugyancsak nagy a szóródás. Sajnos még olyan munkák is akadnak, melyek sem jegyzeteket, sem irodalomjegyzéket nem tartalmaznak! Megdöbbenésemre ilyen pl. az egyébként igényes külsővel és változatos tartalommal megjelent mosonszolnoki kötet, melynek öt szerzője között több pedagógus is található; de nem közöl pl. semmilyen tudományos apparátust a hivatásos kiadó által napvilágra segített gyórszemerei, a könyvtáros által „lektorált” kisbácsai, vagy az újságíró közreműködésével készült enesei kiadvány sem! Mások közölnek ugyan jegyzéket, de „nem sok köszönet van benne”. Egyes esetekben annak rövid volta miatt: Fűzfa Ottó könyvének irodalomjegyzéke pl. mindössze 11 tételből áll, melyből 4 általános, a község történetére adatot bizonyosan nem tartalmazó irodalom; Nagy József

dunaremeteinek kötetének 10 tételes irodalomjegyzéke igazából csak 4 helyi kiadványra hivatkozik, azok bibliográfiai leírása sem sikerült pontosra; vagy említhetem Rozsonits Géza fertőszentmiklósi kötetét, melynek irodalomjegyzéke 18 tételes, ebből azonban 7 a szerző saját korábbi kézírata. Máskor viszont a bibliográfiai leírások pontatlansága okoz gondot: a kétségtelenül komoly gyűjtőmunkán alapuló felpécsi kötet 24 tételes jegyzéke pl. vegyesen tartalmaz levéltári, ill. könyvtári jellegű forrásokat, néha azonban olyannyira pontatlanul, vagy csak a „gyűjtőfogalomra” — pl.: Schematismusok — utalva, hogy a visszakeresés lehetetlen. Olyan érdekes esettel is találkoztam, amikor az irodalomjegyzék nem terjedt ki a — jegyzeteket egyébként nélkülöző — kötet egészére: „A helyhiány miatt csak a falu történetére vonatkozó szakirodalmat közlöm” — indokolja meg Németh Judit az általa követett megoldást,⁶³ melynek „köszönhetően” a lébényi kötet egyébként értéke-sebbnek induló néprajzi fejezete sokat veszített tudományos hasznosíthatóságából.

Több szerző nem készített külön irodalomjegyzéket, viszont a jegyzetekben igyekeznek utalni forrásaira. Az utalások pontossága azonban nem mindig kielégítő: Rácz Ernő győrzámolyi kötetében pl. többször találkozunk az „Adatokat a Győr Megyei Levéltárból kaptam”, az „Adatokat a Levéltárból kaptam”, „Adatok a Győr-Moson-Sopron megyei Statisztikai Hivatalból” stb. típusú lábjegyzetekkel.⁶⁴ Természetesen az sem mellékes, hogy a munka terjedelméhez képest milyen a jegyzetek aránya: a 63 oldalas bodonhelyi „kötet” 155 lábjegyzete pl. komoly tudományos értékre utal; egyébként ezekben nagyobb részben cikkekre és tanulmányokra hivatkozik Pájer Imre, kisebb arányban levéltári forrásokra, és megszólaltat néhány adatközlőt is. Mikó Sándor 264 oldalas nagylózi monográfiájához 378 jegyzetben adja meg gazdag szakirodalmi és levéltári forrásait; a Karácsony István által összeállított darnózseli kötet fejezetenként újrakezdődő sorszámozású 13 fejezetében pedig nem kevesebb, mint 535 jegyzetet számoltam össze — igaz, hogy ezek sorában számos olyan is található, amely korábbi hivatkozásra utal vissza.

A vagy a jegyzeteket, vagy az irodalomjegyzéket nélkülöző munkák után essék szó néhány olyanról is, melyben mindkettő található! A dunaszegi

⁶³ NÉMETH Judit: Lébény története és jelesnapi szokásai, 115.; megjegyzem: irodalomjegyzéke egyébként 39 tételt tartalmaz.

⁶⁴ Vö.: RÁ CZ Ernő: Győrzámoly falu története, 4., 11., 36–37.; megjegyzem: amikor pontosan akar hivatkozni, akkor sem mindig sikerül: „Bay László levéltáros könyve (Napóleon Magyarországon) az esetet így mondja el:...” — olvashatjuk pl. az 1809. évi események leírását a 170. oldalon; az idézett szerzőt azonban Bay Ferencnek hívták!

kötetet már korábban említettem: ebben 102 tételes felhasznált irodalomjegyzék mellett 259 jegyzet igyekszik alátámasztani a szerzője által szerényen „helytörténeti olvasókönyv”-ként definiált kiadvány tudományos hitelenségét. Vikár Tibor kajárpéci kötete a 212 — többnyire szakirodalomra vagy lelőhelyre hivatkozó — jegyzet mellett 53 tételes irodalomjegyzékkel bír, mely nagyobb részben a helyi vonatkozású kiadványokat tekinti át, de található a jegyzékben néhány módszertani szempontból fontos munka is. Kinczer József tudományos igényességű vállalkozásának első — ezidáig egyetlen — kötetében 327 jegyzet található a mintegy 70 tételes irodalomjegyzék mellett; Kelemen István Fertőhomok-monográfiája 118 tételes bibliográfiát és 646 folyamatos számozású végjegyzetet tartalmaz; a kb. másfélszáz tételes jegyzéket közlő zsirai kötet fejezetenként újrakezdődő sorszámozású jegyzeteinek összesítésére viszont nem vállalkoztam, miként nem számoltam össze Baranyai Lenke rengeteg jegyzetét — bibliográfiájának tételszáma 200 körül van! —, és nem adtam össze a kimlei tanulmánykötet 14 dolgozatának jegyzeteit sem.

A jegyzetek és bibliográfiai tételek mennyisége és „milyensége” mellett persze más szempontokra is figyelniünk kell a kiadványok tudományos értékének vizsgálatakor. Így pl. érdemes alaposabban megnéznünk az illusztrációkat! Szinte mindegyik kötet tartalmaz több-kevesebb képanyagot, ezek használhatósága azonban erősen eltérő: néhány esetben a kivitelezés gyengébb színvonala miatt; de a tartalom szempontjából sem mindig szerencsés az illusztrációk összeállítása. Különösen sokszor igaz ez a másolatban közölt levéltári forrásokra; hogy csak a legkirívóbb példát említsem: a dunaremetei kötet 48 oldalnyi illusztrációjának döntő hányadát a „Remetei telekkönyv” xerox-másolata teszi ki, nagyon erős kicsinyítésben és nem túlságosan jó minőségben, viszont minden magyarázat nélkül — így azt is csak a kötet tüzetesebb átolvasása után tudtam „kinyomozni”, hogy a dokumentum 1869-ben készült. További probléma, hogy — nyilván technikai okokból — az illusztrációk az esetek döntő többségében a kiadványok végén találhatóak, így az általuk hordozott információ a kötet olvasása közben „elkerüli az olvasó figyelmét”; kevesebb az olyan kiadvány, ahol a szöveg között helyezték el az illusztrációkat: a jó példák közül Karácsony István darnózseli kötetét emelném ki, mely talán a legtöbb térképet is tartalmazza — mintaszerűen a szövegben elhelyezve, így az olvasottakat egyből „ellenőrizhetjük” térben is.

A kötetek színvonalát vizsgálva érdemes arra is figyelniünk: látta-e lektor a kötetet? Az esetek többségében úgy tűnik: nem — vagy legalábbis nem

adta hozzá a nevét! Ez utóbbi ugyan nem nagyon bizonyítható; az viszont tény, hogy a kiadványok jelentős részén nincs feltüntetve a lektor neve. Úgy vélem, ezen a téren fontos feladat hárul(hat) a jövőben a közgyűjtemények munkatársaira is!

Túl megye- és országhatárokon

Dolgozatomban az utóbbi bő évtized Győr-Moson-Sopron megyei „falomonográfiáit” igyekeztem áttekinteni, némi kitekintéssel a műfaj előzményeire. Meg kell azonban jegyezni, hogy esetünkben a megye-, de még az országhatárok sem jelentenek egyértelműen lezárást; a történelmi előzmények miatt érdemes kissé szélesebb körben vizsgálódnunk. Az alábbiakban csupán három szempontra szeretnék röviden utalni.

Arról a bevezetőben már esett szó, hogy a megyénkhez tartozó települések száma még napjainkban is változik; így a kép teljességéhez a további kutatás során az utóbbi években más megyéből „átigazolt” települések helytörténeti szakirodalmát is számba kell majd vennünk. Ugyanakkor figyelniük kell azokra a kiadványokra is, melyek egykori Győr, Moson, vagy Sopron megyei településekről jelentek meg: így pl. „a magunkénak is érezzük” H. Szabó Lajos malomsoki kötetét⁶⁵ vagy a Csepreg múltját áttekintő újabb összeállítást⁶⁶ is. Azon egykori megyebeli településekre pedig, melyek immár más országhoz tartoznak, különösen figyelniük kell e szempontból, hiszen a róluk megjelent történeti kiadványok megyéink helytörténeti irodalmát is gazdagítják.⁶⁷

Ez utóbbi kapcsán megfigyelhető egy érdekes jelenség is: az utóbbi években több egykori Győr megyei, ma Szlovákiához tartozó település történeti feldolgozása készült el – Győrött. 1994-ben Patas, 1997-ben Csiliznyárad, 2001-ben Szap község története jelent meg — mindhárom kötet a Csallóköz-

⁶⁵ H. SZABÓ Lajos: Szülőföldünk, Malomsok. Fejezetek egy kislalföldi magyar falu történetéből. Kiadja a Községi Önkormányzat és a Malomsoki Baráti Kör. Malomsok, 2000. 385 p.

⁶⁶ Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1996.; de hivatkozhatunk pl. Gyurác Ferenc Bükrről írt munkájára is a „Száz magyar falu könyvesháza” sorozatából.

⁶⁷ A Burgenlandban megjelent kiadványok számbavételére itt és most nem vállalkozva csupán egy munkát említek: Eisenstadt. Bausteine zur Geschichte. Anlässlich der 350-Jahrfeier der Freistadterhebung. Hrsg.: Prickler, Harald – Seedorf, Johann. Eisenstadt, Neutwisch – Lattner, 1998. 576 p. (A kötet 20 szerző 29 tanulmányát tartalmazza!)

ből származó, Győrött élő nyugalmazott újságíró Végh Ferenc tollából.⁶⁸ A szerző – akinek nevével már a kunszigeti és a líkócsi kötet kapcsán is találkozhattunk – további csallóközi községek történetét is feldolgozta; ezek számbavétele és értékelése azonban itt és most nem lehet feladatom.

Említést kell viszont tennem arról: több megyénkbeli község történetéről külföldön jelent meg önálló kiadvány. A mosonszolnoki kötetről, Johann Neuberger „Das war Zanegg” című, Leinfeldenben megjelent munkájáról már esett szó; de pl. Máriakálnok történetéről is jelent meg Németországban önálló kiadvány,⁶⁹ és más heidebodeni községek múltját bemutató munkákról is vannak – még pontosabb ellenőrzésre és kiegészítésre szoruló – adataink. Vannak továbbá figyelemre méltó áttekintések is e népcsoportról; közülük Reinhold Drescher 1999-ben megjelent munkájára⁷⁰ hívnám fel külön is a figyelmet.

Végezetül

Dolgozatomban az 1990 utáni bő évtized során megjelent Győr-Moson-Sopron megyei „falumonográfiákat” igyekeztem számba venni. Összesen 60 munkát vettem fel a bibliográfiába; mindegyik önálló kiadványként látott napvilágot, és az adott település múltjának egészét igyekezett valamilyen formában áttekinteni. Háromnegyed részük egyetlen szerző munkája; kettőnél több alkotó csupán a kiadványok együtödének megalkotásában működött együtt. A szerzőknek csupán egy kisebb része mondható „hivatásos” történetkutatónak; többségük a szó jó értelmében vett amatőr, akiket főként a szülőfalu, ill. lakóhely szeretete ösztönzött kutatómunkára. Így az elkészült kiadványok nagyobb hányada nem falumonográfia, csupán többé-kevésbé sikerült történeti munka, melyek számos szakmai problémát vetnek fel.

Ez utóbbiak közül csupán néhány fontosabbra utalhattam áttekintésemben; az alaposabb elemzés, a módszertani tapasztalatok számbavétele egy

⁶⁸ VÉGH Ferenc: Patas kialakulása, küzdelmei és fejlődése. [S. I.], Nap Kiadó Bt., 1994. 112 p., ill.; Uő.: Csiliznyárad. Egy falu helytörténete a kialakulásától a küzdelmes fejlődésen át a huszadik századig. Kiad. Nyárad Község Önkormányzata, 1997. 259 p., ill.; Uő.: Nemesek faluja: Szap. [S. I.], Református Egyházközség, 2001. 246 p., ill.

⁶⁹ FRAUHAMMER, Johann: Maria-Gahling. Stuttgart, 1980. (Említi: FRAUHAMMER Krisztina: Levelek Máriához. A máriakálnoki kegyhely vendégkönyve. – Briefe an Maria. Das Gästebuch des Gnadenortes Máriakálnok/Gahling. Szeged, Néprajzi Tanszék, 1999. 78. p.)

⁷⁰ DRESCHER, Reinhold: Menschen und Schicksale auf dem Heideboden. [S. I.], Selbstverlag, 1999. 314 p., ill.

tervezett későbbi tanulmány feladata lesz. Bizonyára a bibliográfia is bővül még a későbbiekben: részben a remélhetőleg még nagyobb számban készülő újabb kiadványok miatt, részben pedig azért, mert mindig kerül elő egy-egy addig „lappangó”, közgyűjteménybe még be nem került helytörténeti munka. Ezért tartottam fontosnak, hogy az eddig általam ismert kiadványok pontos bibliográfiáját is adjam — egyszerre akarván segíteni a téma iránt érdeklődők munkáját, és felhívni a figyelmet a „falumonográfiák” fontosságára.

BIBLIOGRÁFIA

(A települések betűrendjében)

1. *Figler András–Somogyi Éva* (szerk.): Emlékkönyv **Abda** község áttelepülésének és temploma felszentelésének 150. évfordulójára (1845–1995). Kiadja az Abdai Önkormányzat. Abda, 1995. 122 p., ill.
2. *Fűzfa Ottó*: **Abda**. Históriaink, emlékek, reményeink. A szerzőtársak, a beszélgetőpartnerek és az adatszolgáltatók segítségével, közreműködésével összeáll.: –. Kiadja az Abdai Önkormányzat. (Szombathely, Balogh és Társa Kft., 1996.) 212 p., ill., részben színes.
3. *Kinczer József*: **Acsalag, Bősárkány, Maglóca és Barbacs** története. I. A kezdetektől a 18. századig. Bősárkány, Bősárkány Nagyközség Önkormányzata, 2000. 183 p., 12 t. ill., részben színes.
4. *Böhm András*: **Ágfalvi** mozaik. Agendorfer Mosaik. Sopron, Patriot K., 1996. 313, [8] p., [8] t. ill., 1 térk.
5. *Tamás Gyula*: Feltámadás a hullámsírból. **Ásványráró** község története. [Ásványráró, Ásványráró Község Önkormányzata], 1991. 240 p., [32] t. ill.
6. *Szabó István – Csiszár Attila*: **Babót**. Fejezetek egy rábaközi falu történetéből és néprajzából. Babót, 2002. 120 p., ill., részben színes.
7. *Nagy Gyula*: **Bágyog, Rábaszovát és vidéke**. Falutörténet és néprajzi hagyományok. Sajtó alá rend., bev.: Timaffy László. Győr, Hazánk K., [1995]. 238 p.
8. *Baranyai Lenke*: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Szerzői kiadás. Sopron, 2000. 303 p., [12] t. ill., részben színes.
9. *Pájer Imre*: **Bodonyhely**. Falutörténeti vázlatok. Bodonyhely, Önkormányzat, 2000. 63 p.
10. *Balogh Zsolt*: **Bőny** története 1938-ig. Bőny, Bőnyi Polgármesteri Hivatal, 1996. 87 p.
11. *Karácsony István*: **Darnó és Zseli** története a legrégebb időkől napjainkig. Darnózseli, Darnózseli Önkormányzata, 1998. 760 p., ill.

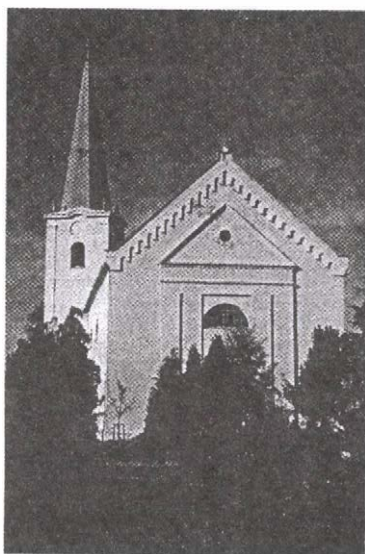
12. Szalay Béla: *Otthonunk, Dör*. Szemelvények Dör község múltjából, történetéből, a közelmúlt eseményeiből. Győr, Hazánk K., 1994. 144 p., ill.
13. Nagy József: *A falusi élet rejtelmek Remetén. 1120–1960*. [s. l.], Szerzői kiadás, (1996). 142, [1] p., [48] p. ill. [Dunaremete]
14. Kozmáné Pozsgai Éva: *Dunaszegi múltidéző*. Helytörténeti olvasókönyv. Győr, Hazánk K., 2000. 297 p., ill.
15. **Enese község 1270–2000**. [Szerk.:] Mesterházy József. Enese, Enese Község Polgármesteri Hivatala, [2000]. 38 p., ill., részben színes.
16. Horváth Győző: *Feljegyzések, fényképek Farád község történetéből*. Kiadja a Farádi Kulturális Egyesület. Farád, 1994. [21] p., ill.
17. *Magyar Katalin–Dombi Alajosné: Felpéc a honfoglalástól napjainkig*. [S. l.], Corvin-Kódex Kht., 2001. 334 p., ill.
18. *Németh Alajos: Fertőendréd története*. Kiadja Fertőendréd Község Önkormányzata, 1998. 123 p., ill.
19. *Kelemen István: Fertőhomok 1274–2001*. „Szerző-, szervező- és szerkesztőtársam: Kálmán Tibor”. Bp., Croatica Kht., 2001. 299, [2] p., [28] t. ill.
20. *Bán János: Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története*. Sajtó alá rend. utószó: Dominkovits Péter. [Fertőrákos], Fertőrákos Község Önkormányzata – Fertőrákosi Német Kisebbségi Önkormányzat, 2000. 160 p., [16] t., részben színes.
21. *Hárs József: Fertőrákos*. Bp., Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2000. 207, [2] p., ill. (Száz magyar falu könyvesháza)
22. *Rozsonits Géza: Fertőszentmiklós rövid története és látnivalói*. [Fertőszentmiklós, Rozsonits Géza, 1992.] 121 p., [2] t. ill.
23. *Lajber Imre: Fertőszéplak község története. A kezdetektől a II. világháborúig*. Fertőszéplak, [Polgármesteri Hivatal], [1993]. 37, [4] p., 16 t. ill.
24. *Tanulmányok Gyirmót történetéből*. Szerk.: Bana József. [Győr-Gyirmót], [Győr Megyei Jogú Város Gyirmóti Részönkormányzata], [199?]
25. *Nagy Ferenc: Győrszemere község története*. Győr, Hazánk K., 1998. 103 p.
26. *A 750 éves Győrszentiván története*. Tanulmánykötet. Szerk.: Góczán Károly. [Győr-Szentiván], Győr-Szentiváni Részönkormányzat, 1994. 197 p.
27. *Rác Ernő: Győrzámoly falu története*. Győrzámoly, 2000. 211 p., 1 térk.
28. *Korcz Antálné: Halászi község múltja és jelene*. Győr, Hazánk K., 1996. 275 p.
29. *Néma Sándor – Smuk Péter: Hédervár*. Bp., Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2002. 178, [2] p., ill. (Száz magyar falu könyvesháza)
30. *Zoltán László: Hegyeshalom vázlatos története a legrégibb időktől 1945-ig*. Hegyeshalom, Önkormányzat, 1996. 137 p., [14] t. ill.
31. *Adalékok Iván község helytörténetéhez*. Szerk.: Németh László. [Iván], Ivániai Baráti Köre, [1998]. 349 p., ill.

32. *Vikár Tibor*: Szülőföldem, **Kajárpéc**. Kajár és Kispéc községek története a kezdetektől a jobbágyfelszabadításig. Kajárpéc, Kajárpéc Önkormányzata, 2000. 124 p.
33. Fejezetek **Kimle** múltjából. Tanulmányok és kisebb dolgozatok a falu történetéből és néprajzából. Szerk.: Horváth József. Kimle, Kimle Község Önkormányzata, 1999. 343 p., [20] t. ill.
34. *Takács Istvánné*: **Kisbácsa**-Szitásdomb krónikája. [S. l.; Győr-Bácsa], Bárány István k., [s. a.; 2001?] 40 p., [17] p. ill., részben színes.
35. *Frantz Erzsébet*: **Kisbodak** monográfiája. Győr, Hazánk K., 1996. 85 p., ill.
36. *Végh Ferenc*: **Kunsziget** története. [Kunsziget], Önkormányzat, 2000. 133 p., ill.
37. *Németh Judit*: **Lébény** története és jelesnapi szokásai. Győr, Hazánk K., 1995. 115 p., ill.
38. *Thullner István*: **Lébény**. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2001. 210, [2] p., ill. (Száz magyar falu könyvesháza)
39. *Végh Ferenc*: Egy római burgus-tól Szent Vid-en át **Likócs**-ig. A Győr árnyékában meghúzódó település kétezer éves története. [Győr], (Győr-Likócs Részönkormányzata), 2000. 144 p., [8] t. ill., részben színes.
40. Tanulmányok **Ménfőcsanak** történetéből. Szerk.: Borbély János. [Győr], Győr-Ménfőcsanak Önkormányzatának Test., 1990. 120 p.
41. **Mezőörs**, **Mindszent** és vidékének helytörténete. Szerk.: Gyurkovits Réka, Szabó Gyula. Mezőörs, Magyar Műhely Alapítvány, 2000. 280 p., ill., részben színes.
42. *Kiss Jenő*: **Mihályi** nyolcszáz éves. Nyelvi-művelődéstörténeti tallózások. Győr, Hazánk K., 1998. 145 p.
43. *Gerencsér Árpád – Terstyánszky Lajos*: **Mórichida** 2000. [Mórichida], Mórichida Önkormányzata, 2000. 96 p., [4] t. ill., részben színes.
44. **Mosonszolnok** monográfiája. Helytörténeti olvasókönyv. Írta és összeáll.: Rákóczi Erzsébet, Földes Mihály, Nagy Miklós, Neuberger János, Tubán József. [Győr], Hazánk K., 2001. 371 p., ill. [a borítékcím: Egy község a Hanság peremén]
45. *Keszei Dénes*: **Nagycenk** és társközségei múltjából, jelenéből. Nagycenk, Nagycenki Nagyközségi Közös Tanács, [1990]. 56 p., ill.
46. *Kenessei Károly*: **Nagycenk**. Bp., Száz magyar falu könyvesháza Kht., [2003]. 175, [2] p., ill. (Száz magyar falu könyvesháza)
47. *Mikó Sándor*: **Nagylózs** – egy Sopron környéki falu története. [Nagylózs], 1998. 264, [2] p., [25] t. ill., részben színes.
48. *Ferenczi Róbert*: Pázmán lovag faluja. A Honfoglalás 1100 éves évfordulójára és Pázmándfalu hősi emlékművének felavatására. (Közrem.: Farkasné Takács Judit) [Pázmándfalu], Pázmándfalu Község Önkormányzata, 1996. 33 p., [1] t. ill. [Pázmándfalu]

49. *Karácsonyi Sándor*: **Pér** község és plébánia története. 2. [változatlan] kiadás. Mezőörs, Magyar Műhely Alapítvány, 1998. [7], IV, 290 p. [Az 1941-ben Győrött, a Győregyházmegyei Alap Nyomdában készült munka hasonmás kiadása.]
50. *Rozsonits Géza*: **Petőháza** krónikája. Sopron, Edutech K., [1997]. 105 p., [24] t. ill.
51. *Kovács András*: Fejezetek **Répceszemere** község történetéből. [Répceszemere], Répceszemere Község Önkormányzata, 2001. 143 p., ill., részben színes.
52. *Bausz Gyuláné (Bartha Mária)*: **Röjtökmuzsaj** krónikája. Röjtökmuzsaj, Bausz Gyuláné, 1993. 192 p., ill., részben színes.
53. *Élő Dezső*: **Sarród** monográfiája. Kiad. A Fertő-Hanság Nemzeti Park. [S. l.], 2000. 167 p., ill. [Az 1937-ben megjelent mű hasonmás kiadása.]
54. **Sopronhorpács** krónikája. Szerk.: Briber József. [Sopronhorpács], Sopronhorpács Önkormányzata, 1996. 285 p., ill., részben színes.
55. *Briber József – Pájer Imre*: **Sopronhorpács**. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2000. 214, [2] p., ill. (Száz magyar falu könyvesháza)
56. *Járfás Géza*: **Tápszentmiklós** község rövid története. Paks, szerzői kiadás, 2000. 81 p.
57. *Varga László*: **Tét** nagyközség története. [Tét], [Önkormányzat], 1996. 195 p., [12] t.
58. *Móroczné Nagy Mária*: Egy országon át. Hajdúböszörménytől **Újronafőig**. [S. l.], Tabulár Bt., (1996). 253 p., [2] t. ill.
59. *Horváth Győző*: Szülőfalunk, **Vica**. Szemelvények Vica község történetéből és népeletéből. Csorna, Rábaközi Művelődési Egyesület, 1989. 87 p.
60. *Timár Lajos*: Kenyeretlen **Vitnyéd**. Vitnyéd, Polgármesteri Hivatal, 1993. 227 p.
61. *Czingráber András*: Egy Répce menti település, **Zsira** község története. Zsira, Zsira Község Önkormányzata, 2001. 253, [3] p., [8] t. ill.

Adalékok Iván község helytörténetéhez

HORVÁTH GÉZA

Településtörténet és/vagy monográfia?

A HONFOGLALÁS 1100. ÉS AZ ÁLLAMALAPÍTÁS 1000. évfordulója Komárom-Esztergom megyében is sok településtörténeti mű megjelenítésére teremtett alkalmat. Az ország legkisebb megyéje is kivette részét az ünnepi kiadványozásból, ám e kötetek műfaji változatosságát látva valamelyest csökken örömről. Nem azért, mert haszontalannak ítélnék bármelyiket is, hanem, mert kevesükről mondható el, hogy megközelítik a monografikus teljességet.

A későbbi félreértések elkerülése végett szeretném felidézni a monográfia lexikonban elfogadott fogalmát: *„Valamely önálló, egységes tudományos kérdést (pl. megye, város stb. történetét) minden szempontból a teljesség igényével tárgyaló, nagyobb terjedelmű tudományos munka.”*

Ebből kiindulva nem szabad tévedésbe esnünk a megyében megjelent számos helytörténeti munkát illetően. Bár ezek is valamely helység múltja egy részének tudományos feldolgozását adják, nem a teljesség igényével készültek. Ez sokszor már a művek címéből, alcíméből is kiolvasható. Például: *Adatok Lábatlan történetéhez* (1997); Nagyigmánd: *Töredékek a múltból* (1996); *Fejezetek Epöl község történetéből* (1993); A félelmes Bakony szélén: *Rédei mozaikok*, (2000); Bábolna: *Visszatekintés az őskortól 1945 történelmi dátumáig a Millennium alkalmából* (2000); *Ete 1648–1998: Tanulmányok és források a falu életrajzához* (1998); *Bajótról mindenkinek: Tanulmányok, naplók, visszaemlékezések* (2000).

A *„300 év a Pilisben: Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből”* (2002) című kötet bevezetője utal a két megye határán lévő település történetének feldolgozását nehezítő forrásadottságokra. Idézése általánosabb érvényű mondanivalója miatt lényeges. A monográfiát írni kívánók kinyaira, több módszertani nehézségre hívja fel figyelmünket: *„A községről fennmaradt anyagok különböző levéltárakban, plébániákon és magángyűjteményben találhatók. Vanak iratok Érsekújvárott, az esztergomi Érseki Levéltárban és a Káptalani Levéltárban, de a Megyei Levéltár éppúgy őrzi egy korszak anyagait, (...) az Országos Levéltár; de még Balassagyarmaton is fellelhetők ránk vonatkozó okmányok töredékei. Számptalan kéziratról, szakdolgozatról van tudomásunk, amelyek sajnos nem*

állnak rendelkezésünkre, sőt, vannak feldolgozásra váró latin nyelvű és németül írt írások, amelyek feldolgozása a szakember számára is komoly kihívást jelent.”

Van olyan község, amelyről két mű is született vizsgált időszakunkban, s épp e kettősség jelzi, hogy az elméleti teljesség egyik feldolgozás esetében sincs meg. Kétségtelen, hogy az előbbi a részletesebb, módszertanilag-szerkezetileg viszont a későbbi munka áll közelebb a monográfia műfajához: Tokod története (Tokod, 2000). Míg az előbbi pusztán kronológiai felosztást alkalmaz, az utóbbi öt fő fejezetben csoportosítva mutatja be választott tárgyát. Az előbbi közöl valamelyes jegyzetanyagot, utóbbi csak ajánlott irodalmat sorol fel.

A krónikairás, mint műfaj is más kategória: *Tarjáni krónika. Tarján község a történelem tükrében* (1992) vagy a szomszédos Héregről írott: *Krónika* (1996); *Neszmélyi krónika* (1998).

Árulkodó a terjedelem is: *Almásfüzitő 1000 éves* (2001), vagy *A mi falunk: Dad bemutatkozik* (1996). Ezeknek az egy szerző által írt falutörténeteknek egy része sajnos a tudományosság igényét nem elégíti ki maradéktalanul, nem is mindig ennek igényével készült. Bár a népszerű stílus és a tudományos alaposág nem zárja ki egymást, de nem minden esetben sikerült e szempontokat együttesen érvényre juttatni: *Dunaalmás* (1994); *Kesztölc* (2001). *Sárisáp* (1997). Nem sorolom a negatív példákat, de hangsúlyozom, nem utoljára, hogy e művekben is vannak értékek.

Tudományos igényű, az élet minden területét átfogó monográfia megírásának számos akadálya van. Az okok különbözőek. Ezt példázzák a megyénk városairól készült, illetve el nem készült ilyen igényességű művek. A pozitív példák és módszertani tapasztalatok összegzése előtt nem lesz érdektelen, ha városaink monográfiáiról szólok. A monografikus igényű munkák hiányának egyik oka az lehet, hogy Komárom megye iratanyaga a trianoni békekötés után Nyitrára, illetve Vágsellyére került. Ott vannak értékes források, ám kutatásuk nem minden esetben oldható meg, részben a levéltárak segédlet-szintű feldolgozásának hiánya miatt.

E tekintetben szerencsésebbek az egykori Esztergom vármegye települései, mert ezek iratanyaga a Megyei Levéltárban és a esztergomi Prímási Levéltárban kutatható.

Olykor a szükséges előtanulmányok, részösszefoglalások, korábbi kutatási eredmények hiánya nehezíti a munkát. Szemléleti kérdésekre nem érdemes részletesen kitérni, ám a szakmai megítéléshez figyelembe kell venni a történetírásban 1990 előtt meglévő művelődéspolitikai elvárásokat. A szakmai szempontokat persze akkor is igyekeztek érvényesíteni, születtek

tudományos értékek. Városaink esetében eme historiográfiai előzmények jó tapasztalatokat szolgáltatnak a mának. Bár én magam ezek írásában sem vettem részt, a tapasztalatokat ettől függetlenül ajánlom az önök figyelmébe. Így fejtegetéseim kissé elméletiek, mintsem gyakorlatilag kézzelfogható tanácsok lesznek.

Jól felkészült szerzők tollából Komárom esetében számos rész-, illetve előtanulmány alapot adhatna egy később elkészülő monográfiának. 1848/49 esetében a bőség zavarával küzdünk. Csak egyetlen példát említek. *Kecskés László: Komárom az erődök városa* (1984) című műve nem a teljesség igényével íródott. *Szénássy Zoltán: Rév-Komárom* (1998) című, Szlovákiában megjelent kiváló történeti feldolgozása sem tekinthető monográfiának, éppen az oly sokat emlegetett teljesség, s nem a tudományosság hiánya miatt.

Ilyenre csak a jövőben remélhetőleg megvalósuló eurorégiós együttműködés keretében lesz lehetőség. Érdekes kérdés: hogyan alakul majd a „két” Komárom sorsa. De ez már a jövő történészeinek reális kérdésfelvetése.

Tata az egykori megyeszékhelynél kisebb, ám „szocialista” városainknál még mindig gazdagabb hagyományokkal rendelkezik. 1979-ben és 1984-ben jelent meg a város történetét feldolgozó kétkötetes tanulmánygyűjtemény. Ez számos hasznos adatot tartalmaz a mai kutatók számára. Ám ez a két kötet és a településsel foglalkozó helytörténeti kiadványok részben elavultak, részben kiegészítésre szorulnak. E felismerésből születtek a 2. kötetet szerkesztő *Körmendi Géza* korszak-monográfiái: *Tata és Tóváros története a két világháború* (1998), illetve *1939 és 1949 között* (2001), és egy tudományos tanácskozás előadásait tartalmazó kötet, a *„Tata a tizenöt éves háborúban”* (1998). Fontos munkák. Van igény a hiányosságok és túlhaladottságok leküzdésére, léteznek részeredmények, de terv sajnos még nincs egy új monográfia elkészítésére. Az okokat nem ismerem.

Tatabánya várossá nyilvánításának 25. évfordulójára (1972) adtak ki egy szintén kétkötetes gyűjteményt, amely 8 fejezetben megírt 44 tanulmányban foglalta össze a település természeti földrajzának ismertetése után a négy bányász község (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya) kialakulásától eltelt közel 1100 év történéseit. Egy későbbi, *minden részletre kiterjedő átdolgozására* még csak formálódni látnak a tervek.¹ Az olyan fejezetet, mint: „a szocializmus építése magasabb szinten”, el kell felejteni.

A részletes tervek kidolgozásánál a helyi sajátosságok mellett nyilván fgyelemben fogják venni az itt elhangzó, s esetlegesen kikristályosítható módszertani ajánlásokat is. Bizonyítható tán ezzel az is, hogy a monográfia-írás

¹ Ezzel kapcsolatban utalok id. Gyüszti László és Gallai Rezső helytörténészek munkásságára.

„nem csak” az adatgyűjtőgető, földhözragadt, minden új kezdeményezéstől ódzkodó pozitívista hagyománnyal azonosítható. Amikor az új monográfiák megírásának szükségességét hangsúlyozom, nem feledkezem meg az előzőek értékeiről sem. Nincs tabula rasa, de kell tudományosabb, szaktudományosabb igényesség, elmélyültség, összefogás, és persze közös szemléleti alap is. Olyan mű, tanulmány, amely nemcsak összefűzi és a megelőzőeknél szélesebb keretek között értelmezi a magyar történelmet és a helytörténetet, ezek összefüggéseit, hanem valamilyen közös történeti-filozófiai gondolati alapokat is felmutat.

Oroszlány esetében viszonylag kevés az értékelhető előzmény, a tudományosan időt álló eredmény. Itt elsősorban Gyüsi László: *Oroszlány a 18–19. században* című munkáját (1988) kell kiemelni. Ehhez képest is értékelendő az *Oroszlány: egy magyarországi falu legendája és igaz története* (1999) című kötet. Előszavában olvasható: „Szemléletmódja, szerkezete, stílusa a népmondákkal, a valóságot mesészenű elemekkel vegyítő egyszerű vidéki írástudók középkori krónikájához teszi hasonlóvá a művet... Szubjektivitása, a helyi szájhagyományokra való nagy fokú támaszkodása miatt a munka egyszerre feldolgozás, településtörténet és forrásközlés...” — de nem monográfia. Gyakorlati tapasztalat: egy sor résztanulmány megszületése után kellene vállalkozni összefoglaló szintézis megalkotására.

Dorog esetében érdekesen alakult a monográfia sorsa. Az 1984-ben várossá lett településről 1989-re készült el kéziratban egy 600 oldalas összefoglalás. Egyes fejezetei felett már eljárt az idő, szemléletében sem felel meg napjaink elvárásainak. De az előzőekhez hasonlóan maradtak ma is használható és értékes részei, közreadásra alkalmas adatai, összefüggései. Részben új kutatási eredményeket is felhasználva, a fentiek aprópénzre váltásaként a megyében egyedülálló módon a *Dorogi Értékek Nyomában*, majd a *Dorogi Füzetek* című publikációk mára már 20 darabot meghaladó várostörténeti részkérdéseket tárgyaló sorozattá lettek.

A szerteágazó részterületek egységes egésszé szerkesztésének a legnagyobb igyekezet ellenére is vállaltan töredékes összegzése ismét csak egy másik műfajú munka megszületését eredményezte. Ez a *Dorogi lexikon* (2000). Nem tudni pontosan, miért ezt az utat választották a helyi szakemberek, talán még egyszer megszületik az elhatározás, s minden feltétel együtt lesz egy igazi monográfia megírásához.

Kérdéses, hogy Körösy (Kucsera) László: *Esztergom* című (1887) írása, melyben a szülővárosát nagyon szerető szerző Esztergom megismerésére buzdítja földijeit, mikor „fogan meg”. Ez az ösztönzés máig nem volt elég arra,

hogy sok rendkívül értékes tanulmány után végre elkészüljön a város korszerű monográfiája. Ez mindenképpen több szerző összedolgozását, a tanulmányok gondos szerkesztését fogja igényelni.

Esztergomban a két említett levéltáron kívül fontos múzeumok találhatóak, emellett itt működik a megye 1990-ig egyetlen felsőoktatási intézménye. A kiváló szakembergárda összefogásának teljes hiánya, a *monográfia-író műhely szerepének betöltetlensége*, no és a megrendelés elmaradása is közrejátszhatott abban, hogy ezeréves városunk mindmáig nem készítette el saját történelmének szintézisét, monográfiáját.

1990 óta Tatabányán működik megyénk második felsőoktatási intézménye: a Modern Üzleti Tudományok Főiskolája. Az itteni szakemberek kevésbé foglalkoznak a gazdaságtörténeti diszciplína művelésével, helytörténetről nem is beszélve. Ezt, megyénk múltjának fájó pontját is érintenem kellett a monográfia-író műhely szerepének betöltetlensége kapcsán, ami részben összefügg a kötőjeles megnevezéssel: Komárom–Esztergom megye.

Monográfiát írni nehéz. Az olvasók azzal a nem titkolt elvárással vásárolják meg az ilyen jellegű köteteket, hogy belőlük mindent megtudnak a tárgyról. Amennyire naiv igény ez, a „minden” éppen olyan erős is egyben. Ráadásul ezek a helytörténeti-településtörténeti művek az adott közösség identitását szeretnék erősíteni, e közösség értékrendjének változását bemutatni. Elsősorban ahhoz a közösséghez szólnak, amelyről íródnak, a szaktudománynak nem mindig és nem egyforma mértékben van elkészítésükre befolyása. A monográfiaírás nehézségei a fenti elvárásokból is fakadnak. Tisztában kell lenni mindennel, ami a tárgyat illeti. Ám kevés az olyan szakember, aki valamennyi korszak forrásanyagának adottságaival, tipológiájával, elemzésének módszertanával, értékével teljes mértékig tisztában van. Nekünk, könyvtárosoknak, történelmi végzettségű és felkészültségű embereknek nyilván ismernünk kell a vonatkozó levéltári, múzeumi és könyvtári forrásokat, szakirodalmat, annak legfontosabb megállapításait. Ezt azonban úgy kell adagolnunk, hogy az érdeklődőket ne fogja el az a kellemetlen érzés, miszerint ez már nem tudás, hanem tudálékosság.

Legfiatalabb városunk Nyergesújfalu (1989) címében is jelzi, nem akármit adott ki a 2000. év tiszteletére. A *Nyergesújfalu monográfiája* (2000) című kötet érdekes tematikai, szerkesztési gyakorlatot követ, s hasznos kérdésfelvetéseket indukál. E kötet természetföldrajzi fejezete a legjobbnak nevezhető valamennyi itt érintett mű között.

Természetes és valamennyi tárgyunkul választott település esetében bevett gyakorlat a kronologikus tárgyalásmód. A kellő részletezettség itt is

megvan. Jó szerkesztői megoldás, hogy a helyi sajátosságoknak megfelelő történeti anyag külön alfejezetként szerepel. (pl. Rákóczi-szabadságharc II/3.) Van olyan fejezet is, amelyben kevés konkrét helyi adat, összefüggés szerepel, s itt nagyobb hangsúlyt kap az országos történeti összefüggések ismertetése.

A kötet külön fejezetként tárgyalja Nyergesújfalu néprajzát, ám e fogalmat eléggé tágan értelmezi, s változatos alfejezetekre tagolja e részt. Ide nem illő tematikai egységeket is tartalmaz. A szokások és a viselet mellett, velük egyenrangú egységként szerepelteti a szerkesztő a települési földrajz (III/2), s többek között a „Nevezetes nyergesiek életrajza” (III/12) című alfejezetet is. Véleményem szerint e gyakorlat nem szerencsés.

Érdekes és egyedi tematikai fejezet a Nyergesújfalu történetének kutatói című, amelyben nemcsak a kutatók rövid életrajzi adatait, kutatási területét közli, de felsorolja a forrásörző helyeket is. Kár, hogy csak általánosságban teszi, mert a bibliográfiai összeállítás segítségével nem minden szerző valamennyi munkája, és nem az összes felhasznált forrásmunka következtethető ki. A műben idézett forrásokról nincs pontos hivatkozás, a lábjegyzetek is hiányoznak. Jó és hasznos módszertani fogás a település történeti kronológiájának közlése. Az ilyen terjedelmes kötetek esetében nem volna szabad a személynév-, helynév- és tárgymutatón takarékoskodni, hiszen e segédletek nagyban megkönnyítenék azok használatát. Nagyobb dokumentáltság kellene, de nem tudom, szükség van-e olyan fejezetre, mint „a település jövője”? (IX. fejezet).

S még néhány kérdésfelvetés: Az időrendet tekintve, vajon meddig menjen el egy monográfia? Kell-e a jelenkortörténet, vagy inkább függelékben közöljük napjaink legfontosabbnak tartott tényeit, adatait? Az nyilvánvaló, hogy az esetleges helyi dokumentumok nem mindenkor pótolhatják a levéltári források hiányát. Mennyire kell a jelenre orientáltságot érzékeltetni? Egyáltalán: hol húzzuk meg az ilyen művek kronológiai határát?

Ez utóbbi kérdésfelvetés indokolt, ha az *Örökségünk: Kisbér történeti emlékei* (2001) című jelentős munkát is kézbe vesszük. E kötet szerzője több évtizedes kutatásai alapján, jó tudományos színvonalon, számos résztanulmány szintéziseként az előzőtől eltérő jellegű munkát alkotott. Széles forrásbázis, ezek kiváló kezelése, pontos jegyzetapparátus jellemzi. Figyelembe véve az 1990 előtti, a kötet végén található, oklevélfordításokat is tartalmazó, e tekintetben fennálló előzménynélküliséget, jó kiegészítésként értékelhető. A település jellegéből adódóan főleg birtok- és uradalomtörténetet tárgyal. A ménesbirtok, a Batthyány-kastély és -park története is idesorolható. Nem

sokat foglalkozik a település nevének etimológiájával, földrajzi kitekintése nem túl részletező, a képek, fotók kiváló dokumentációt, külön értéket képviselnek. Néprajzi részt nem tartalmaz, így homogénebb a kötet tartalma. Ezeket az ismereteket valószínűleg egy másik műben szintetizálják majd. A Kisbér-monográfia középkori fejezetei Veszprém megyei adalékokat is tartalmaznak Aka és Hánta községek vonatkozásában.

Itt kell rámutatni arra, hogy az 1950-ben történt közigazgatási átszervezés során Veszprém megyétől Komáromhoz csatolt további hét község (Ács-teszér, Bakonybánk, Bakonyszombathely, Bársonyos, Csatka, Réde, Súr), továbbá a Fejér megyétől ide került Bakonysárkány monográfiájának majdani megírása regionális együttműködést igényel. Közvetlenül jegyzem meg, hogy a változó egyházmegyei határok miatt különböző helyeken lévő források felkutatása egy-egy település – főként az egykori Komárom vármegye községei – esetében szintén nem egyszerű feladat.

Kár, hogy a Kisbérről készült mű csak az I. világháború végéig dolgozta fel anyagát. Itt utalok vissza a Nyergesújfalu-kötet kapcsán feltett korszakhatárt érintő kérdésre. Annál is inkább, mivel a *Pilismarót története I–II.* (1996, 2000) is ezt az időhatárt vette alapul. (A tervezett harmadik kötet tartalmáról nincs információm.) A két kötet felépítése hasonló. A falu történetének 2. kötete a 19. század elejétől az említett időhatárig, 1918-ig ismerteti és elemzi a helytörténeti folyamatokat. Először a történeti feldolgozást adja, majd az egyes események, jelenségek alaposabb megismertetése céljából összegyűjtött bőséges dokumentumgyűjteményt teszi közzé. Feldolgozás és forrás-gyűjtemény, amelyben a tudományos igénnyel közeledő kutató is fontos adatokat, megállapításokat találhat. A szerző ezeket jegyzetekkel, a forrásokat precíz jelzetekkel látta el. Jó megoldás a kötetek végén közölt, a történeti fogalmak magyarázatát tartalmazó fejezet. Kissé iskolásnak, didaktikusnak tűnik (a mű írója pedagógus), ám mindenképpen megkönnyíti az anyag megértését.

Közérthetőség és tudományos igény jellemzi az *Almásfüzitő helytörténete* (2001) című könyvet is. Legfőbb értéke, hogy kiválóan mutatja be a település mezőgazdasági arculatának iparivá válásával bekövetkező életforma-váltást. S bár az utolsó fejezetek inkább üzemtörténeti összefoglalók, ez a megoldás a fenti megállapítás alapján nem nevezhető egyértelműen rossznak. E munka is az iskolai helytörténeti oktatást kívánja segíteni. Idézet az előszóból: „A szerző bizakodik abban, hogy helytörténeti írásunk útra bocsátásában követőkre talál, olyanokra, akik a szűknek talált helyeken a bővítést elvégzik és kiegészítésükkel szellemi életünket, helytörténeti ismereteinket felfrissítik.”

Tát története (2000) saját műfaji megnevezése szerint monográfia és tanulmányok együttese. A szerkesztett mű első része a településtörténeti összefoglaló, az 1981. évi hasonló igényű írás bővített változata. A kronologikus tárgyalásmód több helyen nem elég részletező, sok az utalás az országos folyamatokra, áttekinthetőbb lett volna a tematikusabb bontás. Itt is aránytalanul soknak tűnik a jelenkor-történeti anyag. Lábjegyzetei fontosak, kissé kevésnek érzem a bibliográfiában felsorolt műveket. A szerző utószavában írja: „A lejegyző krónikairó csak annyit tett, hogy összegyűjtötte, ám nem minden esetben kötötte rendezett csokorba az adatokat, tényeket és egyéb, esetleg fontos anyagokat is kihagyott, hisz a könyv terjedelme is meghatározottan véges.” A történeti részt tanulmányok, néprajzi, nemzetiségtörténeti írások, a falu díszpolgárainak fényképes életrajza, valamint a 2000. évben a településen élők nevének adattára egészíti ki. Ez utóbbi fejezet több, főként 2000-ben megjelentetett mű sajátja, e nagyközség esetében azért sokat elvett az említett „meghatározottan véges” terjedelemből.

Szintén több szerző szerkesztett munkája a *Sédtől Süttőig* (2000) című, hasonló gyűjteményes kiadvány is. Ennek első 197 oldala a kronologikus tárgyalásmóddal előadott történelem. Ezen belül különböző súllyal és arányban szerepelnek az egyes tematikai egységek. Itt is súlyt helyezett a szerkesztő arra, hogy a helyi különleges értékek külön fejezetet kapjanak. Az előző táti művel megegyező koncepciójú, szemléletű és felépítésű süttői is e fő fejezet után sorjázza a település egyedi arculatát bemutató tanulmányokat. Ezek azonban szervezesebben kapcsolódnak egymáshoz az előzőnél, ám az aránytalanságok éppen az egyedi, csak erre a falura jellemző, az itt élők mindennapjait hosszú távon alapvetően befolyásoló gazdasági adottságok miatt elkerülhetetlenek.

Egy település történeti folyamatának teljességét kellene az egyes szerzőknek visszaadni. Ebben a politika-, gazdaság- és társadalomtörténet, település- és gazdaságföldrajz, régészet, néprajz, művelődéstörténet, nyelvészet, történeti névtan ismeretanyagát kell összegyűjteni, s ezeket rendszerezni. Mint már a városi monográfiák esetében utaltam rá, ez széleskörű szakmai felkészültséget kíván. Ezért célszerűbbnek látszik egy-egy település komplex történetének feldolgozásához különböző területeken jártas szakemberekből álló szerzői gárdát létrehozni. A sokirányú forrásfeltárára ez lehet a legjobb megoldás.

Nem mond ellent ennek az a három, alább következő – véleményem szerint a monografikus teljességet a leginkább megközelítő – „egyszerűs mű” sem.

A *Dömös* (2001) és a *Bajna* (2001) község történetét feldolgozó művek (Száz magyar falu könyvesháza sorozatban) azonos szerkezetben, jó színvonalon íródtak, tartalmilag és szerkezetileg legközelebb állnak a monografikus teljességhez. Forrásjegyzéket fejezetek szerint közölnek, nem tartalmaznak viszont lábjegyzeteket. Így olvasmányosabb, de jó és szakszerű történeti összefoglalások születtek. Hasonlót várunk a megjelenés előtt álló Neszmély kötet esetében is. A fejezetek logikusan kapcsolódnak egymáshoz, így a helyi sajátosságok — Dömösnél a közlekedéstörténet, mindkét falu esetében az idegenforgalmi látványosságok — is jól illeszkednek a művek szerkezetébe. Dömösnél a „Gazdaság, bányák, kézművesség” című fejezet főként utóbbi része csaknem egyedülálló, míg a bajnai kötetből ki kell emelni a szintén unikumnak számító külön társadalomtörténeti fejezetet.

Egy-két kivételtől eltekintve valamennyi mű közös sajátossága, hogy döntően mezőgazdaság-történettel foglalkoznak, az ipar és a kereskedelem múltja csak a jelentősebb települések esetében került feldolgozásra. Ez, úgy vélem, nem csak Komárom-Esztergom megyei sajátosság.

A gazdaságtörténetre épülő társadalomtörténet szerepe, jelentősége, mennyisége igen eltérő az egyes kiadványokban. Külön fejezetként csak kivételként fordul elő, főként a népelet különböző jelenségeinek megfigyelésével összefüggésben. Mint fentebb láttuk, különböző válaszok születtek arra a kérdésre is, kell-e, s ha igen, milyen mértékben, mennyiségben, szerkezetben a néprajzi ismeretanyag, mennyire teljes ennek feldolgozottsága, dokumentáltsága.

A kultúra történetét is különböző módon értelmezik és dolgozzák fel az egyes szerzők. A szigorúan vett iskola- és egyháztörténet tényei, összefüggései szinte mindenütt szerepelnek. A legkidolgozottabb e téren is az *Úny története* (2001), melynek utolsó fejezete a helyi művelődési intézmények és az egyházközség történetét hasonló részletességgel tárgyalja, mint ezt megelőzően a gazdasági, életmódbeli átalakulás folyamatát. E kötet jellemzői még: bőséges jegyzetanyag, részletes és arányos tagolás, a kronologikus és tematikus egységek közötti felosztás jó egyensúlya és összhangja. Kevés utalást tartalmaz az országos történeti folyamatokra, nem szorul rá, hogy ezzel pótolja a helyi forráshiányból adódó fehér foltokat. Mert ilyenek bizony itt nincsenek. Nagyon jó és hasznos szerkezeti egység a függelék. Itt található a részletes bibliográfia, amiből látható, komoly előtanulmányok után vállalkozott a szerző eme jól sikerült szintézis elkészítésére. Nem idegenkedett orális források felhasználásától sem, ami nem torzítja, inkább személyesebbé, emberközelebbé teszi a múltról alkotott képet. Az újabban

készülő munkáknál is figyelembe vehető módszertani tapasztalattal szolgál. Ajánljuk nemcsak a falu népének. Annál is inkább, mivel nem avul el olyan gyorsan e mű, mint az a néhány, melyekre az előzőekben utaltam.

A Komárom–Esztergom megyében az utóbbi 12 évben megjelent településtörténeti művek vázlatos ismertetésének végére értem. Valamennyi munka részletes és kimerítő elemzésére több okból sem vállalkozhattam. Remélem, így is sikerült felhívni a figyelmet néhány értékes könyvre, monográfiára. A tartalmi és szerkezeti sajátosságok ismertetése közepette utaltam apróbb-nagyobb hiányosságokra, melyek egy-egy kötetben fellelhetők, csökkentve azok értékét. A jobbítás szándékával tettem mindezt. Azért, hogy megyénkben, régióinkban a jövőben minél több, a tudományosságot, történeti hűséget és a teljességet megvalósító, jó stílusú *monográfia* szülessen.

**A KOMÁROM–ESZTERGOM MEGYÉBEN
1990–2002 KÖZÖTT MEGJELENT,
(RÉSZBEN) ÖNÁLLÓ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MŰVEK
BIBLIOGRÁFIÁJA ²**

Almásfüzitő

Hörömpöly Mihály: Almásfüzitő helytörténete: az őskortól napjainkig. Almásfüzitő Önkormányzata, 1998. (Primus Nyomda, Dunaalmás) – 253 p.: ill.

Almásfüzitő 1000 éves / [Bev. Rokolya Ferencné.] Almásfüzitő: Almásfüzitő Önkormányzata, 2001. (Komáromi Nyomda és Kiadó) – 20 p.: ill.

Bábolna

Dancs József: Bábolna a honfoglalás korától napjainkig. Bábolna: [Polgármesteri Hivatal], 1996. (Bábolna Rt. Nyomdája) – 148 p., [4] t. fol.: ill.

Pusztai József: Bábolna. Visszatekintés az őskortól 1945 történelmi dátumáig a millennium alkalmából. Bábolna: Bábolna Önkormányzata, 2000. (Bábolna Rt. Nyomdája).

Bajna

Tóth Krisztina: Bajna / szerk. Bárdos István. Bp.: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2001]. – 280 p.: ill.

² Várostörténeti részösszefoglalások nélkül.

Bajót

Bajótról mindenkinek: tanulmányok, naplók, visszaemlékezések / szerk. Bárdos István. Bajót: Önkormányzat, 2000. – 189 p.: ill.

Dad

Baranya Dezsőné: A mi falunk, Dad, bemutatkozik. Történelmi áttekintés a millicentenárium alkalmából. Dad: Polgármesteri Hivatal, 1996. (Oroszlány, Montázs Nyomda Kft.) – 31 p.: ill.

Dömös

L. Kecskés András: Dömös. / szerk. Bárdos István. Bp.: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., [2001]. – 166 p.: ill.

Dunaalmás

Tóth Ferenc: Szülőfalunk, Dunaalmás. Dunaalmási Református Egyház, 1994. (Komárom, Multi Copy) – 250 p.: ill.

Epöl

Erdős Mátyás–Haraszti Mihály: Fejezetek Epöl község történetéből. Epöl: Önkormányzat, 1993. (Esztergom, Oktáv-Press) – 190 p., [7] t.: ill.

Ete

Ete 1648–1998 / szerk. Gyüszti László. Ete: Önkormányzat, 1998. (Tatabánya, Alfadat-Press) – 173 p.: ill.

Héreg

Csík Rezső: Krónika / szerk. Nieszner József. Héreg: Polgármesteri Hivatal; Tatabánya: Komárom–Esztergomi Megyei Honismereti Egyesület, 1996. – 226 p., [14] t.: ill.

Kesztölc

Kesztölc története: forrásfeldolgozás és bibliográfia / [A forrásokat feldolgozta Radovics Istvánné, szerk. Katona István, fotók Gaál Lajos]. Kesztölc: Községi Önkormányzat, [1999]. (Leányvár, D-Print Nyomdaipari Rt.) – 73 p.: ill.

Kesztölc története: forrásfeldolgozás és bibliográfia / [A forrásokat feldolgozta Radovics Istvánné, szerk. Katona István, fotók Gaál Lajos]. 2. bővített kiadás. – Kesztölc: Általános Iskola, [2001]. (Leányvár, D-Print Nyomdaipari Rt.) – 82 p.: ill.

Kisbér

Hegedűs Pál: Kisbér történeti emlékei. Kisbér: Önkormányzat, 2001. (Nagyigmánd, Multi Grafi) – 407 p.: ill.

Komárom

Szénássy Zoltán: Rév-Komárom. Komárom: KT Kiadó, 1998. – 352 p.: ill.

Lábatlan

Nádasiné Balatoni Anna: Adatok Lábatlan történetéhez. Lábatlan: Önkormányzat, 1997. (Lábatlan, ETO-Print Nyomdaipari Kft.) – 116.: ill.

Nagyigmánd

Nagy István: Nagyigmánd: töredékek a múltból. Nagyigmánd: Önkormányzat, 1996. (Bábolna Rt. Nyomdája) – 240 p.: ill.

Neszmély³

Szénássy Zoltán: Neszmélyi krónika. 2. javított kiadás. Neszmély: KT Kiadó, 1998. (Nagyigmánd, Multi Grafi) – 216 p.: ill.

Nyergesújfalu

Padányi Lajos: Nyergesújfalu monográfiája / Bev. Miskolczi József. Nyergesújfalu: Önkormányzat, 2000. (Komáromi Nyomda és Kiadó). – 367 p.: ill.

Oroszlány

Végváriné Babirák Ilona: Oroszlány: egy magyarországi falu legendája és igaz története / szerk. Szabolcs András. Oroszlány: Művelődési Központ és Könyvtár; Majki Népfőiskolai Társaság, 1999. (Oroszlány, Montázs Kft.) – 605 p.: ill.

Piliscsév

300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből... stúdió z minalosti a pritomnosti cívú. Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, 2002. – 196 p.: ill.

Pilismarót

Lukács Józsefné: Pilismarót története. Pilismarót: Önkormányzat; Pilismarórtért Alapítvány, 1996–2000.

1. kötet: Az őskortól a 19. század elejéig. 1996. – 250 p.: ill.

2. kötet: A 19. század elejétől az I. világháború végéig. 2000. 302 p.: ill.

³ A Száz Magyar Falu Könyvesháza KHT kiadásában megjelenés előtt.

Réde

Bíró István: A félelmes Bakony szélén... Rédei mozaikok. Bp.: Bíró Family Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft., 2000. – 89 p.: ill.

Sárisáp

Sárisáp múltja és néprajza / szerk. Gurin Julianna, írták Haracska Tünde et al. Sárisáp: szerzői kiadás, 1992. – 93 p.: ill.

Süttő

Sédtől Süttőig / szerk. Barakka Gábor. Süttő: Polgármesteri Hivatal, 2000. – 400 p.: ill.

Tardos

Tardoson, a téren és a pázsiton. Tardosi szlovák balladák, dalok, imák. / Összegejtötte és szerk. Varga Rózsa. Na tardosi, na paziti, na placi: tardoské slovenské balady, piesne, modlitby. Bp.: Argumentum Kiadó; Tardos: Önkormányzat; Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat, 2000. – 361 p.: ill. – Tardos története a 337–361. oldalakon.

Tarján

Mikonya József: Tarjáni krónika. Tarján község a történelem tükrében. / Szerk. Sándor B. György. Tatabánya: Tarjáni Polgármesteri Hivatal, Tarján Községért Baráti Kör, 1992. (Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár Nyomdája) – 130 p., [24] t.: ill.

Tát

Kátai Ferenc: Tát története a kezdetektől 2000-ig. Monográfia. / Kátai Ferenc, Kövecses-Varga Etelka, Lukács László, szerk. Bárdos István, fotók Mudrák Attila. Tát: Önkormányzat, 2000. (Dorog, Press-G-96 Bt.) – 279 p.: ill.

Tokod

Seres Ferenc–Seres Sándor: Tokod története. Tokod: Egyházközség, [1993]. (Esztergom, Oktáv-Press Nyomda Kft.) – 111 p., 3 t.: ill.
Soós Rezsőné: Tokod. Bp.: Press Publika, 2000. – 128 p.

Tokodaltáró

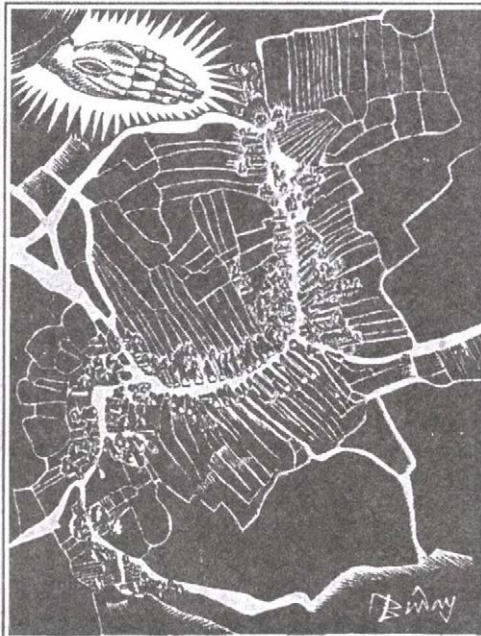
Mészáros István: Tokodaltáró képes krónikája 1812-től: a kezdetektől napjainkig. – Tokodaltáró: [s. n.], 2001. 56 p.: ill.

Úny

Wagenhoffer Vilmos: Úny község története. Bp.: MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság, 2001. 154 [64] p.: ill.

Dudar

a Bakonyban

DUDAR

BÓSZE SÁNDOR

Somogy megye településtörténeti irodalma 1990–2002

SOMOGYBAN A TELEPÜLÉSTÖRTÉNET-ÍRÁS szintén több évtizedes múlttra tekint vissza. Az egykori kutatók munkáját jelentős mértékben segítette és ösztönözte a Kanyar József, az akkori levéltár-igazgató vezetése alatt álló „leveles tár” által újtárra indított három kiadványsorozat, a Somogyi Almanach, a Somogy megye múltjából, valamint az Iskola és Levéltár. Jelentős részben kapcsolódott a levéltárhoz az 1970-es esztendőben megindult „Zselici dolgozatok” című sorozat, amely a mikrotájat komplexen vizsgáló konferenciasorozat előadásait adta közre. A korábban újtárra indult Somogyi Honismereti Híradó szintén több szállal kötődött az intézményhez. Így a kaposvári közgyűjtemény hamarosan a helytörténeti kutatások „bázis-intézményévé” vált. Az 1950-es évektől kezdve számos községtörténeti (pl. Nikla, Öreglak, Csurgó, Magyaratád, Fonyód, Öreglak) szakdolgozat készült el az intézmény kutatószobájában. Persze, ne feledkezzünk meg arról, hogy mások voltak „a” honismereti mozgalom motivációi és funkciói, mint ma — elvégre akkor az 1970–1980-as években éltünk! Mivel ekkor a levéltárak már szolgálták a honismereti mozgalmat is, ez számos levéltárnak szerzett országos elismertséget, mint például a Kanyar József vezette somogyinak.

Az 1960-as évek második felétől kezdtek napvilágot látni azok a munkák, amelyek alapját szolgáló forrásokot szintén a levéltárban forgatták, a Barcsról, a Nagyatádról, a Kéthelyről, a Balatonszentgyörgyről, a Marcaliról, a Somogysámsonról, a Rácegresről és a Pogányszentpéterről szóló kiadványok.

A megyeszékhely rendezett tanácsúvá nyilvánításának centenáriumának tiszteletére állították össze a „Kaposvár – várostörténeti tanulmányok” című kötetet 1975-ben. Ez az időt álló tanulmánykötet aztán számos később megjelent munkának adott mintát. E kötetek közös jellemzője volt a kronologikus-tematikus szerkezet. Ezt a mintát követte a következő évtizedben a Fonyód-, a Siófok- és a Boglárlelle, később pedig a Marcali-monográfia, amelyeket a települések tanácsai adtak ki. Szerkesztésük és a bennük helyet ka-

pott tanulmányok szerzői alapvetően szintén a levéltárhoz kapcsolták az egyes köteteket.

Az 1970–1980-as évtizedben a tanulmánykötetek mellett sorra jelentek meg, egy-két éves gyakorisággal, az egy szerzős — de ugyanakkor kétségtelenül igencsak vegyes színvonalú — községtörténeti munkák, amelyeket jobbra a lelkes helyi pedagógusok, ügyvédek és egykori jegyzők készítettek el, esetenként több évtizedes kutatómunkájuk zárásaként, így: Bodó Imre, Bolevác József, Boross Marietta, Csutorás Lajos, Dombóvári László, Gál József, Móricz Béla, Herk Mihály, Laczkó András, Mikóczy Alajos, Piller Dezső, Reöthy Ferenc, Sági Károly, Simon József és Zákonyi Ferenc. Ekkor születtek meg Gölle, Tab, Zamárdi, Szántódpuszta, Szentbalázs, Csokonyavisonta, Rinyaújlak, Marcali, Karád, Hetes, Nagyatád, Nagybajom, Balatonföldvár, Kőröshegy, Vörs, Balatonszentgyörgy, Törökkoppány és Balatonmária-fürdő falvak múltját feldolgozó rövidebb és hosszabb lélegzetvételű kiadványok.

Nyilván a '70-es évektől látványosan erősödő, s a következő évtizedben látványosan fejlődő honismereti mozgalomnak (is) köszönhetően folytatott kutatások a '90-es évtizedre érettek be. Azokra a helytörténeti kis- és nagy-monográfiákra gondolunk, amelyek 1990-től kezdődően évente átlag négy-négy kötetes gyakorisággal jöttek ki a nyomdákból. Könyv jelent meg Babócsáról, Kéthelyről, Kőröshegyről, Balatonszárszóról, Balatonszemesről, Szőlősgyőrökről, Somogyvárról, Igalról, Segesdről, Balatonfenyvesről, Szóládról, Véséről, Curgónagymartonról, Szenyérről, Iharosberényről, Tapsonyról, Kötcséről, Kutasról, Gölléről, Somogysádról, Nagybajomról, Siójutról, Zamárdiról, Kaposvárról, Bizérről, Mesztegnyőről, Belegről, Balatonberényről, Marcaliról és Kisbárapátiról. E kötetek tartalmi vonatkozásban szintén jelentős mértékű színvonalbeli eltérést tükröznek. E munkák közül a legszínvonalasabbra kétségtelenül az a Marcali tanulmánykötet sikerült, amelyet még Kanyar József szerkesztett.

Az elmúlt egy-másfél évtizedben sok olyan változás történt, amely módosította a honismereti tevékenység motivációit. A honismereti mozgalom természetesen él. Miközben — talán — a régi fényét keresi, kétségtelenül új lehetőségeket is kapott a millenniumi programok fontos részeként. Továbbra is fontosnak tartva a honismeret színvonalas működését, ápolását, érdemes elgondolkodni a szerepek lehetséges változásáról. A honismereti mozgalom eddig — nagyon helyesen — igyekezett kihasználni a közgyűjteményeket, ezeken belül pedig elsődlegesen a levéltárakat. Abban viszont nem lehetünk biztosak, hogy a közgyűjtemények jól kihasználták-e a honismereti tevé-

kenység különféle színtereit: a kiadványok és rendezvények érdekérvényesítő funkcióit? Ha ezt megteszik, azzal természetesen nemcsak ők nyerhetnek, hanem maga a honismereti mozgalom is. Hisz, ha az egyik háttér intézménytípus, például a levéltár megerősödik, ez történik a honismereti tevékenységgel is.

Ezt látszik igazolni az a folyamat, amely a hivatalos millenniumi években zajlott le: szinte alig jelent meg olyan kötet, amely ne kapcsolódott volna erősen a megyei levéltárhoz. Dacára annak, hogy az intézménynek változatlanul nem állt a rendelkezésre oly mennyiségű pénz, amellyel önálló településtörténeti munkát tudott volna a saját kiadásában kiadni. A 2001-2002-ben napvilágot látott művek közel felét vagy levéltáros írta vagy szerkesztette.

A korábban is kitapintható identitáskereső törekvéseket erősítették a millenniumi és millicentenáriumi ünnepek. A községek rekonstruálták vagy megalkották saját szimbolikáikat: címereiket, pecsétjeiket, illetve zászlóikat, és félszáznál is többen megírták történetüket. A vizsgált évtizedben 62 mű született, s ebből 29, tehát majd' ötven százalékuk az utolsó két esztendőben. Szakmai minőségük és terjedelmük természetesen meglehetősen nagy szórást mutatott. Kiemelkedő színvonalat képvisel Kiss Tamás „Nágocs története” című munkája, amelyet egy jó évtizedes szisztematikus kutatás előzött meg, és a Somogy Megyei Levéltárban elkészült két kötetes Nagyatádomonográfia. A szerzők méltán remélhetik, hogy jó forrásként fogja az utókor használni a „Kaposvár 2000-ben. Pillanatképek múltból és jelenről” címet viselő, nem túl csinosra sikeredett millenniumi kiadványt.

Az utóbbi tizenkét év könyvtermése döntő többségét az illető önkormányzat finanszírozta, az esetek többségében azonban a Millenniumi Kormánybiztosság, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vagy a Somogy Megyei Önkormányzat segítségével. A „Száz magyar falu könyvesháza” című sorozatnak öt település, Andocs, Mesztegnyő, Somogysárd, Somogyvár és Zala köszönhet egy-egy kismonográfiát, amelyek tudományos ismeretterjesztő stílusban készültek el.

SOMOGYI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK

Andocs

Csóti Csaba: Andocs. [Bp.], 2001. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 190 [6] p. ill.

Babócsa

Babócsa története. Tanulmányok a község történetéből. Szerk. Magyar Kálmán. Babócsa, 1990. Babócsa Község Önkormányzata. 431 p. ill.

Balatonberény

Eöry Béla: Balatonberény múltja az őskortól a népvándorlás koráig. Balatonberény, 1999. Községi Önkormányzat. 50 p. ill. (Balatonberényi Helytörténeti Füzetek 1.)

Balatonfenyves

Búza Péter: Balatonfenyves, 1993. Balatonfenyvesi Önkormányzat Polgármesteri Hivatala.

Balatonlelle

Paál László: Balatonlelle a 21. század küszöbén. Bp., 2002. CEBA Kiadó. 112 p. ill.

Balatonszárszó

Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Szerk. Ázsóth Gyula. Balatonszárszó, 1990. Balatonszárszói Nagyközségi Közös Tanács. 338 [2] p. ill.

Balatonszemes

Szemes. Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről. Közread. Reöthy Ferenc, Stirling János. Balatonszemes, 1990. Balatonszemesi Községi Tanács. 432 p. ill.

Balatonkeresztúr

Tengerdi Győző: Balatonkeresztúr község története. Balatonkeresztúr, 2000. Balatonkeresztúr Község Önkormányzata. 355 p. ill.

Balatonújlak

Tengerdi Győzőné: Fejezetek Balatonújlak történetéből. Balatonújlak, 2002. Balatonújlak Község Önkormányzata. 183 p. ill.

Beleg

Simon József: Beleg története. Beleg, 1998. Beleg Község Polgármesteri Hivatal. 107 p. ill.

Bize

H. Rádics Márta–Gál József: Fejezetek Marcali Bize városrészének történetéből és néprajzából. (Marcali,) 1998. Mikszáth K. Utcai Ált. Iskola. 259 p. ill.

Csoma

Kovács Ferenc: Csoma község krónikája. [Csoma], [2001.] Csoma Község Önkormányzata. 314 p. ill.

Csurgónagymarton

Csurgónagymarton. (Szerk. Bihariné Asbóth Emőke, Witt Lászné.) Csurgónagymarton, 1994. Csurgónagymartoni Önkormányzat. 66 p. ill.

Darány

Krónika 2000. Darány múltja és jelene. Felelős szerk. Somogyi Gábor. Darány, 2000. Darány Község Képviselő-testülete. 72 p. ill.

Ecseny

Bősze Sándor: Nyolc évszázad krónikája. Adatok Ecseny történetéhez. Ecseny, 2000. Ecseny Község Önkormányzata. 168 p. ill.

Gölle

Bodó Imre: Gölle község krónikája 2. Dombóvár, 1997. A szerző kiadása. 158 p. ill.

Igal

A 800 éves Igal 1193-1993. Szerk. Czanyó Sándorné. Igal, [1993.] Igal Nagyközség Önkormányzata. 32 p. ill.

Iharosberény

Marics József: Történelmi esték. Iharosberény, 1995. Iharosberényi Krónika Baráti Köre.

Kaposfüred

Kaposfüred. Községtörténeti tanulmányok. Szerk. Puskás Béla. Kaposvár, 2000. A szerkesztő magánkiadása. 307 p. ill. [14] t.

Kaposvár

A város, ahol élünk, Kaposvár. (Szerk. Hartner Rudolf.) Kaposvár, 1998. Kaposvári Városszépítészeti Egyesület. 128 p. ill.

Kaposvár 2000-ben. Pillanatképek múlttól és jelenről. Főszerk. Bősze Sándor. Kaposvár, 2001. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata. 283 p. ill.

Kazsok

Szalai László: Kazsok 1150–2000. A két bölcső gyermekei. Kazsok, [2000]. Kazsok Község Önkormányzata. 242 p. ill. [7] t.

Kéthely

Balla Mária – Jandrics István – Kiss Zoltán: Kéthely hét évszázada. Kéthely, 1990. Községi Tanács. 260 p. ill.

Kisbárapáti

Szülőföldünk, Kisbárapáti. (Szerk. Tóth Lajos.) Kisbárapáti, 1999. Községi Önkormányzat. 198 p. ill.

Kőröshegy

Reőthy Ferenc: Kőröshegy. Kőröshegy múltjáról és jelenéről. Kőröshegy, 1990. Kőröshegy Község Elöljárósága. 430 p. ill.

Kötce

Kötce monográfiája. Szerk. Stirling János. Kötce, 1996. Kötce Község Önkormányzata. 870 p. ill.

Kutas

Simon József: Kutas 850 éve. Kutas, 1996. Kutas Önkormányzata. 120 p. ill.

Lábod

Nagy Jenő: Lábod. Lábod, 2000. Lábod Község Önkormányzata. 196 p. ill.

Lengyeltóti

Csalogányok völgye. Tanulmányok Lengyeltótiról. Szerk. Tóth Sándor. Lengyeltóti, 2000. Lengyeltóti Város Önkormányzata. 690 (6) p. ill. [4] t.

Libickozma

Libickozma múltjának fél évszázada. (Szerk. Gál József.) Libickozma, 2001. Libickozma Önkormányzata. 60 p. ill.

Marcali

Marcali története. Várostörténeti tanulmányok I. Főszerk. Kanyar József. Marcali, 1991. Marcali Város Önkormányzat. 536. p. ill.

Gál József: Marcali. Várostörténet diákoknak. Marcali, 1994. Helytörténeti Múzeum. 62 p. ill.

Paál László: Marcali a 21. század küszöbén. Bp., 2002. CEBA Kiadó. 144 p. ill.

Mesztegyő

G. Jáger Márta: Mesztegyő. [Bp.], 2002. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 216 [4] p. ill.

Kövesdi Tiborné: Az én falum, Mesztegyő. Mesztegyő, 1998. Honismereti és Természetvédő Egyesület. 24 p. ill

Nágocs

A mi falunk: Nágocs. Írták Biró György [et. al.] Nágocs, 1992. Nágocs Önkormányzat Kulturális Bizottsága. 83. p.

Kiss Tamás: Nágocs története 1945-ig. Bp., 2000. Nágocs Község Önkormányzata, Somogy Megyei Honismereti Egyesület. 254 p. ill.

Nagyatád

Burics László: Nagyatád nagyközség múltja és jelene. Helységmonográfia. Reprint kiadás. Bev. és szerk. Bősze Sándor. Nagyatád, 1999. Nagyatád Város Önkormányzata. 61 [7] p. ill. A mű 1933-ban jelent meg. + Bevezető Burics László: „Nagyatád nagyközség múltja és jelene” című helységmonográfiájához.

Nagyatád monográfiája I-II. Szerk. Bősze Sándor. Nagyatád, 2001. Nagyatád Város Önkormányzata. 2 db. ill.

Nagyberki

Frech József: Fejezetek Nagyberki történetéből. (Nagyberki,) 2001. Nagyberki Önkormányzat. 310 p. ill.

Nagyszakácsi

Paál László-Szita János László: Nagyszakácsi. Királyi szakácsok földje. Nagyszakácsi, 2000. Nagyszakácsi Polgármesteri Hivatal. 151 p. ill.

Nemesvid

Szántó László: Nemesvid története. Nemesvid, 2000. Nemesvid Község Önkormányzata. 215 p. ill.

Pamuk

Torkos Jenőné: Pamuk község története. Pamuk, 2000. 63 p. ill.

Porrogszentkirály

Porrogszentkirály. Múlt és jelen, ahogy a dokumentumok és a szemtanúk megőrizték. Porrogszentkirály, 2000. Község Önkormányzata. 107 p. ill.

Ráksi

Ráksi 1272–2000. A település története és jelenkori történései. (Szerk. Izményi Éva.) Ráksi, 2000. Ráksi Önkormányzata. 163 p. ill.

Rinyakovácsi

Lőrincz Sándor: Bölcsőnk és koporsónk – Rinyakovácsi. Kaposvár, 2001. A szerző kiadása. 34 p. ill.

Segesd

Bozsóky Pál Gerő: Segesdi krónika. Szeged, 1993. Agapé. 544. p. ill. (A veszprémi egyházmegye múltjából 15.)

Bozsóky Pál Gerő: Királyok és királynék városa: Segesd. Segesd, 2001. Segesdi Önkormányzat. 224 p. ill.

Siójut

Róka Gyula: Siójudi krónika. Kaposvár, 1997. Somogy Megyei Honismereti Egyesület. 160 p. ill.

Somogysárd

Szántó László: Somogysárd. [Bp.], 2002. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 169 [7] p. ill.

Somogysárd, Nagybajom

Dóber Viktor: Somogysárd és Nagybajom egyházi és világi története a középkortól 1920-ig II. Somogysárd, 1997. A szerző kiadása. 763 p. ill.

Somogyvár

Bősze Sándor: Somogyvár. [Bp.], 2001. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 160 [8] p. ill.

Szent László és Somogyvár. A 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezete. Szerk. Magyar Kálmán. Kaposvár, 1992. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. 339 p. ill.

Gyócsi László: Kupavári krónika. Bp., 1995. A szerző kiadása. 38 p. ill.

Szenyér

Szenyér története I. Szenyér, [1994. Szenyér Község Önkormányzata.] 178 p. ill. [3] t.

Szólád

Szólád története. Szerk. Stirling János. Szólád, 1993. Szólád Község Önkormányzata. 312 p. ill.

Szőlősgyőrök

Szőlősgyőrök története. Szerk. Koltay Péter. Szőlősgyőrök, 1991. Lengyeltóti Körjegyzőség, Szőlősgyőri Községi Polgármesteri Hivatal, „Béke” Mg. Termelőszövetkezet. 429 p. ill.

Tapsony

Gál József: Fejezetek Tapsony történetéből. Tapsony, 1996. Általános Iskola. 28 p. ill.

Vése

Vése tegnap és ma. Szerk. Szellő János. Vése, [199?] Polgármesteri Hivatal. 28 p. ill.

Vörs

Tóth Dénes: Vörs története. [Vörs,] 2002. A szerző kiadása. 324, 48 p. ill.

Zala

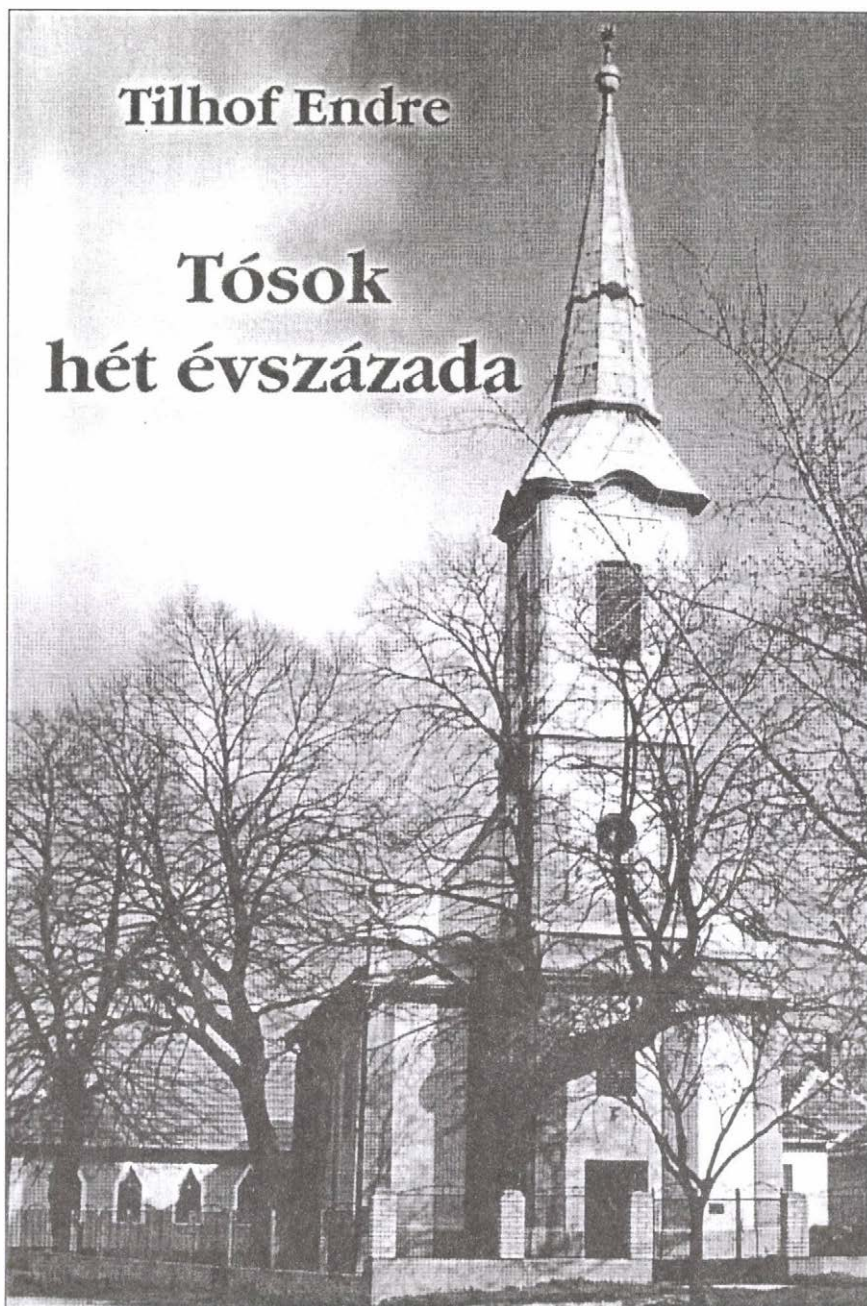
Récsei Balázs: Zala. [Bp.], 2002. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 190 [6] p. ill.

Zamárdi

Zamárdi községtörténeti tanulmányok. Szerk. Friesz Kázmér. Zamárdi, 1997. Zamárdi Nagyközség Képviselő-testülete. 400 p. ill.

Tilhof Endre

**Tósok
hét évszázada**

ARADI GÁBOR

Adatok és tények a Tolna megyei helytörténetírás irodalmáról

ATOLNA MEGYEI KÖZSÉGEKRŐL készült monográfiák jellemzése előtt érdemes számba venni azokat a feltételeket és összefüggéseket, melyek meghatározzák, illetve behatárolják a helytörténetírásra vállalkozó szakemberek és laikusok lehetőségeit.

Tolna megye, mint köztudott, a történelmi Magyarország azon megyéi közé tartozott, melyek több mint másfél évszázadra török fennhatóság alá kerültek. Ez pedig azt eredményezte, hogy a megyére, községeire, nemesi családjaira, az egyházi életre vonatkozó, a török hódoltságig keletkezett iratanyag, szinte teljesen megsemmisült.¹

Az irattermelés csak a XVII. század legvégétől indult meg újra, amikor a megyei közigazgatás megkezdte működését. Ezt a folyamatosan gyarapodó iratanyagot sikerült megőrizni az utókor számára. A II. világháborús károk², illetve az ötvenes évek selejtezési „mániája” érezhető veszteségeket okoztak ugyan, de a XVII. század végétől a megyei szintű közigazgatási anyag nagy része megmaradt és a kutatók rendelkezésére áll. Ez a majdnem teljes irategyüttes ellensúlyozni tudja a járási, illetve a községi irattárak hiányosságait.

A közép- és újkori források hiánya, a legújabb kori iratpusztulások miatti kutatási nehézségeket bizonyos mértékig csökkentheti a történelmi családok, különböző testületi és külföldi levéltárak iratanyagának ismerete. Ezeknek a feltárása azonban rendkívül idő- és munkaignyos. A bennük való kutatást

¹ A megye török megszállása után a megyei nemesség együtt élt a Baranya megyei nemességgel. Megőrizte levelesládáját is. Szigetvár elfoglalása, 1566 után azonban ember és az irat is szétszóródott, elpusztult. Lásd: FÖGLEIN Antal: Tolna vármegye levéltára = Levéltári Közlemények 1932. 67–91. SZAKÁLY Ferenc, ifj.: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566) = Tanulmányok Tolna megye történetéből 2. kötet. Szerk. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 5–85. HOLUB József: Az újjáépítés megindulása a török kiűzése után 1686–1703-ig = Tanulmányok Tolna megye történetéből 2. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1974. 5–124.

² HADNAGY Albert: Tolna vármegye Levéltárának pusztulása a II. világháború során: Gyűjtőúton Tolna vármegyében 1942–1950 = Levéltári Szemle 13. (1963) 1–2. 117–131.

csak kevesen vállalták, vállalják. Ezek egyike volt Kammerer Ernő (1856–1920), aki több évtizedes széles körű kutatómunkát végzett. Elsősorban Tolna megye történeti monográfiájának a honfoglalástól az újkorig terjedő fejezetet kívánta megírni.³ Közéleti tevékenysége, illetve betegsége miatt azonban több évtizedes kitartó adatgyűjtés után az összegzés elmaradt és a megyetörténetnek csak a honfoglalásig terjedő része készült el, Wosinsky Mór jóvoltából.⁴ Kammerer kutatásai azonban nem veszték kárba. Leszármazottai 1949-ben a 17 doboz, 2,05 folyóméter terjedelmű anyagot átadták a megyei levéltárnak.⁵

Tolna megye településeinek középkori történeti forrásainak gyűjtése, hosszú szünet után, Szakály Ferenc munkálkodása révén folytatódott. Felhasználása azonban hosszú ideig késett.⁶ Végül a kiváló történész nem sokkal halála előtt, a Wosinsky Mór Múzeum segítségével, „Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)” címmel kiadhatta értékes regeszta-gyűjteményét. A kötetet Szakály középkori megyéről írt tanulmánya, megyei archontológia és helynévmutató egészíti ki.⁷

Ugyancsak a megye és községeinek középkori történetéhez nyújt forrásanyagot a Tolna Megyei Levéltári Füzetek 8. sorozata.⁸ Hasznos adatokat tartalmaznak azok a család- és helységnév gyűjtemények is melyeket a hatvanas évektől kezdve, a Tolna megyéből kitelepített németiség alkotó közösségei, kutatói állítottak össze.⁹ (Az általuk kiadott helytörténeti munkákra később még visszatérek.)

³ K. NÉMETH András: Kammerer Ernő életéről, munkásságáról és hagyatéka régészeti vonatkozásairól = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXIV. Szekszárd, 2002. 275–303. (Továbbiakban K. NÉMETH, 2002.) MEHRWERTH Ignác: Jegyzőkönyv monographiájának megírásához beszerzett adatokról Szekszárd nagyközséget illetőleg. Paks. 44 p.

⁴ WOSINSKY Mór: Tolnavármegye története az őskortól a honfoglalásig, 1–2. kötet. Bp., 1896. 1055 p.

⁵ K. NÉMETH, 2002. 278.

⁶ VÁRADY Zoltán: Recenzió Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525) című könyvéről = Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 21. Szekszárd, 1999. 529–531. TÖTTÖS Gábor: Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből kifaradt (1314–1525) = Új Dunatáj 4. (1999) 2. sz. 72–77.

⁷ Lásd a bibliográfia SZAKÁLY, 1999. alatti tételét. A kötethez készült névmutatót észrevételével K. Németh András egészítette ki „Javított helynévmutató és néhány topográfiai megjegyzés Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt című könyvéhez” c. tanulmányában. (= Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22. Szekszárd, 2000. 143–154.)

⁸ Lásd a bibliográfiát.

⁹ REGÉNYI, Isabella–SCHERER, Anton: Donauschwäbisches Ortsnamenbuch für die ehemals und teilweise noch deutsch besiedelten Orte in Ungarn, Jugoslawien (ohne Slovenien) sowie West-Rumänien (Banat und Sathmar). Arbeitskreis doanuschwäbischer Familienforscher (AkdFF), (2. javított kiadás) Schriesheim, 1987 204 p. + térképmelléklet.

Több korszakot átfogó forrásgyűjteményt adott ki a megyei levéltár 1978 és 1990 között.¹⁰ Az utóbbi harminc-negyven évben megfigyelhető az a tendencia is, hogy kisebb település jelentet meg — vagy a monográfikus feldolgozás mellékleteként, vagy önálló kötetként — képi vagy írásos forrásokat. Ezek a kiadványok gyakran az adott helység helytörténete iránt érdeklődők saját gyűjteményére alapozott visszaemlékezéseket tartalmaznak.¹¹ Itt kell szólni arról az akadémiai sorozatról, melynek kötetei egy-egy megye földrajzi neveit gyűjtötték össze. A Tolna megyéről szóló, Vadas Ferenc hathatós közreműködésével készült kötet 1981-ben látott napvilágot.¹²

Annak ellenére, hogy még ma sem született meg a teljes Tolna megyei monográfia, a harmadik évezred elejére jelentős mértékben szűkült a feltáratlan történelmi korszakok és kérdések köre. Ez részben a szekszárdi székhelyű két tudományos intézmény, a megyei levéltár és a megyei múzeum, hatvanas évek végétől megindult sorozatainak köszönhető.

Ezek a sorozatok azonban nem voltak előzmény nélküliek. Az első ilyen próbálkozás a már Zala megye kapcsán is említett Holub József nevéhez fűződik.¹³ A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen tanító, Tolna megyei születésű tudós 1936. március 20-i levelében javasolta a vármegye alispánjának a Tolna vármegye múltjából című sorozat elindítását. Az ötletet elfogadta és támogatásáról biztosította a vármegye közönsége. Ez a támogatás azonban csak a kiadás költségeit tudta fedezni. Holub a szerkesztői munkát ingyenesen végezte. 1937-től 1943-ig hét kötet jelent meg a sorozatból.¹⁴

A levéltári füzetek, illetve tanulmányok 1968-ben, a múzeumi évkönyvek 1970-ben indultak. A két intézmény szakmai profiljának megfelelően a levéltár periodikái elsősorban az írásos emlékekre, míg a múzeumi kiadványok a tárgyi emlékekre alapozott feldolgozásokat adták, illetve adják ma is közre.¹⁵ Ez a munkamegosztás időnként felcserélődött, illetve különösen

¹⁰ Tolna megye történetének olvasókönyve. Szerk. K. Balog János. 1. kötet: Évszázadokon át. Szekszárd, 1978. 552 p.; 2. kötet: Évszázadokon át. Szekszárd, 1983. 606 p. 3. kötet: adatai a bibliográfiában található. „Ilyen volt az 1945-ös esztendő”: Cikkek a Tolna megyei sajtóból. Válogatta és összeállította Míszlai Sarolta. Szekszárd, 1985. 257 p.

¹¹ Földvári képes krónikáskönyv: egy Duna-menti település életrajza okmányokban és képekben. Szerk. Krizsán László. Dunaföldvár, 1989. 197 p.

¹² Tolna megye földrajzi nevei. Szerk. Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Bp., 1981. 840 p. + térképmelléklet.

¹³ KISS Gábor: A községtörténet-írás eredményei és sajátosságai Zala megyében = Szentgyörgyvölgytől Kehidáig: a zalai falvak történetének levéltári forrásai. Zalaegerszeg, 2001. 69–77.

¹⁴ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. Alispáni Iratok 12631/1939, 2378/1943.

¹⁵ Mindkét sorozat címe időnként változott. A sort a „Tanulmányok Tolna megye történetéből” nyitotta meg, melynek első négy kötetét (1968–1972 között) Puskás Attila szerkesztette. Ő

miután Tolna megyében is létrehozták a múzeumi történeti osztályt, az évkönyvek is egyre több, írásos forrásra alapozott történeti munkát közöltek. A két említett intézmény tudományszervező tevékenysége mellett – a megyében is megfigyelhető urbanizációs¹⁶ fejlődéssel párhuzamosan – megteremtődtek azok a közgyűjtemények, melyek a helytörténet-kutatás fejlődését segítették, szervezték. Példaként említhető az 1987-ben alapított bonyhádi Völgységi Múzeum¹⁷ vagy az 1994-ben felállított Paksi Múzeum¹⁸. Mindkettő, sokszor erején felül, jelentős lépéseket tett és tesz az adott településre és térségére vonatkozó helytörténeti dokumentumok gyűjtésében, tanulmányok, könyvek kiadásában, konferenciák szervezésben. Meg kell említeni a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ próbálkozását. 1989-ben és 1990-ben hat szám jelent meg Babits-füzetek sorozatcím alatt.¹⁹ Sajnos, 1990 után a vállalkozás anyagi nehézségek miatt nem folytatódott. Ugyancsak az egyes községek történetének megírásához nyújtanak segítséget azok regionális léptékű, egy-egy szakterülettel foglalkozó feldolgozások, melyek a II. világháború előtt és után is készültek.²⁰

A forrásokkal foglalkozó bekezdések végén szükséges megjegyezni, hogy a kutatók, monográfiakészítők számára rendelkezésre állnak az orszá-

volt ebben az időben a levéltár igazgatója. (Regnálása idején jelent meg 1970-ben a „Tolna megyei helytörténeti füzetek” első két száma is 1970-ben.) A következő példányok, az 5–11. kötetig, K. Balog János szerkesztésében láttak napvilágot 1974 és 1987 között. Máig tartó új sorozatot indított el Dobos Gyula, kinek szerkesztésében 1991 és 2002 között 10 kötet jelent meg. – A múzeumi sorozat 1970-ben indult. Az első 14 kötet „A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve”, míg a következő 10 (2002-ben a sorozat 24. darabja jelent meg) „A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve” címet viselte. A sorozat szerkesztői voltak: Mészáros Gyula, G. Vámos Mária, Szilágyi Miklós, Vadas Ferenc, Gaál Attila.

¹⁶ A 20. században 1905-től hosszú időn keresztül csak egyetlen városa volt a megyének. A változás 1970-ben, Dombóvár várossá nyilvánításával indult meg. Jelenleg kilenc a városok a száma. (1977: Bonyhád; 1979: Paks; 1984: Tamási; 1989: Dunaföldvár, Tolna; 1995: Bátaszék, Simontornya). A községek száma 99.

¹⁷ 1990-ben jelent meg a „Völgységi Füzetek” 1. kiadványa. Néhány szám adatai a cikk végén lévő bibliográfiában találhatóak. A Völgységi Múzeum a régió történetéről eddig három konferenciát szervezett, melyeknek anyagait megjelentette. (Lásd a bibliográfiát.)

¹⁸ Pakson a Múzeumi Füzetek megjelenése előtt elindult egy sorozat. Az első számban Csonka Ferenc „Hiador” című munkáját újították fel 1990-ben. (CSONKA Ferenc: Hiador = Jámbor Pál (1821-1897) Tanulmányok Paks és vidékének történeti múltjából. Hasonmás kiadás. Dunaujváros, 1990. 103 p.) a sorozat további sorsáról nincs információ. A Múzeumi Füzetek 1. száma 2000-ben, 2. száma 2002-ben jelent meg. Régészeti és néprajzi tanulmányokat tartalmaznak.

¹⁹ Pl. NAGY Ferenc: A szekszárdi Pincseszövetkezet története. Szerk. Bucher Flórián, 1990. 49 p. (Babits-füzetek 2.)

²⁰ HAJDÚ Zoltán: Településhálózat és közigazgatási területszervezés a Dél-Dunántúlon. Bp., 1987. 171 p. CSAPÓ Mária: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Bp., 1989. 188 p. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 111.) KANYAR József: Népoktatás a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában 1770–1868. Bp., 1989. 486 p.

gos forráskiadványok, okmánytárak, feldolgozások. Felhasználásuk alapvető követelménynek számít.

A Tolna megyei községi monográfiák elemzésekor elsősorban a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltár könyvtárának, valamint a Tolna Megyei Könyvtár helytörténeti részlegének állományát vizsgáltam át. Ezen kívül igyekeztem a megyében található más könyvtárak gyűjteményeit is figyelembe venni a könyvtárosok útmutatásai alapján. Segítségükért ezúton szeretnék köszönetet mondani. Külön is hálával tartozom Lazáry Ágnes könyvtárosnak (Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára), valamint Balázs Kovács Sándornak és Kaczián Jánosnak, akik saját könyvtárukat bocsátották rendelkezésemre.

Természetesen tovább lehetett volna bővíteni a vizsgált írások körét a különböző folyóiratok, illetve a külföldön kiadott munkák átnézésével. Sajnos, az idő rövidege miatt erre nem kerülhetett sor. Annak ellenére tehát, hogy minél szélesebb körű „irodalmi merítésre” törekedtem, maradt, maradhatott olyan könyv, tanulmány, cikk, amely elkerülte figyelmemet.

A megyei, illetve községtörténeti kutatások a XIX. század utolsó harmadában váltak rendszeressé. A korábbi pár mondatos községi adattárak, helységnévtárak, összeírások – melyek közül több, megyére vonatkozó anyag nyomtatásban is olvasható²¹ – mellett, az országos tendenciának megfelelően, megjelentek a nagyobb terjedelmű, monografikus igényvel készült történeti munkák. Ezek elkészítésében nagy segítséget jelentettek azok a helytörténeti írások, melyek az 1873-tól kiadott újságokban, így a Tolna Megyei Közlönyben, a Tolnavármegyében, később a Tolnamegyei Újságban láttak

²¹ MOLDOVÁNYI József: Tolna Vármegyének Geographiai, Statisztikai és Topographiai eszméltetése = Tudományos Gyűjtemény, 1824. X. füzet. (Különlenyomat) 10 főlő. – Tolna vármegyében fekvő mezővárosok és helységeknek A. B. C. rendbeni megnevezése és távolságuknak leírása. Szegszárd, 1850. 10 p. — HAAS Mihály: Emlék-könyv. II. kötet. Emlékek a 'Duna' mentén Földvártól Vukovárig. Pesten, 1852. [342–400.] [utánnomás]. — GOMBOCZ Endre–HORVÁTH Adolf Olivér: Kitebel Pál botanikus naplófeljegyzései tolnamegyei újtárról: 1799, 1808. Pécs, 1941. 24 p. (Tolna vármegye múltjából, 6.) — OTTENDORF Henrik: Budáról Belgrádba 1663-ban. Fordította és a bevezetőt írta Herman Egyed. Pécs, 1943. 112 p. (Tolna vármegye múltjából, 7.) BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae historico geographica c. művéből Tolna vármegye leírása. Latinból fordította Kun Lajos. = Tanulmányok Tolna megye történetéből 9. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1979. 327–364. — SZÓKE Sándorné ZSIROS Mária: Az 1692. évi Kelcz Mihály-féle összeírás = Tanulmányok Tolna megye történetéből 10. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1983. 5–31. — GAÁL Attila–KÖHEGYI Mihály: Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában, 1. rész = A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 1971–1972. (II–III.) Szerk. Mészáros Gyula. Szekszárd, 1972. 271–332. 2. rész: = Uo. 1973–1974. (IV–V.) Szerk. G. Vámos Mária, Szilágyi Miklós. Szekszárd, 1975. 297–339. 3. rész: = Uo. 1975–1976. (VI–VII.) Szerk. Szilágyi Miklós. Szekszárd, 1977. 279–360. — CSERNA Anna–KACZIÁN János: Egyed Antal összeírása és

napvilágot. Az itt publikáló Kammerer Ernő, Wosinsky Mór, valamint Kovách Aladár, Holub József, Bodnár István néhány önálló munkáját a jegyzetben is közlöm. Az 1945-ig – de a napjainkban is – a megjelenő helytörténeti kiadványok egy részében a községtörténet beépült valamilyen intézmény (pl. egyházi, oktatási, egyesületi), gazdasági ágazat (mezőgazdasági, ipari), stb., történeti leírásába. Ezek egy része ma már jelentős forrásértékkel is bír.²²

1945 előtt községtörténeti munkák már figyelemre méltó számban jelentek meg.²³ A községi monográfiák szerzői között vegyesen találhatók törté-

— CSERNA Anna–KACZIÁN János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről, 1829. Szekszárd, 1986. 281 p. + melléklet.

- ²² HŐKE Lajos: Bába, Czikádor, Földvár, Madocsa, Szekszárd monasterológiájához = Magyar Sion. Pest, 1869. 342–349, 428–439. — FRAKNÓI Vilmos: A szekszárdi apátság története. Bp., 1879. 92 p. — SZÉKELY Ferenc: Történelmi vázlatok. Szekszárd, 1889. 51 p. — BÉKEFI Remig: A czikádori apátság története. Pécs, 1894. 151 p. — Adatok a Fehér és Tolnamegyei tervezett vasutakhoz a helyi érdekek kielégítése szempontjából. Paks, 1895. 10 p. — BODNÁR István: A Szekszárdi Takarékpénztár ötvenéves története. 1846–1896. Szekszárd, 1896. 144 p. — MATAVOVSZKY Béla: Tolna megye tanügye. Beregszász, 1896. 105. p. — PÉCSY József: Emlék-lapok Tolna mezőváros múltjából és jelenéből. Bp., 1896. 76 p. — LEOPOLD Lajos, ifj.: Gyárak nélkül. Egy pusztuló vármegye emlékirataiból. Szekszárd, 1907. 43 p. — DARÓCZY Aladár: Tolna vármegye közgazdasági leírása. Bp., 1909. 92 p. (Különnyomat a Közgazdasági Szemle 1908. évi szeptember-december havi füzeteiből.) — VÁRKONYI Sándor: Az Egyesült Szekszárd-Tolnamegyei Nőegylet 50 éves története, 1867–1911. Szekszárd, 1911. 27 p. — MOUSSONG Gyula: Szekszárd [r[endezett] t[anácsú] város geografiája. Székesfehérvár, 1917. 49 p. + térkép. — PATAKI József: A Sárköz gazdaság és településföldrajza. Szigetvár, 44 p. + térképmelléklet. — KOVÁCH Aladár: Besenyő települések Tolna megyében: Bojta, Ete, Tolma besenyő vezérek. Szekszárd, 1925. 16 p. — CSAPÓ György: Tengelic község gazdasági szociográfiája. Bp., 1933. — TENK Béla: A vízszabályozások Tolna vármegyében a XVIII. században. Pécs, 1936. 52 p. + térképmelléklet. — GOMBKÖTŐ Sándor: Jobaházi Döry Frigyes paradicsomi gazdaságának ismertetése. Paradicsom, 1936. — KOZMA Béla: Tolna megye múltja és jelene. Pécs, 1937. — KÖNYI Mária–HOLUB József–CSALOG József–DERCSÉNYI Dezső: A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Pécs, 1940. 63 p. (Tolna vármegye múltjából, 5.) — HANGEL Flóra: A szekszárdi céhek története. Specimina... 196. Történelmi Intézet Értekezései 18. Pécs, 1940. [52 p.] [utánnomás] — HOLUB József: Ete város története. (Adalékok a Tolna megyei Sárköz település- és gazdaságtörténetéhez.) Bp., 1958. 19 p. (Különnyomat a Történelmi Statisztikai Közlemények 1958. 2–3. számából.) — KAROLINY Márton: Tolnai utak. KPM Szekszárdi Közúti Igazgatósága. Szekszárd, 1973. 72 p. — Tolna fogyasztási szövetkezetei. 1945–1972. Szekszárd, 1975. 479 p.
- ²³ Néhányat megemlítek: KAMMERER Ernő: Csernyéd. Szekszárd, 1908. 20 p. — CZIRÁKY Gyula: Tolnavármegyei Dunaföldvár múltja és jelene. Dunaföldvár, 1910. 256 p. — SCHILLING Rogér: Dunakömlőd és Németkér telepítés-, népiség- és nyelvtörténete. Bp., 1933. 179 p. + térképmelléklet. — BLANDL György: Nagymányok község története. Pécs, 1935. 306 p. — ÁRVAY Jenő: Kakasd község településföldrajza és története. Pécs, 1936. 183 + 28 p. — DÖMÖTÖR Sándor: Dunaszentgyörgy népe. Bp., 1937. 39 p. — KISS István: Simontornya krónikája. Simontornya, 1938. 335 p. — VÖRÖS László: Bonyhád. Tolnamegye, Völgységi járás. Bonyhád történelme, népeségi, területi kialakulása. (Községi adattár 6.) Pécs, 24 p. — BARTAL Aurél: Fadd monográfiája. [Szekszárd], 1941. 105 p. — VENDEL Ist-

nészek, helytörténészek és más foglalkozásúak. Ez a változatosság gyakran a kiadványok tartalmi és formai színvonalán is látszik. A nem szakképzett történészek által írott munkák nem minden esetben felelnek meg a tudományos kutatási módszertan követelményeinek (pl. pontatlan hivatkozás, hiányos az irodalomjegyzék). Találkozhatunk szerkesztési, feldolgozási egyenetlenséggel, a forráskritika hiányával is.

A szakemberek munkáival szemben is emelhető kifogás azért, mert – különösen a XX. század harmadik harmadában – kevés elsődleges, levéltári forrást használtak fel a monográfia készítése során. Ez a megállapítás nemcsak a középkorra, hanem a későbbi, jobban dokumentált korszakokra is vonatkozik. A hiányosság oka azonban sok esetben nem szubjektív, hanem objektív eredetű. Sokszor ugyanis a kiadó, a megrendelő által a kutatásra adott viszonylag kevés idő korlátozta az elmélyültebb vizsgálódást. Ugyancsak a kiadó vagy lektor felelőssége az elkészült kézirat megfelelő bírálata, az esetleges hiányosságok kijavíttatása, pótoltatása. Mindezen említett negatívumok ellenére öröndetes az, hogy egyre gyarapszik a községtörténeti könyvek száma.

A községtörténeti monográfiák, helytörténeti kiadványok kiadása 1945 után, a hatvanas-hetvenes években, a honismereti mozgalom megélénkülésével lendült fel. Az anyagi hátteret a nyolcvanas évek közepéig a településeken a gazdasági hatalommal rendelkező mezőgazdasági és ipari üzemek, illetve a különböző szintű tanácsi és pártszervek biztosították. Támogatásukkal községtörténeti és megyei összefoglaló művek egyaránt készülhettek.²⁴ Később, a rendszerváltás idején kiteljesedő gazdasági válság időlegesen beszűkítette az anyagi lehetőségeket, ugyanakkor a lakóhely múltja iránti érdeklődés megnőtt. A finanszírozási úrt pedig kezdték, kezdik egyre jobban betölteni az egyes településeken is megszerveződő alapítványok, egyesületek, melyek ha nem is teljes mértékben, de a helyi önkormányzatokkal közösen megszervezik és kiadják a helytörténeti munkákat.

ván: Szekszárd megyei város monográfiája. Szekszárd, 1941. 364 p. — GOMBKÖTŐ Sándor: Jobaházi Döry Frigyes paradicsomi gazdaságának ismertetése. Paradicsom, 1936. 28 p.

²⁴ A két forradalom Tolna megyében (1918–1919) Szerk. K. Balog János. 1969. 376 p. — Szekszárd 1944–1974. Szerk. K. Balog János, Letenyi György, Mátyás István. Szekszárd, 1974. — HORVÁTH Árpád: Szakcs mezőváros története. [Szakcs], 1969. 333 p. — ULRICH Károly: Pálfa község krónikája. Pálfa, 1972. 118 p. — VARGA Ádám: Mőzs község története. Mőzs, 1973. 504 p. — HANÁK Ottó, id.: Németkér-émlékkönyv 1785–1985. Németkér, 1985. 267 p. — Szedres: Emlékkönyv [írta és összeállította Töttös Gábor] Szedres, 1988. 68 p. — HEGEDŰS Gyula: Pincehely nagyközség története és népszokásai. Pincehely, 1989. 244 p. — Bogyiszlói képek. Szerk. Kaczián János. Szekszárd, 1989. 229 p.

A honismereti mozgalom fellendülése, a település történetének kutatása a városokban és kisebb településeken egyaránt arra ösztönözte a helytörténészeket, hogy rendszeresen kapcsolatot építsenek ki az olvasókkal. Ezeknek a törekvéseknek az eredményei a nyolcvanas években jelentkeztek. Dombóváron újtára indult a Dombóvári Krónika. Eddigi ismereteink szerint ennek három kötete jelent meg. Folytatásának tekinthető a kilencvenes években a városról szóló Helytörténeti Sorozat.²⁵ Az adott település életét taglaló rendszeres kiadványokkal találkozhatunk Bölcskén, Decsen, Györkönyben, Kölesden.²⁶ Örvendetes, hogy 1992-ben megalakult a Tolna Megyei Honismereti Egyesület, mely a honismereti mozgalom továbbfejlesztését tekinti céljának. A különböző szervezési feladatok ellátása, helyi kezdeményezések támogatása mellett az egyesület is újtára indított egy helytörténeti sorozatot.²⁷

Szerepet játszott a helytörténeti publikációk számának megnövekedésében az is, hogy több települést várossá avattak a megyében. A városi cím elnyerésének ugyanis feltétele volt az adott település történetének bemutatása, mely a helytörténet-kutatásra, monográfia kiadására is ösztönözt.²⁸

Készülhetett olyan községtörténeti munka is, mely valamely gazdasági vagy társadalmi jelenséget egy Tolna megyei település életén keresztül ragadja meg. Ilyen Takács Lajos Várongról írt munkája, mely a község határában folyó irtásos földművelést vizsgálta.²⁹ Wallner Ernő Paks és a Paksi Járás

²⁵ Dombóvári Krónika II. Dombóvár, 1984. Dombóvári Krónika III. Dombóvár, 1986. A helytörténeti sorozat 5. kötete a bibliográfiában.

²⁶ A Bölcskei Tanulmányok eddig megjelent két kiadványát lásd a bibliográfiában. ARANY Dénes: A decsi református egyház története. Átdolgozta és kiegészítette Csécsy István. (Helytörténeti Füzetek 1.) Koll. 1. A decsi Református Dalárda emlékezete. Összegejtötte, közreadja Jakab László, szerk. Csécsy István. 40–48. p. Decsi Református Egyházközség. Megjelent a gyülekezet fennállásának 450. évfordulóján, 1990. 48. p. — Tolnai Lajos emlékezete. Szerk. Tóttós Gábor. (Györkönyi Füzetek 1.) Györköny-Szekszárd, 1987. 79 p. — Györkönyi Károly emlékezete. Írta és összeállította Brunn János, szerk. Tóttós Gábor. Györköny-Szekszárd, 1989. 47 p. — A „Kölesdi Füzetek I.” 1995-ben jelent néprajzi vonatkozású témában. Az 1999-ben megjelent II. füzet, mint olvasókönyv ad válogatást a településről kiadott irodalmakból.

²⁷ Az „Egyesületi Füzetek” első száma 1995-ben jelent meg. E sorozat folytatása mellett 2003-ban újtára indította a „Honismereti Kiskönyvtár” sorozatát is.

²⁸ Bonyhád a 18–20. században. (Tanulmányok) Szerk. Kolta László. Bonyhád, 1975. 205 p. — NÉMETH Imre-SOMOGYI György-KOCH József: Paks nagyközség monográfiája. Bp., [1976]. 410 p. — Tanulmányok Bonyhád történetéből. Szerk. Bábel Ernő, László Péter. [Dunaújváros], 1987. 290 p. — Paks, a tízéves város 1979–1989. Szerk. Tóth Lajos, Hazafi József. Paks, 1989. 115 p. — SZÓKE Sándor: Dombóvár, 1964. 243 p. A kötet második kiadása a várossá válás utáni évben, 1971-ben jelent meg. Ekkor kiadóként a Városi Tanács szerepelt már, oldalszám 220. p. volt. A Bátaszékre, Simontornyára Tamásira, Tolnára vonatkozó köteteket lásd a bibliográfiában.

²⁹ TAKÁCS Lajos: Egy irtásfalú földművelése. Bp., 287 p.

sajátosságait vizsgálta.³⁰ A XIX. században megindult kataszteri felmérések felhasználhatóságát Sárszentlőrinc példáján mutatták be.³¹ A török hódoltság alatti magyar történelem jobb megismeréséhez jelentős segítséget nyújtottak a törökök által készített adóösszeírások. Ennek egyik helyi eredménye volt Dávid Géza munkája.³²

A néprajzi, nyelvészeti, szociológiai, régészeti, kultúrtörténeti kutatások, feldolgozások fontos kiegészítői és segédletei a helytörténeti monográfiáknak. Ismeretük nagy segítséget ad egy-egy település vagy településcsoport történetének megrajzolásához, az egyes helyi sajátosságok bemutatásához. Több országosan és helyileg ismert nemzedék foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. A teljesség igénye nélkül, néhány név az említettek közül: Kovách Aladár, Herman Egyed, Szilágyi Miklós, G. Vámos Mária, Andorka Rudolf, Andrásfalvy Bertalan³³, Wosinsky Mór, Csalog (Csalogovits) József, Mészáros Gyula.

Itt jegyzem meg, hogy Tolna megyében is vannak olyan kutatók, akik a jelen és a múlt összetett világából csak egy-egy szeletet vizsgálnak. Közéjük tartozik Csöglei István, aki több évtizedes, aprólékos gyűjtőmunka eredményeként a megye és számtalan megyei helység tűzoltóságának történetét írta meg tanulmányaiban.

Sajátos részét képezik a helytörténeti irodalomnak azok a népszerűsítő kiadványok, amelyeknek szerzői a történelmi, irodalmi, gazdaság- és kultúrtörténeti hagyományokat, eseményeket és ezek tárgyi feltételeit együttesen próbálják bemutatni.³⁴

A Tolna megyei helytörténeti irodalomnak fontos részét alkotják a helyi németiség, német többségű települések történetével foglalkozó munkák. Az első jelentősebb kiadványok megszületése a húszas években megélnéklülő magyarországi német nemzetiségi mozgalomhoz kapcsolódik. Ezek közül meg kell említenünk Herman Egyed és Weidlein János munkáit. Míg

³⁰ WALLNER Ernő: A paksi járás mezőgazdasági földrajzának alapvonásai. Bp., 1958. 53–96. (Különnyomat a Földrajzi Értesítő VII. évf. 1. füzetéből.) WALLNER Ernő: Paks településtérképe. (Das Siedlungsbild von Paks) Bp., 1958. 25 p. (Különnyomat a Földrajzi Közlemények 1958. évi 1. számából.)

³¹ Sárszentlőrinc az 1859. és 1887. évi kataszteri felmérések tükrében. Bp., 1966. 19–43.

³² DÁVID Géza: A simontornyai szandzsák a 16. században. Bp., 1982. 342 p.

³³ Külön is érdemes megemlíteni egy tanulmányát: ANDRÁSFALVY Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig = Tanulmányok Tolna megye történetéből, 7. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1975. 5–476.

³⁴ TÖTTŐS Gábor: Irodalmi séták Szekszárdon. Szekszárd, 1985. 164 p. TÖTTŐS Gábor: Történelmi séták Szekszárdon. Szekszárd, 1986. 207 p. BAI József: A lengyeli kastély, park és Anna-forrás története. Lengyel, 1986. 47 p. ORDAS Iván: Györköny – egy újságíró szemével. Györköny, 1992. 74 p. PAP Éva: Berekalja pusztája története. Pécs, 1999. 39 p.

Hermann elsősorban a bátaszéki németség életét³⁵, szokásait vizsgálta, addig Weidlein már az egész megye német betelepítésének kutatója. Az általa adott áttekintés az időközben nyilvánvalóvá vált hiányosságok ellenére ma is haszonnal forgatható.³⁶ Újabb kiadási hullám a XX. század hatvanas éveiben kezdődött. Ekkorra tudta mind gazdaságilag, mind lelkileg feldolgozni a kitelepítés által előidézett sokkot a németség itthon maradt, illetve kitelepített része. Közülük elsősorban a Nyugat-Németországba kerültek, akik korábban egy-egy faluhoz tartoztak, hagyományörző egyesületeket hoztak létre. Feladatuknak tekintették, hogy összegyűjtsék a kitelepítés előtti időszakból származó dokumentumokat, feltárják levéltári forrásokat, s megírják a kényszerűen otthagytott település történetét. Ezek a Németországban megjelent Heimatbuch-ok (helytörténetek) eltérnek a megszokott monográfiák felépítésétől. Nagy teret szentelnek a személyes visszaemlékezésre alapozott írásoknak. Külön kötetben foglalkoznak az egyesületi élettel, népszokásokkal.³⁷

Külföldön nemcsak a német nemzetiség történetéhez kapcsolódóan készültek községi monográfiák. Az 1945 után az országot elhagyó magyarok között is voltak olyanok, akik publikáltak helytörténeti munkát. Nehézséget jelentett számukra 1990 előtt a kapcsolattartás a hazai kollégákkal, kutatóhelyekkel.³⁸ A község történetét kutatók sokszor évtizedes anyaggyűjtés után megírt kéziratai sokszor az asztalfiókban maradtak, jobb esetben köz-

³⁵ HERMANN Egyed: A bátaszéki németek és népdalaik. Német philológiai dolgozatok. Bp., 1929. 175 p.

³⁶ WEIDLEIN János: A tolnamegyei német telepítések.: Ansiedlung der Deutschen im Komitat Tolna. Pécs, 1937. (Tolna vármegye múltjából 3.) 73 p. + térkép. WEIDLEIN, Johann: Die Schwäbische Türkei. München. 1. Band: Beiträge zu ihrer Geschichte und Siedlungsgeographie. 1967. 246 p. 2. Band: Beiträge zu ihrer Geschichte, Sprach- und Volkskunde. 1980. 231 p.

³⁷ A kérdést elemezte szakdolgozatában Werner István. (WERNER István: Dél-dunántúli német települések XX. századi története a községmonográfiákban. Diplomadolgozat. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996. 60 fólió.) FRITZ, Johann: Kakasd: Geschichte und Brauchtum einer deutschen Gemeinde in der Schwäbischen Türkei. Langenau, 1979. 324 p.; BACHUS Éva: Chronik der Gemeinde Szálka in Ungarn: von der Entstehung bis zur Gegenwart = A magyarországi Szálka község krónikája: A keletkezéstől napjainkig. Hofheimer, Verlaganstalt, Hattersheim, 1986. 311 p. Wendeli Hambuch: Mutsching/Mucsi. Geschichte und Gesellschaft einer ehemaligen fuldischen Gemeinde in Ungarn. Bp., 1988. 406 p. + fotó- és térképmelléklet. EPPLE, Johann: Tevel. Zweienhalb Jahrhunderte schwäbische Ortsgeschichte in Ungarn, 1701–1708. Bp., 1988. 527 p.

³⁸ KÖNNYŰ László: Tamási monográfiája. Library of Congress. [St. Louis] 1979. 100 p. (Továbbiakban: KÖNNYŰ, 1979.)

gyűjteménybe kerültek.³⁹ Ezek a kéziratok lényeges információkat tartalmaznak, s elsősorban szájhagyományra, visszaemlékezésekre épülnek. Lényeges segítséget adhatnak a monográfiáirónak.

A Tolna megyei Levéltár külön kéziratgyűjteményt készített számukra. Ide kerültek a pályázatok, szakdolgozatok. A kéziratárnak része az a sorozat is, melyet több község tanítója készített központi kezdeményezésre, az 1950-es évek első felében. A levéltár könyvtárosai ennek a gyűjteménynek a használatához bibliográfiát állítottak össze.⁴⁰

AZ 1990 UTÁN MEGJELENT KÖZSÉGTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK BIBLIOGRÁFIÁJA

Községi, városi monográfiák

1. *Balázs Kovács Sándor*: Szekszárd a XXI. század közepén. A Közép-Európai Üzleti Szövetség kézikönyv műhelye (CEBA KIADÓ) településmonográfia sorozata Magyarország jelentős városairól, községeiről. Sorozat főszerkesztő Kasza Sándor, szerk. Bunovác Dezső. CEBA, Budapest, 2002. 205 p.: ill.
2. *Balogh Margit*: Murga. Murga Község Önkormányzata, Murga, 2000. p. 44 p.
3. *Kaczián János*: Bátaszék monográfiája. Szerk. Dobos Gyula Bátaszék története, 1944–1968); Bátaszék Nagyközség Önkormányzata, 1992. 207 p.
4. Bátaszék monográfiája. Szerk. Dobos Gyula. Bátaszék története a kezdetektől 1539-ig. Bátaszék város, 1997. 439 p.
5. Bátaszék monográfiája / szerk. Dobos Gyula. Bátaszék története 1790–1944. Bátaszék város, 2000. 519 p. : ill.
6. *Danis György*: Gerjen. Gerjen, Önkormányzat, 2001. 176. p.: ill.
7. *Dobos Gyula*: Ozora. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 229. p.: ill.

³⁹ A Tamási történetét feldolgozó Papp István plébános vagy Tarján Jenő mérnök kézírata a Tolna Megyei Levéltárba került. (KÖNNYŰ, 1979. 6.) A rendelkezésre álló adatok szerint Papp István munkája 2000-ben megjelent. (Lásd a bibliográfiát.)

⁴⁰ SIPTER Gézáné: Disszertációk, pályamunkák, szakdolgozatok Tolna megyéről. Szekszárd, 1978. 137 p. (Ez a kiadvány olyan kéziratokat is tartalmaz, melyek nem a levéltár őrzetében vannak.) SIPTER Gézáné: A Tolna Megyei Levéltárban őrzött kéziratok és pályaművek - bibliográfia. Szekszárd. 1989. 63 p. LAZÁRY Ágnes: A levéltár könyvtárában őrzött helytörténeti kéziratok és pályázatok bibliográfiája. Szekszárd. 1994. 200 p.

8. Dunaföldvár története az őskortól napjainkig / szerk. Töttös Gábor; Partoldalok Kulturális Egylet, Dunaföldvár, 2002. 287. p.: ill.
9. *Farkas József*: Kapospula monográfiája. Kapospula Község Önkormányzatának Képviselő-testülete, Kapospula, 2000. 302. p.: ill.
10. *Gaál Zsuzsanna*: Sióagárd. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 200. p.: ill.
11. *Glósz József*: Kölesd. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 208. p.: ill.
12. *Göbelt, Johannes*: Heimatbuch der Grossgemeinde Bätaszék/Badeseck im Komitat Tolnau (Ungarn) 1–2. kötet. Bätaszéki Honismereti Egyesület, 1991. 1.: 284 p. 2. 365 p.: ill.
13. *Havassy Péter*: Bölske története és családjai / szerk. Szabó Géza. Bölskei tanulmányok 2. (Sorozatszerkesztő Szabó Géza.) Bölske Község Önkormányzata, Bölske, 1994. 202. p.
14. *Kaczián János–Nagy Janka Teodóra*: Volt egyszer egy Bunyaszekszárd / A fost odată Bunea Mică / szerk. Kaczián János. Szekszárd, 2000. 123. p.: ill.⁴¹
15. *Kápolnás Mária, V.–Glósz József*: Szakadát község monográfiája 1723–1949. 387–503. p. = Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. / szerk. Vadas Ferenc. 14. kötet, 1988.: ill.
16. *Kolta László*: Bataapáti. Bataapáti Község Önkormányzata Képviselő-testülete, 1995. 104. p.: ill.
17. *Kolta László*: Bataapáti II. Egy németajkú evangélikus közösség életmódja 1730–1930 között. Községi Önkormányzat Képviselő-testülete, Bataapáti, 1999. 115. p.
18. *Lauber, Heinrich–Müller, Heinrich–Rottenbiller, Jakob–Kah, Heinrich*: Alsónána Rückblick in die Geschichte einer deutschen Gemeinde in Ungarn. AGK Verlag, Ippesheim, 1993. 371. p. ill. + térképmelléklet.
19. *März, Heinrich*: Heimatbuch und Ortschronik von Majos/Majesch. Selbstverlag, Olching, 1997. 1–2. kötet, 465. p.
20. *Mayer, A.*: *Závod in der Tolnau*: Heimatbuch zur Geschichte des Dorfes und dessen Bewohnern. [Kiadja:] Anton Mayer, Ettligen, 1990. 297. p.: ill.
21. *Nagyszokolyi Papp Gyula*: Romok alatt ... romok felett. Nyomta és kiadja: Halász és Társai. 1992. 139. p.: ill.
22. *Patton, Andreas, M.–Putschli, Jakob*: Heimatbuch von Bonyhádvarasd / Warasch. Ortsgemeinschaft „Warasch“, Langenau–Budapest, [1995?] 314. p.: ill.

⁴¹ Habár a település a mai Románia területén van, a Tolna megyei községekkel fennállt történeti kapcsolata miatt a könyv a bibliográfiába került.

23. *Sudár Géza*: *Harc község krónikája*. 173–262. p. = *Tanulmányok*. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
24. *Szekszárd város történeti monográfiája*. / szerk. K. Balog János; 1. kötet. Szekszárd Város Tanácsa, Szekszárd, 1990. 403. p.: ill.
25. *Szekszárd város történeti monográfiája*. / szerk. Dobos Gyula; 2. kötet. Szekszárd Polgármesteri Hivatala, Szekszárd, 1996. 352. p.
26. *Szilágyi Mihály*: *Gyönek. Száz magyar falu könyvesháza Kht.* / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 212. p.: ill.
27. *Szilágyi Mihály*: *Mórágypályás. A szerző kiadása*, Mórágypályás, 1992. 104. p.
28. *Szöke Sándor–Mészárosné Fodor Klára–Szöke Sándorné*: *Dombóvár*. 3., módosított kiadás. Dombóvár Város Önkormányzata és huszonhat civil szervezet, Dombóvár, 1996. 359. p.: ill. + térkép.
29. *Szülőföldismeret: Alsónyék. Gyűjtötte és írta Csötönyi Bálint*. Alsónyék Község Önkormányzata, Alsónyék, é. n. 172. p.: ill.
30. *Tolna mezőváros monográfiája* / szerk. Glósz József, Kápolnás Mária, V. Tolna Város Önkormányzata, Tolna, 1992. 589. p.: ill.
31. *Várnagy Antal*: *Högyész. Községtörténeti monográfia 1. rész. A kezdetektől 1722-ig*. Nagyközségi Közös Tanács, Högyész, 1990. 290. p. + térképmelléklet.
32. *Várnagy Antal*: *Högyész. Községtörténeti monográfia 2. rész. 1722–1945*. Högyész Nagyközség Önkormányzata, Högyész, 1998. 454. p. + kép- és térképmelléklet.
33. *Weissenberger, Heinrich*: *Varsád – Waschad. Ein Dorf – Eine Heimat – Unsere Heimat, Im Komitat Tolna, Ungarn*. Kiadja Weissenberger, 1995. 446. p.: ill.
34. *Wusching Ádám–Guth Ferenc*: *Nagymányok újabb kori története 1936–2000*. Nagymányok Nagyközség Önkormányzata, Komló, 2000. 419. p.: ill.

Községi helytörténettel foglalkozó feldolgozások, résztanulmányok, cikkek

1. *Bai József*: *„Vétettek ellenem”*. = *Cigány-magyar kapcsolatok határon innen és túl*. / szerk. Demeter Zayzon Mária. Budapest Kőbányai Önkormányzat, Budapest, é. n. 182–190. p.
2. *Balázs Kovács Sándor*: *a Sárpilis Református Egyház története*. Készült a templom 200 éves évfordulóján. Sárpilis Református Egyház, Sárpilis, 1997. 63. p.: ill.
3. *Blau, Leslie*: *Bonyhád: A Destroyed Community. The Jews of Bonyhád, Hungary* Shengold Publishers, 1994. 164.p. : ill.

4. *Bánáti Zoltán–Magyar Sándor–Stallenberger József*: Szemelvények a Tolna megyei Váralja község történetéből, 1270–1990, Váralja község Polgármesteri Hivatala Művelődési Ház, Váralja, 1992. 74. p.
5. *Brunn János*: Fejezetek Györköny történetéből, 1718–1948. Györkönyi Evangélikus Egyházközség, 1996. 131. p. + fotómelléklet
6. *Czuppon Viktória–Dávid Gyula–Dávid Tibor–Porga Ferenc–K. Németh András–Torma István*: Regöly – Régen: Szemelvények Regöly múltjából. / szerk. Torma István. Regöly Község Önkormányzata, Regöly, 2001. 208. p.: ill.
7. *Csepregi Béla*: Bohár László sárszentlőrinci evangélikus lelkész: Gyülekeztörténeti tanulmány. k. n. é. n. 83. p.: ill.
8. *Cserna Anna*: A Sztankovánszkyak birtokszerzése. 5–32. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p. [Kajdacs]
9. *Fritz, Johann*: Kakasd. Herkunft, Ansiedlung und Wanderbewegung der deutschen Kolonisten zwischen 1718 und 1767. Kiadó nélkül (s. n.), Langenau, 1992. 389. P.
10. *Glósz József*: Kölesd mezőváros az állam, a vármegye és az uradalom erőterében a késő feudális korban. 317–327. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22, Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2000. 431. p.
11. *Glöckner, G. Peter*: Die Mórágyer Töpfer. The University of Calgary, Calgary, 1998. 62 fólió.
12. *Glöckner, G. Peter*: Mórág: die Muttergemeinde ca. 1785–1830. teil I/a: Das 1816-er Urbarium. The University of Calgary, Calgary, 2000. 166. p.: ill.
13. *Glöckner, G. Peter*: Wer waren die Mórágyer Töpfer? The University of Calgary, Calgary, 1999. 80 fólió: ill.
14. *Hermann Egyed–Fodermayer Vilmosné*: Bátaszék oktatásának nyolc és fél évszázada. Megjelent a magyar iskola fennállásának 1000. évfordulóján Bátaszéki II. Géza Gimnázium Tudományos Diákkörének Kiadványai, Iskolai Igazgatóság, Bátaszék, 1996. 76. p.
15. *Hoffmann, Rosi*: Wie 's daheim war: Ein Lesebuch über Kleindorog / Kisdorog. Selbstverlag. Stuttgart, 1998. 275. p.: ill. + melléklet
16. *Husek Rezső–Kaczián János*: A szekszárdi zeneoktatás és a hangversenyélet négy évtizede = In Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1994. 117–144. p.
17. *Kántor János*: Tolna város templomai. K. n. Tolna, 1995. 25 p.
18. *Kápolnás Mária, V.*: Kísérlet a moldvai csángók hazatelepítésére 277–296. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 17. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1992. 344. p.

19. *Kápolnás Mária, V.*: Sajtgyártás Dőrypatlanon. 329–370. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2000. 431. p.
20. *Károly László*: Tolna és Mőzs közegészségügye 1991-ig. (Tolna Hírlap könyvek, szerk. Hazafi József) Szilák Mihály, Szekszárd, 2000. [?] 79. p.
21. *Kéri Henrik*: A Mercy grófok szerződesei Tolna megyei jobbágyaikkal = Az úrbérrendezés a hőgyészi uradalomban. 315–346. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
22. *Kéri, Heinrich*: Anyavár. Zur Vorgeschichte der Besiedlung von Kakasd und Belac. In Neue Zeitung, Aus Archiven. 44. Nr. 1994. 4–6. p.
23. *Kéri, Heinrich*: Besiedlung von Szalatnak (=Deutscher Kalender, 1996. Landesverwaltung der Ungarn Budapest, [1996]. 222–223. p.
24. *Kéri, Heinrich*: Bewohner von Gyönk besiedeln Mekényes = Neue Zeitung. 41. Jg., Nr. 18. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1997]. 12.
25. *Kéri, Heinrich*: Die Besiedlung von Kalaznó in den 1720-er Jahren. = Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter hrsg. Junkers, Gustav. 20. Jg. 72. Nr. 1994. 184–189.
26. *Kéri, Heinrich*: Die Neubesiedlung von Gyönk nach der Türkenzeit = Neue Zeitung. 39. Jg. Nr. 42. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1995]. 11–12.
27. *Kéri, Heinrich*: Warum zog man aus dem Marktflecken Tolnau ab? = Neue Zeitung. 39. Jg., Nr. 18. 1995. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1995]. 11–12. p.
28. *Kiss Margit-Tóthné Unghy Ilona*: Simontornya képekben régen és az ezredfordulón. Simontornya Múltjából Alapítvány, Simontornya, 2000. 1. kötet – 191 p.: ill.
29. *Kiszler Gyuláné*: 1848–49 Kölesden. Szekszárd, é. n. 177 p.
30. *Klos, Josef–Reder, Andreas*: Ortssippenbuch Cikó/Ungarn in der Schwäbischen-Türkei 1730–1998. Deutsche Ortssippenbücher Band A 256: Zentralstelle für Personen- und Familien geschichte. Griesheim, 1998. 811 p. + 47 tábla.
31. *Kolta László*: Forberger László a polgárosodó Bonyhádért (1886–1908). 145–172. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398 p.
32. *Kőhegyi Mihály*: Adatok Bogyiszló történetéhez. 205–228. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 17. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1992. 344 p.

33. Mérey Klára, *T[óthné]: Egy mezőváros iparosainak eredete a XVIII. század végén (Tolna, 1786)*. 33–58. p. = *Tanulmányok.* / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312 p.
34. *Millecentenárium, Paks* / szerk. Oláh Zoltán. Kiadja Paks város Önkormányzata, Paks, 1996. 96 p.
35. *Múlt és jelen Bölcskén. Régészeti, történeti, természettudományi és néprajzi kutatások, tanulmányok a falu életéből.* / szerk. Szabó Géza. (Bölcseki tanulmányok 1.) Bölcске Község Önkormányzatának Képviselő-testülete, Bölcске, 1994. 449 p.: ill.
36. *Miüller Viktória: Lengyel község nehéz évtizede. A német lakosság kitelepítése és a bukovinai székelyek betelepítése (1945–1955)*. 507–527. p. = *Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 21.* Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1999. 531 p.
37. *Pályázat Simontornya várossá válásához.* Közreadja Simontornya Nagyközség Polgármesteri Hivatala, Simontornya, 1994. Helyi bekezdés. Megtalálható a Simontornyai Városi Könyvtárban.
38. *Samay László: Dunaszentgyörgy a harmadik évezred küszöbén: (múlt, jelen, jövő).* Dunaszentgyörgyi Kulturális- és Sportalapítvány Kuratóriuma. Dunaszentgyörgy, 2000. 153 p.: ill.
39. *Sebestyén Ádám: Kakasdi stációk* / szerk. Nagy Janka Teodóra, Szabó Géza. Infotolna Kft, Szekszárd, 1994. 184 p.: ill. + térképmelléklet.
40. *Solymár Imre: Paradicsom és paradicsomi helyek.* = *Névtani Értesítő.* ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, 15. évf. Budapest, 1993. 275–278. p
41. *Solymár Imre: Névtan és politika: Murga község névváltoztatási kísérlete 1940/1942* = *Névtani Értesítő.* ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, évf. n. 16. sz. Budapest, 1995. 27–30. p.
42. *Solymár Imre: Fejezetek Györe történetéből.* 5–114. p. = *Tanulmányok.* / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1997. 443 p.
43. *Szabó Tiinde, G.: A paksi zsinagóga. A paksi zsidóság története.* Paks, 1995. 21 p.
44. *Százszor szép régi kép a múlt századból (Hundert schöne Bilder aus dem vorigen Jahrhundert)* / szerk. Kiss Tamásné. Várdomb Jövője Alapítvány, Várdomb, 2000. 116 p.
45. *Szilágyi Mihály: A grábóci szerb ortodox kolostor története.* Babits Kiadó. Szekszárd, 1999. 114 p.: ill.
46. *Szilágyi Mihály–Schweitzer József: A Tolna megyei zsidók története 1868–tól 1944-ig.* 51–95. p. = *Tanulmányok.* / szerk. Dobos Gyula. Tolna

- Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311 p.⁴²
47. *Szitkovics Sándor*: A dunaföldvári malmok története. 121–147. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1992. 200 p.
 48. *Szitkovics Sándor*: Fejezetek a Tolna megyei malmok történetéből: Dombóvár. 145–171. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312 p.
 49. *Tóthné Unghy Ilona*: A simontornyai katolikus elemi népiskola története a kezdetektől az államosításig. Bogárd és Vidéke Lapkiadó, Sárboárd, 1998. 210 p.: ill.
 50. *Tóthné Unghy Ilona*: A simontornyai református elemi népiskola története a kezdetektől az államosításig. Bogárd és Vidéke Lapkiadó, Sárboárd, 1999. 171 p.: ill.
 51. *Tóthné Unghy Ilona*: Simontornya társadalmi, gazdasági és kulturális életét meghatározó Fried család története. Simontornya Múltjából Alapítvány, Simontornya, 2001. 225 p.: ill.
 52. *Vadas Ferenc*: Szekszárd ezeréves névvilága. Szekszárd Megyei Jogú Város Önkormányzata, [Szekszárd], [1999]. 130 p.
 53. *Várady Zoltán*: Adatok Paks 1698–1713 közötti történelméből az első megyei közgyűlési jegyzőkönyv alapján. 263–276. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398 p.
 54. Várossá válni... Várostörténeti Tanulmányok Paks, 1979–1999. szerk. Kernné Magda Irén. Paks Város Önkormányzata, 2001. 331 p.
 55. *Verasztó Antal*: Zomba-Orosháza kapcsolattörténete: Orosháziak Tolnában és Baranyában. Helios Kiadó, Orosháza. 1997. 159 p.: ill.
 56. *Wolf, Johann*: Vor und Nachfahren des Gerichsschreibers und späteren Schulmeisters zu Kistormás Johann Friedrich Wolf aus Mosbach. Selbstverlag, [Rockenhausen], 1994. 15 p.
 57. *Zentai Tünde*: Ócsény régi faluszervezete, Ócsény Község Önkormányzata, Ócsény 1994. 108 p.

Regionális, megyei összefoglaló munkák, átfogó helytörténeti tanulmánykötetek

1. A Völgység ezeregy száz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében. Előadások a II. Völgységi konferencián (1995. november 24–25.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat

⁴² Előzmény: SCHWEITZER József–SZILÁGYI Mihály: A Tolna megyei zsidók története 1867–ig. Bp., 1982. 373 p. (A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 11.)

- 5.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Völgységi Múzeum, Bonyhád, 1996. 320. p.
2. A Völgység huszadik százada. Struktúrák és konfliktusok. Előadások a III. Völgységi konferencián, (2000. október 21–22.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Bonyhád, 2001. 250. p.
3. A Völgység két évszázada. Előadások és tanulmányok az 1990. október 20–21-i bonyhádi történetiszkonferencián. / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Völgységi Múzeum, Bonyhád, 1991. 269. p.
4. *Bezerédy Győző*: Tolna megye településeinek pecsétjei a feudalizmus végén. 97–120. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.
5. Bonyhád és környéke. [Szerzői munkaközösség írta.] Völgység Turista Egyesület, Völgységi Tájkutató Alapítvány, Völgységi Múzeum, Bonyhád, 2000. 195. p. : ill. + fotómelléklet.
6. *Dobos Gyula*: Tolna megye az 1956-os forradalom után: (Tények és adatok a megtorlásról). 191–220. p. + melléklet. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1996. 311. p.
7. *Dobos Gyula*: Perczelek. Babits Kiadó, Szekszárd, 2001. 502. p.: ill.
8. *Durgonicsné Molnár Erzsébet*: Az agrártermelés megindítása Tolna vármegyében 1945-ben. 103–120. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
9. *Durgonicsné Molnár Erzsébet*: Tolna vármegye agrárkultúrájának eszmei veszteségei a második világháború következtében. 83–116. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p.
10. *Füzes Miklós*: Az alsó- és középfokú nemzetiségi oktatás története Délkelet-Dunántúlon 1945–1985. Baranya Megyei levéltár, a magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja és az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága. Pécs, 1990. 121. + melléklet
11. *Gáll Imre-Hajós Bence-Kaczián János-Töttös Gábor-Tóth Ernő*: Hidak Tolna megyében. Pósta Zoltán a Tolna Megyei Állami Közútkezelő Közhatalmú Társaság ügyvezető igazgatója. Szekszárd, 2002. 204. p. : ill.

12. *Hegediüs László*: Kelet-Tolna települései (1500–1686). 115–208. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1997. (443. p.)
13. Herman Egyed emlékkönyv. / szerk. Sümegi József, Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1998. 203. p.
14. *Kaczián János*: Adatok a koalíciós évek egyesületeinek történetéhez. 121–156. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.
15. *Kápolnás Mária, V.*: Tejfeldolgozás Tolnában 1882–1996. TOLNATEJ: Tolna Megyei Tejipari Rt., Szekszárd, 1997. 216. p. : ill.
16. *Kardos György–Kardosné Báti Julianna*: A dömösi prépostság Béla király és Ilona királyné által adományozott helységeinek azonosítása. 235–248. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 5. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1996. 311. p.
17. *Kolta László*: Perczel Béla és a bonyhádi „Hűséggel a Hazához!” mozgalom. 33–70. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
18. *László Péter*: Tolna megye 1956-ban. 71–102. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
19. *Mérey Klára, T[óth]né*: A mai dunántúli kisvárosok a dualizmus idején, különös tekintettel Tolna megyére. 5–50. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1991. 208. p.
20. *Mérey Klára, T[óth]né*: Tolna megye útjai és a mellettük fekvő települések a 18–19. század fordulóján. 209–261. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1997. 443. p.
21. *Papp István*: A tamási járás évszázadai. Tamási Város Önkormányzata, Tamási, 2000. 184. p. : ill.
22. *Schmidt, Josef–Miüller, Johann*: Herkunft deutscher Ansiedler im Komitat Tolnau (Tolna): Eine auswertung der Kirchenbücher. Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung Band 50. Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher, Sindelfingen, 1995. 131. p.
23. *Szabó Péter–Szilágyi Mihály*: Tolnai honvédek a Donnál: 1942–1943. Babits Kiadó, Szekszárd, 2001. 395. p.: ill. + térképmelléklet.
24. *Szili Ferenc*: Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát–Szlavónországba és Amerikába 1860–1914. szerk. Szita László. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1995. 320. p.
25. *Szita László*: A lutheránus németység bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században. 5–163. p. = Tanulmányok. /

- szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 5. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1996. (311. p.)
26. *Timár György*: Tolnavármegye templomos helyei (a XIV. századi pápai tizedjegyzékek alapján). 277–314. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
27. Tolna Megye Kézikönyve. / főszerkesztő Kaczián János. Magyarország Megyei Kézikönyvei sorozat 16. kötet. CEBA Kiadó, Szekszárd, 1997. 646. p.: ill.
28. *Vadas Ferenc*: Kétnyelvű utcanevek Tolna megyében: Zweisprachige Strassennahmen im Komitat Tolna. Babits Mihály Művelődési Ház és Gyermek Ház, Szekszárd, 2001. 79. p.
29. *Vadas Ferenc*: Tolna megye évezredei a múzeumainkban. DUNATÁJ tudományos és művészeti szemle, Szekszárd, 1996. 114. p. : ill.
30. *Varsányi Péter István*: Tolna megye az 1848-as és az 1861-es választások tükrében. 59–82. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p.
31. *Vecsey Albert*: A gümőkör története Tolna megyében. 157–191. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.

BENCZIK GYULA

Községi monográfiák Vas megyében 1990–2002

AXIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN Vas megye legjelentősebb városainak történetét feldolgozták, de nem lepődhetünk meg azon, hogy ezzel egy időben a megye hatszáznál több települése saját írott történelem nélkül élte a maga életét. A falvak keletkezéséről, régmúltjáról jó esetben mondák és folklorizált történelmi ismeretek adtak számot. Erről a Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtés kérdőívei tanúskodnak. Az ötödik kérdőpontra szinte mindenütt azt válaszolta a pap vagy a jegyző: „a község múltjáról mit sem tudni”.¹

Az érdeklődés lassú felébredését 1870 után előbb néprajzi jellegű adatközlések jelzik, tájszavak, közmondások, regölések közlése, bár inkább kistérségi egységekben, a Magyar Nyelvőrben (Őrség², Répccemente³). Kivételesen önálló néprajzi feldolgozásra is sor került (Rábakedhely⁴).

A korszakra jellemző, hogy a kistelepülések története iránti érdeklődés első kézzel fogható eredményei a templomszenteléshez, egyházi eseményhez kötődő, a helyi egyházközség múltját bemutató alkalmi, nyomtatásban megjelent kiadványok voltak (Kerca⁵, Kissomlyó⁶, Senyeháza⁷, Répcceszentgyörgy⁸). Ha mindenáron előzményt kellene kijelölnünk a Vas megyei falukutatás történetében, akkor ezt a 19–20. századforduló táján kibontakozó egyházközségtörténet-írásban (plébániatörténet-írásban) találnánk meg. Érdeemes lenne megvizsgálni, miért nem fejlődött tovább ez a hagyomány az elvárható mértékben a 20. században.

A millenniumi megyemonográfia (1894) rövid község-szócikkeiben igyekezett fontos történeti adatokat feltüntetni, a községek nevezetességeire

¹ Vas Megyei Levéltár, Mikrofilmtár 5., 6. d. A Pesty-kérdőívek Vas megyében még kiadatlanok.

² KÖNNYE Nándor: Tájszók = Magyar Nyelvőr, 1873. 8. füzet. 374–375., 12. füzet. 562–563.

³ KOVÁTS Sándor János: Tájszók = Magyar Nyelvőr, 1889. 480., 526–527., 574–575.

⁴ BÉKEFI Remig: Kethely és környékének néprajza. Bp. 1884.

⁵ HORVÁTH Ferenc: Kerca, Hodos és Velemér története. Kerca, [1903.] Kézirat.

⁶ TOMPA Mihály: A kis-somlyói ág. hitv. ev. gyülekezet története. Celldömölk, 1905.

⁷ SZÜCS László: A senyeházai ev. ref. egyház évkönyve az 1896. évről. Pápa, 1897.

utalni. A sokak által forgatott kötet történeti és tematikus fejezetei elégséges háttérismeretet is nyújtottak. A röviden csak "Sziklay-Borovszky"-nak titulált vármegyemonográfia hatása felmérhetetlen, alig jelenik meg ma is olyan falutörténet, amely ne citálná valamely állítását, címerrajzát, kastélyfotóját.⁹ Mindeközben a közel egyidős úttörő tudományos vállalkozás, Csánki Dezső történelmi-földrajzi lexikona¹⁰ szinte semmi hatást nem gyakorolt a falutörténeti kutatásra, a községi intelligencia történeti ismereteire. Ezt bizonyítja, hogy 1930-ban a megyei címtár községtörténeti betéteiben sem használták fel Csánki középkori adatait. Ez annál is érdekesebb, hiszen az egész korszakban, és azt megelőzően is, az Árpád-kor és általában a dicső magyar középkor számított a legvonzóbb történelmi korszaknak az olvasók körében.

Az első világháború utáni évek szerény természetét jelzi az elemi iskolások számára írt „Búcsú község története”¹¹. Hasonló iskolai kiadványok tucatjainak kellett volna elkészülnie, de csak erről az egyről van tudomásunk.

A harmincas évek lázas falukutató mozgalma alig érintette a megyét (nemkülönbön Nyugat-Dunántúlt). Kevés kiugró alkotás született, és ha a mozgalom erős szociális töltetét, társadalmi elkötelezettségét is tekintjük, akkor érthetetlenül állunk a tény előtt, hogy a végső válságba jutott paraszti társadalomnak nem akadtak errefelé krónikásai. Kisebb néprajzi dolgozatok (Csörötnek¹²) és falumonográfiák (Nagyrákos¹³) jelzik a Vas megyei termést. Kivétel Gáyer Gyula Gödörháza-monográfiája¹⁴. Gáyer Gyula nemzetközi hírvé botanikus, a régió flórájának legjobb ismerője, már halálos betegségének a tudatában érkezett Gödörházára a harmincas évek elején. Egy véget nem érő tagosítási perben résztvevő bíróként hosszabb időt kellett az apró, elzárt őrségi faluban eltöltenie. A rendkívül tömör, lényegre törő dolgozat (mindössze 32 oldal) posztumusz jelent meg a szegedi egyetem közlönyében (itt tanított Gáyer is, és jól ismert az egyetemnek a falukutató mozgalomban betöltött szerepe). A művelt, falu iránt elkötelezett olvasóközönség számára íródott Gödörháza (a címadó falunév sem véletlen) szociográfiájában a korabeli konvencionálisnak tekinthető tematikát (gazdaság, erkölcs, lelkület,

⁸ KOVÁTS Sándor János: Répcze-Szent-György gyász- és örömnappaiból. Szombathely, 1890.

⁹ Vasvármegye. Szerk. Sziklay János és Borovszky Samu. Bp. 1898. (Magyarország vármegyéi és városai.)

¹⁰ CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 2. kötet. Bp. 1894.

¹¹ NÉMETH Jenő: Búcsú község története = Dunántúli Tanítók Lapja, 1936. 3–22.

¹² KUNTÁR Lajos: Csörötnek monográfiája. Csörötnek, 1938. Kézirat.

¹³ FÜLÖP József: Nagyrákos község monográfiája. Nagyrákos, 1935.

¹⁴ GÁYER Gyula: Gödörháza = A Szegedi Tudomány Egyetem Tudományos Közleményei. 2. kötet. 2. füzet. Szeged, 1936. 128–162.

fizikai állapot stb.) az eredeti szemléletmód, éles meglátások ellensúlyozzák. Igazi értékét az adja, hogy Gáyer – széleskörű természettudományos ismereteire alapozva – a történeti ökológia egyik első remekművét alkotta meg.

A két világháború közti korszakból még egy jelentős mű emelendő ki: Kovács Mártonnak a felsőöri magyar népszigetről írt disszertációja, amely több, azóta már klasszikusnak számító alkotással együtt a Település- és Népiségtörténeti Értekezések könyvsorozatában jelent meg.¹⁵ Remek kismonográfia, ma is haszonnal forgatható, sőt a forráskezelésben, a névtani vizsgálódásaiban vagy a lakosság kontinuitásának megállapításában mintának tekinthető. A nyelvsziget-kutatás Felsőőr várost, továbbá Alsóőr, Őrsziget és Vasjobbágyi falvakat is magában foglalta. A négy település Trianon után Ausztriához került, negyvenes évekbeli helyzete – magyar sziget a Harmadik Birodalomban – gyökeresen elüt a megye falvainak többségétől.

A kommunizmus első évtizedei nem kedveztek a falukutatásnak. Az első kísérletek akkor jelentkeztek, amikor a magyar falu elszenvédte talán legnagyobb történelmi megrázkódtatását, a kollektivizálást. A hatvanas évek elejétől számvetések készültek „a fejlődés szocialista útjára lépett” falvak társadalmi változásairól, annak a gondolatnak jegyében, hogy mielőtt a múltat végképp eltörölnénk, vetnünk kell még egy utolsó pillantást rá. A „történelem vége” teóriájának szocialista változata így paradox módon egy időre történelmi érdeklődést szült. (Ennek legmaradandóbb emléke az utókor számára a megye földrajzi neveinek összegyűjtése lett.¹⁶) Alig volt olyan falu, amelyről ne készült volna kéziratos falu- vagy térsztörténet a hetvenes-nyolcvanas években (pl. Bajánsenye)¹⁷.

A nyolcvanas években jelent meg könyv alakban a Népfront és a honismereti mozgalom keretében, az adott községi tanács kiadásában néhány falumonográfia (pl. Felsőmarác¹⁸, Egyházasrádóc¹⁹). Bennük felfedezhető fel először az a később uralkodó váló tendencia, hogy a kidolgozandó történeti részeket a kiadatlan Vas Megye Helytörténeti Lexikona cédulái pótolják. A kéziratban maradt dolgozatok száma elég tekintélyes lehet, számukat megbecsülni sem könnyű, még mostanában is előkerül egy-egy ilyen darab.

¹⁵ KOVÁCS Márton: A felsőöri népsziget. Bp. 1942. (Település- és népiségtörténeti értekezések. 6.)

¹⁶ Vas megye földrajzi nevei. Szerk. Balogh Lajos et al. Szombathely, 1982.

¹⁷ HORVÁTH Sándor: A bajánsenyei Kerkamenti Mezőgazdasági Termelőszövetkezet története. H. n. 1984.

¹⁸ BALOGH János: Az Őrség kapujában. Szombathely, 1980.

¹⁹ BÍRÓ László: Egyházasrádóc krónikája. Egyházasrádóc, 1988.

A rendszerváltás hatása a kilencvenes évek első felében abban nyilvánult meg, hogy az akkor született két falumonográfia jóval több személyes élményt, a történelmi események bátrabb egyéni értelmezését, egyéni állásfoglalást fogalmazott meg (Csörötnek, Hosszúpereszteg, részben Izsákfa is).

A honfoglalás és az államalapítás évfordulójának megünneplése 1996-ban, illetőleg 2000–2001-ben hatalmas lendületet adott a falukutatásnak. Az összes nyomdából kikerülő munka 80–90 %-a a két évfordulóhoz kötődik. Az évfordulók a községnek bemutatkozásra adtak alkalmat, annak bizonyítására, hogy a helyi közösségnek is van saját múltja. Vas megyében — a *Száz magyar falu könyvesháza* sorozat 5 kötetének kivételével — minden monográfia helyi kezdeményezésből született.

A „monográfia-láz” mára alábbhagyott, ám számos jelből arra lehet következtetni, hogy folyamat nem tört meg; újabb és újabb monográfiák jelennek meg a könyvpiacon.

A községmonográfiák számba vétele nem kevés gonddal járt. Először is azért, mivel annak eldöntése, hogy mi tekintendő községmonográfiának, külső, formai kritériumok alapján (terjedelem, tematika, könyvészeti szempontok) lehetetlennek bizonyult számomra.

Sokkal előnyösebbnek látszott a másik utat járni. Mivel a községi monográfiaírás kulturális jelenség, annak leírása csak úgy történhet, hogy minden olyan írásművet idetartozónak tekintünk, melyet a szerző (szerzők) vagy az adott közösség annak tekintett. Azaz a monográfia a falut minden oldaláról ismertető, bemutató kiadvány, melyből a község története sem hiányozhat. Ilyen értelemben „a falu könyve” lehet a kiadatlan kézirat, melyet a jegyzőség vagy magánszemély sokszorosít (Káld, Nemesböd), és az alig 58 oldalas füzet is (Kemestaródfa).

Ha nem praktikus, hanem tudományos kritériumokat követünk, akkor alig akad fenn fél tucat mű a rostán.

Nehézséget jelentett a kiadványok beszerzése. A közgyűjtemények a mai viszonyok között a helyi kiadványokhoz többségéhez véletlenszerűen jutnak hozzá. Nem ritka jelenség, hogy a közgyűjtemény adattárában békésen bogarászó „monográfust” fel kell szólítani megjelent műve beadására. Az elemzésünk így nem törekedhetett teljességre, egészen más megközelítést igénylő jelenségről van szó, mint jegyzékről rendelt könyvek esetében.

A különböző falumonográfiáknak, úgy tűnik, alapvetően két ideáltípusa van, s mindkettő külön „recept” alapján készül. Az egyik a *tanulmánykötet*. A várostörténetek esetében ez a jól ismert eljárás: szerkesztőbizottság alakul, kijelölik a szerzőket, akik rendszeren egy-egy terület szakértői, történész, ré-

gész, levéltáros, néprajzkutató, műemlékvédelmi szakember, könyvtáros stb., végül elkészül a kötet a szerkesztő koncepciójának megfelelően. Általában egy fejezetben egy témát és/vagy korszakot mutatnak be a szerzők. A szerzői kör megválasztása, annak összetétele erőteljesen meghatározza az elkészült munkát.

A másik típusba inkább a *kistelepülésekről* szóló könyvek tartoznak. A kistelepüléseken kevés értelmiségi él, tanulmánykötet írása fel sem merülhet. Ez a fajta helytörténetírás a *tablóban* testesül meg. A *tabló* csoportkép, mellyel a helyi szerző vagy szerzők mutatják be a közösséget – maguknak. A recept ez esetben leegyszerűsítve az, hogy a falu főutcáján végigsétálva felírják az intézményeket, létesítményeket, épületeket, stb., majd minden tudnivalót elmondanak róluk. Névsorok, listák, táblázatok világa ez, néhol kurta mondatok jelentik az összekötő szöveget. Történeteket hiába is keressünk, az alapítási év, az építési év, az első vezető, kurta eseménykrónika stb. pusztán nélkülözhetetlen tudnivalók a tablóhoz. A feltételezett olvasó itt maga a közösség, aki megtalálja magát és hozzátartozóit, barátait a könyv oldalain.

Létezhetne egy *harmadik típus* is, ilyen falutörténet megírásának a szándéka a Vas megyei anyagban csak nyomokban mutatható ki. Megvalósíthatóságát éppen a történeti bevezetőben említett Gáyer Gyula Gödörháza-monográfia igazolta mindennél világosabban. Ez az *egyszerűsített mű*. Szemben az előzővel, ennek nincs biztos receptje. Itt kizárólag egyetlen szerzőről beszélhetünk, akinek vagy a helységben szerzett élettapasztalatai szolgálnak a monográfia nyersanyagául, vagy ennek funkcionális megfelelője, a helyszínen végzett alapos terepmunka jogositja fel annak megírására.

Szemben a tanulmánykötettel, ahol kijelölt szakembergárda garantálja a település életének egyes releváns tárgykörök szerinti szakszerű feldolgozását, itt egyedül a szerző próbálja megoldani ugyanezt, természetesen erős szelekcióval. Míg az előbbinél a tudományosság személytelen objektivizmusa a vezérelv, addig itt a saját perspektívából adódó előnyök: komplex leírás, részvevő megfigyelés, önreflexió és az ezzel járó életszerűség, koherens szerkezet. Írók, publicisták köréből kerültek ki az ide sorolható alkotók, de szociográfusok, antropológusok, néprajzkutatók közül is várhatók a jövőben.

Vas megye aprófalvas településszerkezetű megye, kétszáznál több községgel. A markáns társadalm szerkezeti, rétegződési eltérés a város és a falu között, különösen az értelmiségi réteg arányát, annak belső összetételét tekintve, a gazdasági adottságokon túl is óhatatlanul meghatározza a városmonográfiák és a községmonográfiák közötti eltérést. Első szemrevéte-

lezésre a *színvonalas tanulmánykötetek hiánya* szembevetendő a Vas megyei községtörténeti könyvpiacra, és azt látjuk, hogy a spontán, helyi kezdeményezésekhez leginkább illő *tablók* uralják (egyébként ez a helyzet Burgenlandban is). A részletekbe menő elemzés során a kép azonban differenciálódik. Inkább az a meggyőződés alakul ki, hogy esetről esetre a kettő változó kombinációjáról van szó a munkák többségében. Az értékelésnél a fő szempontot éppen a szakszerűség és a helyi igényeknek való megfelelés kényes egyensúlyának megteremtése jelenti.

Elsőként a több szerző által jegyzett köteteket tekintjük át. *„Falunk képeskönyve”*: ez szerény címe Rábagyarmat monográfiájának. A cím azonban nem véletlen, a falu jelentős szülöttének, Kocsis László költőnek verseskötete is ezt viselte borítóján. Érdekes, bár nem ismeretlen szokás a fejezetek közé a helységről elszármazott poéta költeményeit betűzni, de Rábagyarmatról Kocsisnak éppen legsikerültebb darabjai szólnak, telve morális erővel, szociális érzékenységgel, itt jó megoldásnak bizonyult. A többszerzős munka azt illusztrálja, hogy szerkesztői leleménnyel, szerencsével akár a szakemberek felkérése is megkerülhető. A földrajzi fejezet egy magas színvonalú háború előtti doktori disszertáció újbóli közlése. A régészek számára annyi fejtörést okozó román kori templomnak a történetét a legújabb adatokat figyelembe véve a falu plébánosa írta meg. Néhány néprajzi témát pedig a nyelvtudós, etimológus Moór Elemér korai, harmincas évekbeli munkásságából bányászott elő a könyv összeállítója, Ács László. Az ő sorsa a falu kulturális életének mindeneként félszáz éven át teljesen egybeforrott Rábagyarmatével. Eleveenségében utolérhetetlen kötet született.

A szomszédos település is részben hasonló módszerekkel próbálkozott. Gasztonyban a 20. században két jelentős személyiség is foglalkozott a falu múltjával. A második világháború előtti két évtizedben tevékenykedett a faluban Piller Dezső néptanító, lelkes helytörténész, az ő gyűjtésével indul a Gasztony-kötet, majd ezt az ide száműzött Székely László papköltő száz oldalas községtörténeti feldolgozása követi. Érdekességként kell megemlíteni, hogy Székely előbbi lakóhelyén, Győrváron is község-történetírással foglalkozott, de kézírata máig kiadatlan. A többi tematikus fejezet helyi szerzőknek, elszármazottaknak köszönhető.

Mindössze 98 oldalas az Ikervár-kötet, amelyben a korábban megjelent rövid régészeti, történeti tárgyú tanulmányokat fűzték össze és helyi szerzők tömör írásait közölték. Ez a karcsú kötet egységes szerkezetű, olvasmányos, javára vált, hogy a terjedős tablókat teljesen mellőzték.

Furcsa megoldást választott a rumi kötet szerkesztője. A könyv némely meglepően jól kidolgozott fejezetének látszatra nincs szerzője (csakúgy, mint a többinek), de ha nem lenne könnyen felismerhető egy máshol már közölt, önálló családtörténeti dolgozat a Rummy-családról; egy iskola- és egy egyesület-történeti egyetemi szakdolgozat, továbbá a Helytörténeti Lexikon cédulaanyaga, azt hinnénk, hogy a hatalmas kutatást maga a szerkesztő végezte el. A „*Forrásmunkák*” cím alatt is hiába keresnénk a fentieket. A jegyzetapparátust sem ismerte a „*Rum története 1246–1996*” című könyv, amin csak sajnálkozni lehet.

Ha a legtöbb fejezetcímet a szerkesztő-szerző neve alatt találjuk a tartalomjegyzékben, és csak a postafiók, az óvoda stb. bemutatása marad a helyi szerzőkre, ott nyugodtan arra gyanakodhatunk, hogy helyi kötődés nélküli szerkesztőről, „vándormonográfus”-ról van szó, aki faluról falura járva ajánlja, hogy jutányos díjazásért megírja a „falukönyvét”. A sorozatgyártásban készülő falumonográfiák egyre jobban hasonlítanak egymásra, hiszen azonos receptre készülnek: az „ömlesztve” közölt lexikoncédulák, terjengős tablók mellett a helyi „nagy emberek” portréit is megtaláljuk.

Megfelel a tanulmánykötettel szemben támasztott követelményeknek a nemrégiben elkészült Bögöte-kötet. Szakemberek dolgozták ki a történeti fejezeteket. Bögöte nevével összeforrott a nagy magyar anarchista, Batthyány Ervin gróf élete, ezt a témát az egyes írások különböző mértékben érintik vagy dolgozzák fel. A jövőben remélhetően mások is követik a bögötei önkormányzat példáját. Határeset a Répcelak-kötet, melyet a település mai jogállása szerint a városmonográfiákhoz kellene sorolnunk. A faluból a várássá válásig vezető utat jól bemutatja a nagy létszámú helyi szerzői kollektíva, azonban a kissé szegényes forrásbázis miatt a kelleténél rövidebb a középkori és kora újkori fejezet.

Egyszerűs munkákat is szép számmal találunk. Gorza Sándor Nagyrákos szokásait, ünnepeit, szólásait mindenkinél jobban ismerte. Olvasmányos kis könyvecske kerekedett halála után kiadott írásából. Értékét Gorza rendkívül értékes fényképhagyatékából válogatott fotók is emelik. A néprajzkutatók számára hasznos forrás. A község történetéről nem levéltári forrásokból értesült, hanem gyermekkorában a nemesszeri közbirtokosság gyűlésein hallottakat, azt ott felolvasott régi iratok tartalmát vetette papírra.

Van olyan szerző, aki korábban megjelent könyvét kibővítve adhatta ki a millennium idején. A megújult Felsőmarác-monográfia lényegesen több anyagot tartalmaz, mint az 1980-as kiadás. A bővített kiadásban már helyet kapott Tótfalu és annak török kori kis erődítménye, továbbá a Csány család,

az Árpád-kori Szent Lőrinc templomrom, a régi hadi és kereskedelmi utak, a neves személyek életrajza.

Az apró őrségi Szattáról egy házaspár készített falutörténetet, melynek külön érdekessége, hogy a jelentősebb szattai családokról a 19. század elejétől leszármazási táblákat készítettek. Lelkiismeretességben felülmúlhatatlan kutató Gulner László és Torda Géza, akik a Kőszeg melletti Kőszegfalva és Kőszegdoroszló falvak történetét örökítették meg.

Két kötet tűnt ki merészebb egyéni hangjával a monográfiatermésből. Mindkettő szerzője kiváló újságíró. P. Kovács József 1990-ban kiadott Hosszúperesztege nemcsak a levéltári forrásokat dolgozta fel megfelelő mélységben, hanem az egyes témák tárgyaláskor a helyi eseményekhez a köztörténeti ismeretanyagot is hozzáillesztette, rengeteg művelődéstörténeti fejtegetéssel. Könyvéből ismerhetjük meg például Hosszúpereszteg hegyközségi artikulusait (az irat azóta feltehetően elkallódott). A község szülőtte lévén, minden felhasználható élményét, emlékét beledolgozta könyvébe, ami egyik legfőbb erénye. Ugyanakkor rendkívül sajnálatos, hogy a könyvből hiányzik a jegyzetapparátus, melyet mindössze egy oldalnyi irodalomjegyzék hivatott helyettesíteni.

Csörötnek „hármaskönyve” gazdag élettapasztalat összegzése. Kuntár Lajos 1938-ban, még diákként, a falukutató mozgalom ösztönzésére készített kis néprajzi vázlatot szülőfalujáról. Figyelemre méltó, és továbbgondolandó 1990-ben írt munkájának a szerkezete. Az első „könyv” könnyed, személyes hangvétellű írásai a szülőföldről, rokonokról, a tájról stb. a publicisztika műfajához állnak közel. A második rész szabályos monográfia, kronologikus és tematikus fejezetekre tagolódik, és szemben a fentebb említett szerzővel, korrekt jelzetteléssel ellátott anyagfeldolgozást mutat. A befejező rész visszaemlékezéseket tartalmaz, köztük Kuntár önéletrajzát is. Meglepő, hogy a Csörötnek-könyvben a sok történet, elbeszélés ellenére a falut érintő nagy társadalmi megrázkódtatásokról, a hatalomról és az erőszakról kevés értékelő megjegyzést, kritikus megfogalmazást olvashatunk. Kuntár visszafogottan szól a diktatúrák koráról, ami egy sokat megélt újságírótól nehezen elfogadható.

A *Száz magyar falu* öt darabjáról — a személyes érintettség miatt — csak néhány megjegyzést teszek. Mind az öt egyszervős munka, egyben minden szerző a „saját” falujáról szólhatott. E kötetekkel valamelyest helyreállt a községtörténet-írás tekintélye Vas megyében, bár meg kell mondani, hogy a sorozat kötet-konceptiója konzervatív, elavult, a szerzőknek kevés mozgásteret engedett.

Végezetül egyetlen gondolat: A közel félszáz munka áttekintése során a szemlélőnek, az elemzőnek megbízható fogalmi eszköztárral kellene rendelkeznie. Ilyen ma még, úgy gondolom, nem áll rendelkezésre. Ennek kidolgozása csak a folyóirat jelen vállalkozásához hasonló kezdeményezések után várható.

BIBLIOGRÁFIA

Alsószőlnök

M. Kozár Mária: Dolnji Senik — Alsószőlnök — Unterzemming. Szombathely, 2001. Szlovén Kisebbségi Önkormányzat, Alsószőlnök. 80 p.

Apátistvánfalva

Tóth Imre: 650 éves Apátistvánfalva — Stevanovci a Millennium évében. Szeged, 2000. GEO-ENVIRON Környezetvédő Egyesület. 49 p.

Bajánsenye

Horváth Sándor: Bajánsenye krónikája. Múltról a jelennek és a jövőnek. 896-1990. Szombathely, 1996. A szerző magánkiadása. 279 p.

Bozsok

Kuntár Lajos: Bozsok. Szombathely, 2000. Savaria Tourist. 84 p.

Bögöte

Bögöte. Falutörténet. (Szerk. Kuntár Lajos). H. n. (Zalaegerszeg) 2001. Bögöte Község Önkormányzata. 174 p.

Bük

Gyurácz Ferenc: Bük. Bp. (2002) Száz magyar falu könyvesháza kht. 197 p.

Csörötnek

Kuntár Lajos: Hármaskönyv Csörötnekről. Szombathely, 1990. Csörötneki Községi Közös Tanács. 240 p.

Egyházashetye

Majthényi László: Egyházashetye. Bp. (2002). Száz magyar falu könyvesháza kht. 154 p.

Felsőmarác

Balogh János: Felsőmarác. Történetek, életutak. Szombathely, 2000. (Felsőmarác Község Önkormányzata). 224 p.

Felsőszölnök

Kozár Mária: Felsőszölnök. Bp. (2000). Száz magyar falu könyvesháza kht. 164 p.

Gasztony

Gasztony. Tanulmányok. (Szerk. Kuntár Lajos) Szombathely, 2000. Gasztony Község Önkormányzata. 176 p.

Gyöngyöshermán, Szentkirály, Zarkaháza, Bogát, Bádonna

Szabó Miklós: Szombathely déli kapujában. Szombathely, 2001. Gyöngyöshermán-Szentkirályi Polgári Kör. 170 p.

Hosszúpereszteg

P. Kovács Imre: Hosszúpereszteg kilenc évszázada. Történeti és néprajzi visszatekintés. Szombathely, (1990). Egyetértés MGTSZ, Községi Önkormányzat Hosszúpereszteg. 267 p.

Ikervár

Válogatott írások Ikervár történetéből. 1. kötet. (Szerk. Koszorús Ödön) Ikervár, 1996. 98 p.

Ivánc

Benczik Gyula: Ivánc. Bp. (2001) Száz magyar falu könyvesháza kht. 199. p.

Izsákfa

Tungli Gyula: Izsákfa évszázadai. (Pápa, 1995) (Izsákfa Önkormányzata). 181 p.

Kemenesmihályfa, Kemenessömjén, Sömjénmihályfa

Mesterházy Sándor: Kemenesmihályfa, Kemenessömjén, Sömjénmihályfa múltjából. Bp. 1990. KSH Számítástechnikai és Ügyvitesszervező Vállalat. 103 p.

Kemestaródfa

Takó Gábor: Kemestaródfa (Taródfa, Kemesmál, Besfa) története. 750 év. Szombathely, 1999. Kemestaródfa Község Önkormányzata, Határmenti Kulturális és Szépitő Egyesület. 58 p.

Kőszegdoroszló

Torda Géza: Kőszegdoroszló község története. Kőszeg, 2001. A szerző magánkiadása. 193 p.

Lukácsháza, Kiscsömöte, Nagycsömöte

Gulner László: Lukácsháza évszázadai 1238–1999. Szombathely, 2000. Lukácsháza Önkormányzatának Képviselőtestülete. 199 p.

Magyarszombatfa

Gerencserek földjén. Magyarszombatfa, Gödörháza és Métékpuszta múltja és jelene. (Szerk. Horváth Sándor) Szombathely, 2000. Magyarszombatfa Község önkormányzata. 332 p.

Nagykölked

Kereszturiné Pintér Mária: Nagykölked története. Szombathely, 2002. Nagykölked Község Önkormányzata. 143 p.

Nagyrákos

Gorza Sándor: Szülőföldem Nagyrákos. Nagyrákos–Körmend, 1997. Vas Megye Néprajzi Kincsestára 1. kötet. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. 103 p.

Nagysimonyi

Budai Béla et al.: Nagysimonyi 2000. Helytörténeti kiadvány (kivonatok a készülő monográfiából). Sárvár–Nagysimonyi, 1999. Nagysimonyi Önkormányzat. 102 p.

Narda

Horváth Sándor: Narda. Bp. (2002). Száz magyar falu könyvesháza kht. 205 p.

Nemescsó

Kiss Sándor: Nemescsó. Sárvár, 2000. Nemescsó Önkormányzata. 57 p.

Olad

Lovass Miklós: Olad 1000 éves története. Szombathely, 1993. Pannon Műhely Kiadó. 287 p.

Oszkó

Zágorhidi Czigány Balázs: Oszkó. Bp. (2002). Száz magyar falu könyvesháza kht. 182 p.

Őriszentpéter

Erdők és utak ölelésében. Őriszentpéter monográfiája 996–1996. (Szerk. Horváth Sándor) (Szombathely, 1996). Őriszentpéter Nagyközség Önkormányzata. 477 p.

Pápoc

Adatok Pápoc monográfiájához. (Szerk. Horváth Sándor) Szombathely, 1998. Vas megye néprajzi kincsestára 3. kötet. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Pápoc Község Monográfiájának Kiadásáért Alapítvány. 174 p.

Pinkamindszent

Kömlői Sándor: Pinkamindszent története. Szombathely, 1995. Határmenti Kulturális Egyesület. 82 p.

Rábagyarmat

Falunk képeskönyve. (Szerk. Ács László) Szombathely, 1997. Rábagyarmati Önkormányzat. 340 p.

Répcelak

Répcelak története. (Sajtó alá rendezte: Simon Erzsébet) Szombathely, 1997. Répcelak Nagyközség Önkormányzatának Képviselőtestülete. 259 p.

Répcseszentgyörgy

Benczik Gyula: Répcseszentgyörgy története. Szombathely, 1996. Répcseszentgyörgy Község Önkormányzata. 127 p.

Rum

Rum története 1246–1996. (Összeállította: Horváth Sándor) Szombathely, 1996. Rum Község Önkormányzatának Képviselőtestülete. 200 p.

Sé

Sörös István: Mozaik Sé múltjából. Sé, 2001. Sé Önkormányzata. 119 p.

Szalafő

Szalafő története. (Szerk. Horváth Sándor) Szombathely, 2000. Szalafő Község Képviselőtestülete. 328 p.

Szatta

Gaál Dezső–Gaál Dezsőné Hunyák Julianna: Őrségi fenyvesek ölében. Történetek, emlékképek Szatta múltjából. Szatta, 2001. (Szombathely, 2001). A szerzők magánkiadása. 162 p.

Szentpéterfa

Geosits, Stefan: Szentpéterfa — Petrovo Selo — Prostrum 1221–1996. Wien, 1996. Tusch Edition. 176 p.

Vasalja

Gombás Imre Gábor–Gombás Imre: Vasalja története 1945-ig. Vasalja néphagyományai. (Szombathely), 2000. Határmenti Kulturális és Faluszépitő Egyesület. 98 p.

Vaskeresztes

Vaskeresztes a millenniumig. (Sajtó alá rendezte: Köbölkuti Katalin) Szombathely, 2000. Vaskeresztes Község Német Települési Önkormányzata. 313 p.

Vasszentmihály

Kovácsics József: Szülőfalum, Vasszentmihály és környéke. Budapest, 2000. Belügyminisztérium. 211 p.

Velemér

Varga Géza: Mítoszok őre, Velemér. Bp. 2000. Írástörténeti Kutatóintézet. 106 p.

Zanat

Kovács Márta: A város árnyékában. Zanat község története 1969-ig. Szombathely, 1997. A szerző magánkiadása. 79 p.

Könyvjellegű kéziratok, közgyűjteményekben elhelyezve:

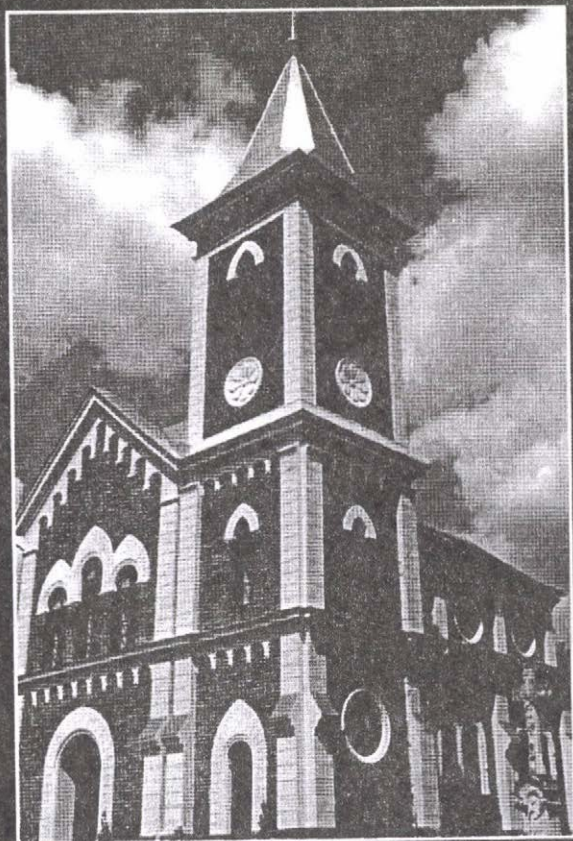
Káld

Balogh István: Káld község története 1000–2000. Káld, 2000. Káld Község Önkormányzata. 251 p.

Nemesbőd

Takács Ferenc: Nemesbőd krónikája. Nemesbőd, 2000. A szerző magánkiadása. 84 p.

NAGYKÖLKED TÖRTÉNETE

SZOMBATHELY, 2002

MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA

Településtörténeti monográfiák Veszprém megyében 1990–2002

AZ UTÓBBI ÉVTIZEDBEN Veszprém megyében is megszaporodtak a helytörténeti monográfiák és tanulmánykötetek, folyamatos figyelemmel kísérésük, számbavételük és áttekintésük azonban komoly nehézségbe ütközik.¹ A községi önkormányzatok költségén és gondozásában, esetleg magánkiadásban megjelenő kiadványok sokasága miatt nehezen követhető nyomon, mi jelenik meg és még több nehézséget jelent a könyvekhez való hozzájutás. Történtek kísérletek a számbevételre, de folyamatos, naprakész információ a helyi kiadványokról máig nem áll rendelkezésre.² Nem csoda hát, hogy szakmai közvéleményünk alig-alig hasznosítja ezt a folyton halmozódó ismeretanyagot.

Veszprém megye közel egy évtizedes termését áttekintve nem merem állítani, hogy valamennyi megjelent művet sikerült felvenni a bibliográfiába. Az esetleg kimaradt munkákon kívül nem kerültek az ismertetett művek közé a részterületeket feldolgozó munkák, mint például az iskola- vagy egyháztörténeti kiadványok, egy-egy kiemelt időszak, vagy évfordulás eseménysor feldolgozásai, mint az államalapítás, az 1848–1849 és 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeit tárgyaló művek. Hiányzik a forrásközlések és a visszaemlékezések irodalma. Azokat a munkákat vettem számba,

¹ Az Országos Széchényi Könyvtárba és az illetékes megyei könyvtár helytörténeti gyűjteményébe a könyvtári törvény szerint a kiadóknak, illetve nyomdákknak megfelelő számú (6 db) kötelezpéldányt kellene küldenie, de komoly szankció hiányában csupán a kiadó jóindulatán múlik a helytörténeti kiadványok megérkezése. Ennek következményeképp a friss könyvtermést feldolgozó különböző bibliográfiák, mint például a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár gondozásában évente megjelenő „Legújabb helytörténeti kiadványok” című kiadvány, de még a „nemzeti bibliográfia” is hiányosan regisztrálják megjelenésüket.

² BENDA Kálmán az 1960-as évektől haláláig a *Századokban* közölt rendszeresen rövid recenziókat „Helytörténeti munkák” címen. Szilágyi Miklós 1984-ben az *Ethnographiában* tett kísérletet az 1970–81 között megjelent helyi kiadású monográfiák áttekintésére. SZILÁGYI Miklós: Helyi kiadású helytörténeti monográfiák 1970–1981 = *Ethnographia* XCV (1984), 118–133. A *Honismeret* című folyóirat is rendszeresen közöl ismertetéseket, de nem vállalja fel a teljes helytörténeti irodalom áttekintését.

melyek a megye településeinek történetét több történelmi korszakot vizsgálva igyekeztek feldolgozni.

Veszprém megyében a megadott tizenkét év alatt 94 helytörténelmi munka jelent meg, s ha kiegészítjük a Laczkó Dezső Múzeum Adattárában, az Eöt-vös Károly Megyei Könyvtár Helytörténelmi Gyűjteményében és a Veszprém Megyei Levéltár kéziratos dolgozatok gyűjteményében őrzött, már elkészült, de még kéziratban lévő munkákkal, a szám jóval száz fölé emelkedne.

A kiadványok ilyen nagy számú megjelenését kétségkívül ösztönözhetette az évfordulók egymás utáni sorozata: a millicentenárium vagy a magyar állam alapításának és a kereszténység felvételének ezredik évfordulója, de olyan helyi eseményekre is jelentek meg kiadványok, mint a községek (elsősorban a német) be- és kitelepítésének, vagy községegyesítések évfordulói. A támogatók — legyenek bár önkormányzatok, állami cégek vagy magánszemélyek — kedvelik az évfordulók adta alkalmakat, az ünnepélyes megemlékezéseket.³

Érdeemes megvizsgálni, kik támogatták Veszprém megyében a helytörténelmi kiadványok megjelenését és azt is, milyen elvárásokat fogalmaztak meg az ilyen típusú munkák iránt?

A kiadványok közel fele (41) települési önkormányzat megrendelésére készült. Elsősorban községi önkormányzatok támogattak helytörténelmi kutatást, a városok közül csupán Pápa, Devecser és Balatonfüred hívott életre településtörténelmi kiadványt.⁴ A kötetek előszavában megfogalmazott elvárás szerint legtöbb esetben a település lakói számára kívántak „érthetően és olvashatóan” a település múltjáról tájékoztatást adni, de sok esetben a megjelenő kötet csupán presztízscélokat szolgált.

³ Megyénkben például amíg 1990 és 1994 között 13, 1994–1996 között már 30 helytörténelmi munka jelent meg. 1997 és 1999 között ismét kevesebb, 17, majd 2000–2001-ben újra több, 25 mű látott napvilágot. Az évfordulók lecsengése után, 2002-ben csupán 5 településtörténelmi monográfia került kiadásra.

⁴ A várostörténelmitírást országos szinten a mennyiségi gazdagság jellemzi. Az 1970-es évektől az alföldi agrárvárosok szinte mindegyikéről készült feldolgozás, az utóbbi években pedig a dunántúli városokról jelennek meg monográfiák. Ugyanakkor a várostörténelmitírást egy másik vonulata napjainkban — Bácskai Vera, Kubinyi András, Vörös Károly és Gyimesi Sándor munkássága nyomán — autonóm kutatási területté vált, kikerülve a helytörténelmitírást köréből, betagozódva a makrotörténelmi műveltség- és társadalomtörténelmi területbe. A magyar várostörténelmitírásról áttekintést ad GYÁNI Gábor: A várostörténelmitírást és a makrotörténelmit. Mai várostörténelmitírástunk: teljesítmény és irányzatok = Történelemszemináriumok. Budapest, 2002. 59–77. — Veszprém megyében a várostörténelmi kutatásokat kétségkívül nehezíti az előmunkálatok, forráskiadások hiánya, a finanszírozó városi vezetés szilárd elhatározása és a jól felkészült, szakmailag megbízható szerzők sem mindig állnak rendelkezésre kellő számban.

A kiadványok hatoda (15) helyi egyesületek, alapítványok támogatásával jelent meg. Ebben az esetben ritkán fordul elő az, hogy maguk az egyesületek adnának megbízást a helytörténeti munka megírására, általában már egy meglévő tanulmány kiadásához nyújtanak segítséget.⁵

Megrendelőként és támogatóként bábáskodott a kötetek tíz százaléka fölött (10) a helyi német nemzetiségi önkormányzat. Az általuk megjelentetett kötetek érdekessége, hogy az események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása, a falusi életmód és mentalitás feltárása került előtérbe. Nem kényszerültek a szerzők az országos történetírás korszakolásának kötelező betartására, a köztörténet által használt fogalmak használatára és a külön-külön elért eredmények egyeztetésére, ráadásul ezek a kiadványok többségében kétnyelvűek.⁶

Az adott időszakban magánkiadásban is jelentek meg községtörténeti feldolgozások (5). A szerzők saját szülőfalujuk történetét dolgozták fel, vállalva a kiadás anyagi fedezetét.⁷

A Veszprém megyei közintézmények közül több felvállalta a helytörténeti monográfiák kiadásának ügyét. A könyvtárak közül a városi gyűjtőkörrel, esetleg helytörténeti gyűjteménnyel rendelkezők reagáltak érzékenyen az olvasók megváltozott igényeire. A pápai Jókai Mór Városi Könyvár „Jókai Füzetek” címmel indított sorozatában adott helyet községtörténeti feldolgo-

⁵ Legtöbb esetben egy-egy megbecsült helytörténeti kutató publikálási lehetőségeit segítik így módon. Például a Városlódi Falumúzeum Baráti Köre adta ki 1991-ben Koppány István helyi iskolaigazgató közel két évtizedes gyűjtőmunkájának eredményét, Városlőd történetét. Pacsuné Fodor Sára Várpalota helytörténeti kézikönyvét 12 egyesület támogatta.

⁶ Nagytevel és Városlőd történetéhez szolgáltatt érdekes adatokat ROTH, Michael: Zur Geschichte von Waschludt / Városlőd. Bad Kreuznach, 1990. és SCHWEIGHOFER, Julius Gottfried: Siedlungsgeschichte und Mundert von Deutschevel. Nagytevel in westlichen Buchenwald in Mittelungarn. Budapest, 1990. A két munka jó példa arra, hogy a forráskritikai hiányosságok ellenére is lehet értékes egy mű, ha új adatokat tár fel, új anyagot gyűjt össze és azokat közli. Ugyancsak a helyi kisebbségi önkormányzat támogatásával jelent meg HUDI József: Herend története. Veszprém, 1998. A kötet részletes és alapos levéltári kutatások alapján tárja fel a település múltját és életét. A szerző adatgazdagságban, mindenre kiterjedő figyelmével, helyes szempontjával mintául szolgálhat a hasonló jellegű helytörténeti tanulmányoknak. Hasonló alapoossággal írta meg IRÁNYI László Nagyesztergár történetének egyes fejezeteit, a német nemzetiségi önkormányzat anyagi lehetőségeihez alkalmazkodva, egy-egy évszázadot évente külön kötetben: Nagyesztergár a XVIII. században. Nagyesztergár, 2000. Nagyesztergár a XIX. században. Nagyesztergár, 2001. Nagyesztergár a XX. században. Nagyesztergár, 2002. Az eddig megjelent nagyesztergári köteteket a tervek szerint régészeti és néprajzi tanulmányok is követni fogják.

⁷ HUDI József: Pénzesgyőr története. Veszprém, 1998. TATAI Zoltán: Szülőföldem, Bódé. Budapest, 1998. MEZEI Zsolt (szerk.): Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar, 1998. WODIANER–NEMESSURI Zoltán: Nemesvita: A nemes község életrajza. Budapest, 2001. JABLONKAY Géza: Alsóörsi krónika: Alsóörs története a legrégebb ismert időktől napjainkig (1272–1972) Zürich, 2002.

zásoknak és reprint kiadásban jelentetett meg olyan — korábban született — munkákat, melyek alapkutatásokat végeztek el, tartalmilag ma is megállják helyüket és gyakorlatilag hozzáférhetetlenek.⁸ A várpalotai Krúdy Gyula Városi Könyvtár és a Balatonfüredi Városi Könyvtár egy-egy kiadvánnyal járult hozzá a helytörténeti mozgalom támogatásához.⁹

A Veszprém Megyei Levéltár kiadványsorozatában adott helyet településtörténeti monográfiáknak. Vállalta a kiadvány gondozását — több esetben kezdeményezte és szervezte a kutatómunkát —, a „mecénás” azonban ettől függetlenül a helyi önkormányzat vagy gazdasági szervezet maradt.

Itt kell kitérnem a Veszprém megyei helytörténetírást jelentősen fellenlő személy, *Gubicza Ferenc* agrármérnök és a mögötte álló Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet szerepére, amely 1986 és 2001 között 14 kötet megírását kezdeményezte és megjelenésének anyagi fedezetét is vállalta. Ebből 11 község és Balatonfüred város monográfiáját adták ki, melyek a bibliográfiába felvett kötetek legvaskosabb 6–700 oldalas kötetei.

A Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet és vezetőinek célja a kötetek megjelentetésével az volt, hogy a szövetkezet gazdálkodási területén lévő 12 település történetét megörökítsék. A kiadványokat a szövetkezeti tagok a könyv szerzője (szerzői) által dedikáltan, karácsonyra térítésmentesen kapták kézhez. 1992-től az adott önkormányzat támogatása fejében a község lakosai is ingyenpéldányt kaptak. A szövetkezet kezdeményezésére, a település múltjának megismerése céljából a települések általános iskoláiban községtörténeti vetélkedőket szerveztek.

A megrendelő a kötetek tartalmi részébe nem szőlt bele, csupán a határidő esetleges csúszását tolerálta nehezen. Ennek köszönhetően kezdetben egszerzős¹⁰, majd Lichtneckert András levéltáros szakmai irányítása alatt

⁸ MÁTHÉNÉ KALMÁR Zsuzsa: *Tapolcafő titkai: a kezdetektől napjainkig*. Pápa, 1993. (Jókai füzetek 6.) RÁCZ István: *Farkasgyepü község története, 1401–1753*. Pápa, 1996. (Jókai füzetek 18.) VARJU Dezső: *Kup község története*. Pápa, 1999. (Jókai füzetek 27.) A „Jókai Reprint” sorozatban megjelent helytörténeti munkák: LUKCSICS Pál: *A vásárhelyi apácák története Deveser*, 1995. NÉMET József: *Somló*. Pápa, 1993. BOGNÁR Imre Ede: *Pápa településföldrajza*. Pápa, 1997. HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: *Pápa város múltja, jelene és környéke*. Pápa, 1999.

⁹ FALLER Jenő: *Adatok Várpalota történetéhez*. Várpalota, 1994. (Az 1936. évi kiadás reprintje.) GYÖRGY Péter János: *Bevezetés Balatonfüred történetébe*. Lakóhelyismereti olvasókönyv általános iskolás tanulóknak. Balatonfüred, 1995.

¹⁰ A tizenkét kötetből hat megírására VERESS D. Csaba történész-muzeológus kapott megbízást: *Felsőörs évszázadai*. Veszprém, 1991. *A három Pécsely története*. Veszprém, 1992. *Az évezredes Paloznak*. Veszprém, 1993. *Balatonszőlős évszázadai*. Veszprém, 1994. *Veszprémfajsz története*. Veszprém, 1994. *Tótvázsony múltja és jelene*. Veszprém, 1995. Szerkesztésében jelent meg az első közös vállalkozás: VERESS D. Csaba–HUDI József–ÁCS Anna–PALÁGYI Sylvia: *Nemesvámos története*. Veszprém, 1994.

hivatásos levéltáros-történészekből, és természet- és társadalomtudósokból (főként a Laczkó Dezső Múzeum és a Zirci Természettudományi Múzeum munkatársaiból) álló szerzőgárda kapott lehetőséget új típusú falutörténetek megírására.¹¹

Az utóbbi évek — kormányzati kezdeményezésére megszületett — vállalkozása a „Száz magyar falu könyvesháza” kismonográfia-sorozat 6 Veszprém megyei kötete. A 100 kötetes könyvsorozat kiadását a Miniszterelnöki Hivatal indította el 1999 tavaszán. A projekt célja a magyar állam millenniumát 100 magyar falu kismonográfiájának megjelentetésével köszönteni. (100 évvel korábban az akkori kormányzat a vármegyék történetét összefoglaló kötetekkel tisztelt meg a honfoglalás millenniuma előtt.)

Veszprém megyéből 6 községet választottak ki: Dudar, Köveskál, Mencshely, Noszlop, Somlóvásárhely és Ugod. A kötetek szerzői levéltáros, muzeológus, néprajzkutató szakemberek.¹²

A kötetek feldolgozzák az adott település történetét a kezdetektől napjainkig. Bemutatják a falu gazdaságtörténetét úgy, hogy belehelyezik az ország, a vidék gazdasági vérkeringésébe. Szólnak az adott község vallási és kulturális életéről, bemutatva a művelődés, iskoláztatás, a helyi önszerveződő községek (iparos- és gazdakörök, egyesületek, egyesületek, sport) tevékenységét is. Feldolgozzák a falu néprajzát, számba veszik a település történetének és jelenének jeles személyiségeit, fontos családait, nevezetességeit.

Egységes szempontrendszer szerint készült valamennyi munka, lehetőséget teremtve az összehasonlításra, de ha szembesülünk azzal, hogy ez a megrendelő által kiadott szempontsor Tagányi Károly 100 évvel ezelőtti megyetörténeti monográfia-tervezetével azonos, már nem örvendezhetünk annyira.

Érdekes tanulságok vonhatók le a helytörténeti kutatással foglalkozó szerzők áttekintéséből is. A településtörténeti tanulmányok többségét a helybeli értelmiség: muzeológusok, levéltárosok, tanárok, lelkészek írták, a 94 kötetből 66-ot.

¹¹ LICHTNECKERT András szakmai irányítása alatt készült kötetek: Alsóörs története. Veszprém, 1996. Csopak története. Veszprém, 1997. Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza. Veszprém, 2000. Az utolsó kötet HUDI József szerkesztésében jelent meg: Lovas község története. Veszprém, 2001.

¹² BOROSS István–MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Dudar. Budapest, 2001. S. LACKOVITS Emőke: Köveskál. Budapest, 2001. HERMANN István (ifj.): Mencshely. Budapest, 2001. ÁCS Anna: Noszlop. Budapest, 2001. MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Somlóvásárhely. Budapest, 2001. VERESS D. Csaba: Ugod. Budapest, 2000.

Múzeumban dolgozó szakemberek, Ilon Gábor, Palágyi Sylvia, Perémi Ágota, Rainer Pál, Regenye Judit régész, László Péter, Miklós Tamás, Uzsoki András, Veress D. Csaba történész, S. Lackovits Emőke néprajzkutató, Ács Anna irodalomtörténész-néprajzkutató, Gopcsa Katalin művészettörténész, Kasper Ágota muzeológus, Barta Zoltán, Molnár István ornitológus, Futó János geológus, Galambos István botanikus több mint 30 műben közreműködött, de többen önálló kötetet is jegyeznek. A legtöbb felkérést önálló kötet megírására Veress D. Csaba kapta, aki 1992 és 2002 között 17 település-történeti monográfiát írt.

A levéltárosok közül Lichtneckert András mint író és szerkesztő öt kötet munkálataiban vett részt, Hudi József két önálló kötetén kívül egy munkának szerkesztője és írója, egynek munkatársa volt. Boross István, ifj. Hermann István és Márkusné Vörös Hajnalka a „Száz magyar falu könyvesháza” kismonográfia-sorozat munkálataiban kapott lehetőséget.

Tanítók, pedagógusok közül: Albrecht Sándor, Békefi Erzsébet, Bontó Józsefné, Borbás László, Horváth Lajos, Irányi László, Koppány István, Pacsuné Fodor Sára, Rácz István, Reményi Antal, Vaczkó László és Varjú Dezső 17 tanulmány megírására vállalkozott. Legtöbbjük szülőhelyük, vagy hivatásuk helyszínének történetét írták meg, kiegészítve néprajzi, vagy földrajzi név gyűjtésükkel, helyismeretükből adódó tapasztalataikkal.

Könyvtárosok tollából 4 mű született. György Péter János és Mezei Zsolt helyismereti olvasókönyvet írt, Tilhof Endre falu és egyháztörténetet.¹³

Lelkészek közül ketten vállalkoztak publikálásra. Szöllősi Mihály hatalmas anyagot tárt fel Gyulafirátót múltjára vonatkozóan. Széleskörű levéltári és irodalmi anyagra építette munkáját, de sajnos e hatalmas anyagon nem tudott kellőképpen úrrá lenni.¹⁴ Horváth József Vörösberényről írt tanulmánya a tudományos eredményeket kerek, élvezetes stílusban megírt összképben egyesíti.¹⁵

„Vendég” szakemberek, más megyék tudományos kutatói, illetve fővárosi tudományos intézmények munkatársai egyetlen vállalkozásban működtek közre. Pápa város történetének egyes fejezeteit — a helyi szakemberek mellett — többek között olyan kiváló tudósok jegyzik, mint Engel Pál, Granasz-

¹³ GYÖRGY Péter János: Bevezetés Balatonfüred történetébe. Lakóhelyismereti olvasókönyv általános iskolás tanulóknak. Balatonfüred, 1995. MEZEI Zsolt (szerk.): Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar, 1998. TILHOF Endre: TósokBerénd és temploma: fejezetek a község múltjából. Ajka, 2000. és Tósok hét évszázada, Ajka 2001.

¹⁴ SZÖLLŐSI Mihály: Rátóti krónika. Veszprém, 1995.

¹⁵ HORVÁTH József: Vörösberény története. (2. kiadás) Balatonalmádi, 2001.

tói György, Kristó Gyula, Kubinyi András, Pölöskei Ferenc, Szakály Ferenc, Solymosi László.¹⁶

A helyi és országos szakembereken kívül részt vállaltak a helytörténeti kutatásban közigazgatási szakemberek (6) és műkedvelő történészek (nyugalmozott erdő- és agrármérnök, katona, földműves...)

Mondhatnánk, megnyugtató a Veszprém megyei helytörténetírás helyzete, hiszen a számba vett időszak termésének kétharmadát szakemberek írták, de ha megvizsgáljuk a falutörténeti feldolgozások műfaji és tartalmi jellemzőit, nem ennyire örömteli a kép.

Általánosan jellemző a helytörténeti munkák műfajának helytelen meghatározása. A művek kétharmada falu vagy községtörténeti monográfiának nevezi magát, pedig azok legalább fele krónikaszintű feldolgozás, vagyis olyan történeti feljegyzések sorozata, melyek időrend szerint vázolják a fontosabb eseményeket. Ha igénybe is vesznek forrásokat, azok használata bizonytalan vagy önkényes, semmiképpen sem nevezhető szakmunkának.¹⁷ A szerzők módszere legtöbbször abból áll, hogy egy-egy helysége vonatkozó és gyakran más művekből majdnem változtatás nélkül átvett részeket, adatokat kronológiai sorrendbe szedik, s jellegüktől függetlenül egyetlen halmazba ömlesztik.¹⁸ Az értékelés hiánya sajnos már képzett írók műveiben is feltűnik, főleg azokéban, akik nem tudnak uralkodni szorgalmasan összegyűjtött anyagukon.¹⁹

A helytörténeti munkák egy másik csoportjánál az átfogó monográfia meghatározásnál szerényebb, de sok esetben helyénvalóbb „tanulmányok, adatok, fejezetek” címet használják. Ezek közül különösen azok a tanul-

¹⁶ KUBINYI András (főszerk.): *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig.* Pápa, 1994. és *Tanulmányok Pápa város történetéből 2.* Pápa, 1996.

¹⁷ Csak néhányat említek példaként ezek közül: V. MOLNÁR Emma: *Gyepü – Kajánföldre – Gyepükaján.* Készült a községgyűjtés 100. évfordulójára. Gyepükaján, 1994. Litér. Litér, 1996. SZALÓKY Károly: *Egeralja rövid története.* Veszprém, 1997. HORVÁTH Miklós: *Dabrony története.* Dabrony, 1998. CSEBI POGÁNY Péter (szerk.): *Nemesleányfalu: A mi falunk magyar és német nyelven.* Nemesleányfalu, 2000.

¹⁸ Ezt a munkamódszert követi többek között: KOPPÁNY István: *Városlőd története.* Városlőd, 1991., melynek néprajzi fejezeteiben azonban értékes új anyagot gyűjt össze. RÁCZ István: *Farkasgyepü község története 1401–1753.* Pápa, 1996. VACZKO László: *Somlóvásárhely ezer éve: monografikus történeti áttekintés.* Somlóvásárhely, 1996. PETHŐ Gyula: *Szülőfalum, Nemesgörzsöny: kialakulása és történelme a századok folyamán.* Pápa, 1999. SZALONTAY Zoltán: *Dudar a Bakonyban.* Veszprém, 2000. H. SZABÓ Lajos: *Szülőföldünk, Malomsok. Malomsok, 2000.* NAGY Lajos: *Egeralja évszázadai: Adalékok Egeralja község történetéhez.* Ajka, 2000. TÖREKI Ernő: *Pillanatképek egy Rába-parti kisközség múltjából, jelenéből, jövőjéből: Rendhagyó monográfia.* H. n. [Pápa], é. n. [2001.]

¹⁹ Egy tipikus példa erre VERESS D. Csaba: *Sóly ezer éve.* Sóly, 1997.

mánykötetek értékesek, melyek helyi gyűjtéseket, megfigyeléseket adnak közre, melyek hasznosan egészítik ki az írott források adatait.²⁰

Tanulmánykötékként jelent meg a több szerzős Balatonalmádi és Vörösberény története²¹ és a két kötetes „Tanulmányok Pápa város történetéből” című munka, melynek szemlélete példamutató, a tanulmányok kérdésfelvetése és főként részadatai nélkülözhetetlenek lesznek a további kutatás számára.²²

A helytörténeti irodalom egy másik műfaja a történelmi olvasókönyvek csoportja, melynek célja, hogy a történelemkutatással nem foglalkozó érdeklődők néhány jellemző iratból vagy irodalmi forrásból élményszerű képet formálhassanak a településük életéről. Megyénkben ezek a kiadványok „lakóhelyünk ismerete”, „helytörténeti olvasókönyv” címet viselik, s elsősorban az iskolások számára készültek.²³ A tapasztalatok szerint a helyben lakók érdeklődését ez a forma és tartalom fogja meg a leginkább, s ösztönözi őket arra, hogy lejegyezzék és felkutassák saját családjuk, őseik történetét. Ezen túl egy jól válogatott, a helytörténet szempontjából számba jöhető forráscsoportokat és irattípusokat, irodalmi forrásokat bemutató, azokhoz a korszakról, eseményekről, emberekről magyarázó jegyzetekkel ellátott olvasókönyv módszertani útmutatót is helyettesíthet. Csak sajnálhatjuk, hogy történész-levéltáros szakember Veszprém megyében nem vállalkozott elkészítésére.

A helytörténeti irodalom újabban megjelenő műfaja a helytörténeti kronológia, melyben viszont erősen kísért a politikai köztörténet eseménysorá-

²⁰ Ilyen lényegre törő ügyesen megírt tanulmánykötet: BOLLA József: Veszprémvársány múltja és jelene. Győr, 1993. UZSOKI András (szerk.): Csopak. Veszprém, 1996. ILON Gábor: Tanulmányok Külsővat történetéből. Külsővat, 1996. Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből 1. A Hajnal István Kör történeti konferenciája. Kapolcs, 1996. július 19–20. Kapolcs, 1996. KREIN Péter (szerk.): Bánd, község a Séd völgyében: Fejezetek Bándról. Bánd, 1998. KOVÁCS J. András: Sümegi történetek: várostörténeti tanulmányok [szerk. és a bevezetőt írta Egerszegi Ferenc]. Sümeg, 1998.

²¹ KREDICS László–LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösberény története: tanulmányok. Balatonalmádi, 1995.

²² Lásd a 16. jegyzetet.

²³ BONTÓ Józsefné: Lakóhelyünk ismerete. Veszprém, 1991. PACSUNÉ FODOR Sára: Várpalota helytörténeti kézikönyve. Várpalota, 1993. KATONA Csaba–NÉMETH Ákosné (szerk.): Emlékek, dokumentumok Füred múltjából 1796–1913. „...szép magyar hazádnak tündérvidéke...” Balatonfüred, 1997. MEZEI Zsolt: Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar, 1998. FODOR Miklós: Bakonyszentlászló helytörténeti olvasókönyve. Bakonyszentlászló, 2000. MIKLÓS Tamás: A világ egyik legszebb tája: adalékok és források Révfülöp és környéke történetéhez: honismereti olvasókönyv. Révfülöp, 2000.

nak mechanikus átvétele, még akkor is, ha az a település valódi történetét nem érintette.²⁴

A megye helytörténeti irodalmának tartalmi jellemzőit vizsgálva szomorúan kell megállapítani, hogy a helyi forrásanyag közelében lévő kutatók közül csak kevesen foglalkoznak mélyfúrással, vetnek fel történeti problémákat. A többkötetes szerzők helytörténeti munkái feltűnően hasonlítanak egymásra. Ebben az esetben a feldolgozás készítői az országos történethez igazodnak, mondanivalójukat és a helyi forrásokat ehhez igazítják, pedig az adott település múltjában a döntő események nem mindig esnek egybe az országos hatókörű történésekkel, a gazdasági folyamatok sem azonos módon érintik a települések lakosságát, s így pont a kisebb közösség sajátos arculatát mossák el. Szakemberek által készített településtörténetek között is gyakran találkozunk olyan munkákkal, melyek bár kétségkívül gondos és kiterjedt levéltári kutatásokra alapultak, de alig többek pusztán adatközlésnél, pedig a szakszerűség nem szűkíthető le a részletek aprólékos és bőséges leírására.

A komolyabb s egyúttal színvonalasabb munkák legtöbbször közös vállalkozás, több szerzővel és sokrétűségre, árnyaltságra törekvéssel, ami több tudományág közös erőfeszítését kívánja meg. Leggyakoribb eset, hogy a történeti fejezeteket néprajziak egészítik ki, de számos olyan munka is található, amely tovább tágítja a bevonandó tudományok körét.²⁵ Egy-egy ilyen vaskos kötet azonban sok buktatót is rejt magában. Többek között, hogy a sok közreműködő között szétaprózott témákból nem áll össze egységes kép,²⁶ másrészt, hogy az egyébként adatgazdag és korrekt helytörténetek, melyek módszertanilag is kiemelkedő értékűek nagy terjedelmüknél fogva gátolják az érdemi mondanivaló megértését.

A nagy terjedelem sok esetben a feldolgozás és a forrásközlés elegyítéséből adódik. Kétségtelen, hogy Veszprém megye (és települései) múltjának számos olyan vonatkozása van, amellyel senki sem foglalkozott, forrásai feltáratlanok, hiányoznak az előmunkálatok. Ilyenkor azonban helyesebbnek tűnik, ha ezeket pótolva az írott forrásokat és a meglévő feldolgozásokat áttekintő segédkönyveket állítanak össze, forráskiadványokat jelentetnek

²⁴ MIKLÓS Tamás: Révfülöp történeti kronológiája 1211–1943. (Kiegészítve a középkori Ecsér település adataival.) Révfülöp, 1994.

²⁵ Lásd a 10. és 11. jegyzetet.

²⁶ Balatonfüred és Balatonarács történetének megírásakor 23 szerző dolgozott együtt.

meg, amely elkülönül az értékelő, megfelelő szempontú feldolgozástól.²⁷ Megkönnyítve ezzel a feldolgozás előadásmódjának egységesítését, a művészi szerkesztés érvényesítését.

Végül felvetődik a kérdés: mi módon befolyásolható, módosítható a helytörténeti kutatás iránya, minősége, mi a történész szakma feladata és felelőssége?

Sajnos szembesülni kell azzal, hogy sem vidéken, sem országosan nincs egy olyan szakmai folyóirat, amely rendszeresen ismertetné és értékelné a helytörténeti irodalmat, hiányzik az önreflexió és a folyamatos koordináció. A helytörténeti munkák egyre gyakrabban jelennek meg lektorálás nélkül, s a munkában való személyes részvétel hiányában a „szakma” nem tudja befolyásolni, illetve garantálni a minőséget.

Annál inkább sajnálatos ez, mert éppen napjainkban kezd megváltozni a helytörténetírás megítélése. A társadalomtörténeti megközelítés előtérbe kerülésével az események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása került a szaktudomány érdeklődésének homlokterébe, és ez felértékeli a helyi kutatásokat. Az új szemlélet másként látja a helytörténet értelmét és szerepét is, mert a társadalom szerkezete és annak működési módja a maga konkrétságában, a helyi szinten fogható meg, forrásait is ott találja meg. Helytörténeti munkáink közül is azok a legértékesebbek, melyek vállalkoznak ilyen mélyfúrásra, s meggyőződésem, hogy ez értékes – és befogadható – mind a helyi közösség, mind a tudományos közgondolkodás számára.

²⁷ A levéltár szerepvállalását a helytörténetírásban éppen abban látnám, hogy az alapkutatók, forrásközlések, módszertani útmutatók elkészítésére biztosítana lehetőséget és helyet kiadványaiban.

**TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK VESZPRÉM MEGYÉBEN
(1990–2002)****Alsóörs**

Lichtneckert András (szerk.) (Írták *Borbás László* et al.) Alsóörs története. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1996. 750 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 11.)

Albrecht Sándor: Szülőföldem, Alsóörs. Javarészt újságokban megjelent írások bővített gyűjteménye. Alsóörs: Alsóörs Község Önkormányzata. 1997. 139 p.

Jablonkay Géza: Alsóörsi krónika: Alsóörs község története a legrégebb ismert időktől napjainkig (1272–1972). Zürich: Jablonkay László magánkiadása. 2002. 185 p.

Aszófő

Veress D. Csaba: Aszófő évezredei: egy Balaton-melléki falu története. Veszprém: Aszófő Község Önkormányzata. 1998. 246 p.

Badacsonytomaj

Kalmár László: Badacsonytomaj története. Badacsonytomaj: Badacsonytomaj Önkormányzat. 1995. 148 p.

Bakonybél

Veress D. Csaba: Bakonybél története. Veszprém: Viza Kiadó. 2000. 316 p.

Bakonynána

Veress D. Csaba: Bakonynána története: Egy bakonyi község múltja és jelene = Geschichte von Bakonynána: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonyer Wald. Veszprém: Bakonynánai Községi Önkormányzat és Bakonynánai Német Kisebbségi Önkormányzat. 2002. 848 p.

Bakonyoszlop

Kneifel Imréné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop története: átdolgozott és bővített kiadás. Bakonyoszlop: Bakonyoszlop Község Önkormányzata. 2001. 197 p.

Bakonyszentlászló

Fodor Miklós: Bakonyszentlászló helytörténeti olvasókönyve. Bakonyszentlászló: Sokszorosított. 2000. 66 p.

Balatonakali

Hodák Józsefné: Balatonakali. Balatonakali: Balatonakali Önkormányzat. 1996. 210 p.

Balatonalmádi

Kredics László–Lichtneckert András (szerk.) (Írták Ács Anna et al.): Balatonalmádi és Vörösberény története: tanulmányok. Balatonalmádi: Almádiért Alapítvány. 1995. 647 p.

Balatonfüred

György Péter János: Bevezetés Balatonfüred történetébe. Lakóhelyismereti olvasókönyv általános iskolás tanulóknak. Balatonfüred: Balatonfüredi Városi Könyvtár. 1995. 64 p.

Csontos Judit–Dibusz László et al.: Fejezetek Balatonfüred történetéből. Balatonfüred: Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet. 1996. 111 p.

Katona Csaba–Németh Ákosné (szerk.): Emlékek, dokumentumok Füred múltjából 1796–1913. „...szép magyar hazádnak tündérvideke...” Balatonfüred: Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. 1997. 126 p.

Lichtneckert András (szerk.) (Írták: Bánlaki Ildikó et al.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém: Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet. 1999. 751 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14.)

Balatonszőlős

Veress D. Csaba: Balatonszőlős évszázadai: Egy Balaton-felvidéki község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 222 p.

Balatonudvari

Marton Jenő: Balatonudvari története. Balatonudvari: Balatonudvari önkormányzat. 1999. 288 p. + 8 p. kép melléklet

Bánd

Krein Péter (szerk.): Bánd, község a Séd völgyében: Fejezetek Bándról. Bánd: Bánd Község Önkormányzata. 1998. 102 p.

Béb

László Péter: Béb. Pápa: Béb Község Önkormányzata. 2002. 315 p.

Berhida

Lichtneckert András (szerk.) (Írták: *ifj. Falussy József* et al.): Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza. Veszprém: Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet. 2000. 406 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 15.)

Bódé

Tatai Zoltán: Szülőföldem Bódé. Budapest: Szerzői kiadás. 1998. 39 p.

Csetény

Sári Attila: Csetény község története a kezdetektől 1945-ig. Veszprém: Csetényi Művelődési Otthon. 2000. 80 p. + 4 melléklet

Csopak

Uzsoki András (szerk.) (Írták *Entz Béla* et al.): Csopak. Veszprém: Szelényi Ház. 1996. 55 p.

Lichtneckert András (szerk.) (Írták: Balassa Benő et al.): Csopak története. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1997. 729 p. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 12.

Dabrony

Horoáth Miklós: Dabrony története. Dabrony: Dabronyi Önkormányzat. 1998. 70 p.

Devecser

Veress D. Csaba: Devecser évszázadai. Veszprém: Devecser Nagyközség Önkormányzata. 1996. 486 p.

Dudar

Szalontay Zoltán (szerk.): Dudar a Bakonyban. Veszprém: Dudar Község Önkormányzata. 2000. 282 p.

Boross István–Márkusné Vörös Hajnalka: Dudar. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 226 p.

Egeralja

Szalóky Károly: Egeralja rövid története. Veszprém: Egeralja Község Önkormányzata. 1997. 27 p.

Nagy Lajos: Egeralja évszázadai: Adalékok Egeralja község történetéhez. Ajka: Egeralja Község Önkormányzata. 2000. 123 p.

Eger-völgye

Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből 1. A Hajnal István Kör történeti konferenciája. Kapolcs, 1996. július 19–20. Kapolcs: Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet. 1996. 102 p. (Csigakönyvek 2.)

Farkasgyepü

Rácz István: Farkasgyepü község története, 1401-1753. Pápa: Farkasgyepü Község Önkormányzata. 1996. 70 p. Jókai füzetek 18.

Felsőörs

Veress D. Csaba: Felsőörs évszázadai: a község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 285 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 8.)

Gyepükaján

V. Molnár Emma: Gyepü–Kajánföldre–Gyepükaján. Készült a községegyesítés 100. évfordulójára. Gyepükaján: Gyepükajáni Önkormányzat. 1994. 31 p.

Gyulafirátót

Szóllósi Mihály: Rátóti krónika. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1995. 581 p.

Gyulakeszi

Illés Mária: Gyulakeszi és Csobánc története. Gyulakeszi: Gyulakeszi Önkormányzat. 1994. 96 p.

Herend

Hudi József: Herend története: egy bakonyi község múltja és jelene [a néprajzi tanulmányok szerzői Arnold Mária és Köller Mónika]. Veszprém: Herendi Német Kisebbségi Önkormányzat. 1998. 329 p.

Kapolcs

Mayer Dénes: Adalékok Kapolcs történetéhez. Kapolcs: Kapolcsi Nyomda. 1995. 70 p.

Káptalanfüred

Polniczky József: Káptalanfüred évtizedei, 1930–2000. Káptalanfüred: Káptalanfüredi Fürdőegylet. 2001. 236 p.

Kemenesszentpéter

Törek Ernő: Pillanatképek egy Rába-parti kisközség múltjából, jelenéből, jövőjéből: Rendhagyó monográfia. H. n. [Pápa]: Kiadó nélkül. É. n. [2001.] 158 p.

Köveskál

S. Lackovits Emőke: Köveskál. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 200 p.

Kup

Varju Dezső: Kup község története. Kup: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1999. 172 p. (Jókai füzetek 27.)

Külsővat

Ilon Gábor (szerk.): Tanulmányok Külsővat történetéből. Külsővat: Külsővat Község Önkormányzata. 1996. 332 p.

Litér

Litér. Litér: Litér Község Önkormányzata. 1996. 27 p.

Lócut

Veress D. Csaba: Lócut története. Egy bakonyi község múltja és jelene. Veszprém: Lócut Község Önkormányzata. 1996. 368 p.

Lovas

Hudi József: Lovas község története: Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 2001. 520 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 16.)

Magyarpolány

Rainer Pál: Magyarpolány község története. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács. 1990. 39 p.

Ebele Ferenc (szerk.): Magyarpolány. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács 1990. 54 p.

Malomsok

H. Szabó Lajos: Szülőföldünk, Malomsok. Malomsok: Malomsok Község Önkormányzata. 2000. 385 p.

Mencshely

Hermann István (ifj.): Mencshely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 205 p.

Nagyesztergár

Irányi László: Nagyesztergár a XVIII. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2000. 70 p.

Irányi László: Nagyesztergár a XIX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2001. 100 p.

Irányi László: Nagyesztergár a XX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2002. 168 p.

Nagytevel

Schweighofer, Julius Gottfried: Siedlungsgeschichte und Mundart von Deutschtevel. Nagytevel in westlichen Buchenwald in Mittelungarn. = Nagytevel község településtörténete és nyelvjárása. Budapest: Tankönyvkiadó. 1990. 179 p.

Nemesgörzsöny

Pethő Gyula: Szülőfalum, Nemesgörzsöny: kialakulása és történelme a századok folyamán. Pápa: Nemesgörzsönyi Önkormányzat. 1999. 134 p.

Nemesleányfalu

Csebi Pogány Péter (szerk.): Nemesleányfalu: A mi falunk magyar és német nyelven = in ungarischer und deutscher Sprache. Nemesleányfalu: Nagyvázsonyi Német Hírmondó különkiadása. 2000. 42 p.

Nemesvámos

Veress D. Csaba–Hudi József–Ács Anna–Palágyi Sylvia: Nemesvámos története: A község története az ősidőktől napjainkig. (Szerk.: Veress D. Csaba) Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 376 p.

Nemesvita

Wodianer–Nemessuri Zoltán: Nemesvita: A nemes község életrajza. Budapest: Diurna Kiadó. 2001. 140 p.

Nivegy-völgy

Veress D. Csaba: A Nivegy-völgy falvainak története: Balatoncsicsó, Óbudavár, Szentantalfa, Szentjakabfa, Tagyon. Balatoncsicsó: Palásthy BT. 2000. 415 p.

Noszlop

Ács Anna: Noszlop. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 214 p.

Paloznak

Veress D. Csaba: Az ezeréves Paloznak: egy Balaton-melléki falu története. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1993. 327 p. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 10.

Pápa

Kubinyi András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1994. 679 p.

Hermann István (szerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1996. 214 p.

Pécsely

Veress D. Csaba: A három Pécsely története: a község története a magyar honfoglalástól napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 324 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 9.)

Pénzesgyőr

Hudi József: Pénzesgyőr története: egy bakonyi község múltja és jelene = Geschichte der Gemeinde Pénzesgyőr: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonywald [német fordítás: Gáspár Elke] Veszprém: Szerzői kiadás. 1998. 330 p.

Pula

Reményi Antal–Szauer István (szerk.) (Írták *Reményi Antal* et al.): Pula története. Pula: Pula Község Önkormányzata. 1996. 58 p.

Révfülöp

Miklós Tamás, P.: Révfülöp történeti kronológiája 1211-1943. (Kiegészítve a középkori Ecsér település adataival.) Révfülöp: Révfülöpi Honismereti Egyesület. 1994. 86 p.

Benke László: Gyökerek ezek itt... (Válogatás Benke László honismereti vonatkozású írásaiból.) Révfülöp: Révfülöp Honismereti Egyesület. 1996. 67 p. Révfülöpi honismereti füzetek 2.

Miklós Tamás, P.: A világ egyik legszebb tája: adalékok és források Révfülöp és környéke történetéhez: honismereti olvasókönyv. Révfülöp: Révfülöpi Honismereti Egyesület. 2000. 156 p.

Sóly

Veress D. Csaba: Sóly ezer éve [1997–1997]. Sóly: 1997–1997 Sóly Emlékbizottság. 1997. 61 p.

Somlóvásárhely

Vaczkó László: Somlóvásárhely ezer éve: monografikus történeti áttekin-tés. Somlóvásárhely: Somlóvásárhely Község Önkormányzata. 1996. 250 p.

Márkusné Vörös Hajnalka: Somlóvásárhely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 225 p.

Sümege

Egerszegi Ferenc (szerk.) Sümege 500 éves város. Sümege: Városvédő- és szépítő Egyesület. 1991. 111 p.

Kovács J. András: Sümegei történetek: várostörténeti tanulmányok [szerk. és a bevezetőt írta Egerszegi Ferenc]. Sümege: Sümegei Fórum Alapítvány és Sümegei Városi Múzeum. 1998. 121 p.

Szentkirályszabadja

Veress D. Csaba: Szentkirályszabadja évszázadai: egy balatonfelvidéki község története. Szentkirályszabadja: Szentkirályszabadja Község Önkormányzata. 1998. 395 p.

Takácsi

Veress D. Csaba: Takácsi évszázadai: egy hajdani nemesi falu története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Takácsi Község Önkormányzata. 1998. 183 p.

Tapolcafő

Máthéné Kalmár Zsuzsanna: Tapolcafő titkai: a kezdetektől napjainkig. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1993. 95 p. (Jókai füzetek 6.)

Tósok

Tilhof Endre: Tósok hét évszázada: Fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka Város Önkormányzata. 2001. 208 p.

Tósokberénd

Tilhof Endre: TósokBerénd és temploma: fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka-Somlóvidéki Heti Hírhozó. 2000. 144 p.

Tótvázsony

Veress D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene — Tótvázsony község német származású lakóinak néprajza [*Schönwald Mária*]. Veszprém: Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 418 p.

Ugod

Veress D. Csaba: Ugod [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2000. 175 p.

Városlőd

Roth, Michael: Zur Geschichte von Waschludt / Városlőd: Was war bevor die Schwaben kamen? Das unruhige Leben des 1. Pfarrers von Waschludt / Városlőd. Johann Bagermann. Bad Kreuznach: Verlag Fr. Friedler. 1990. 208 p.

Koppányi István: Városlőd története. Városlőd: Városlödi Falumúzeum Baráti Köre. 1991. 240 p.

Várpalota

Pacsuné Fodor Sára: Várpalota helytörténeti kézikönyve. Várpalota: KING Print Nyomda. 1993. 180 p.

Faller Jenő: Adatok Várpalota történetéhez. Várpalota: Krúdy Gyula Városi Könyvtár. 1994. 36 p. (Az 1936. évi kiadás reprintje.)

Szűz Rezső: Várpalota: fejezetek a város történetéből (2. bővített kiadás). Budapest: Szenci Molnár Társaság. 1996. 643, 705–733 p.

Vaszar

Mezei Zsolt (szerk.): Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar: Szerzői kiadás. 1998. 123 p.

Veszprém

Bontó Józsefné: Veszprém: Lakóhelyünk ismerete. Veszprém: Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém Megyei Tagozata, Báthory István Általános Iskola. 1991. 43 p.

Veszprémfajsz

Veress D. Csaba: Veszprémfajsz története: A kezdetektől napjainkig. Veszprém: Inno Press Kft. 1994. 323 p.

Veszprémvarsány

Bolla József: Veszprémvarsány múltja és jelene. Győr: Széchenyi Nyomda. 1993. 118. p.

Vörösberény

Horváth József: Vörösberény története. (2. kiadás) Balatonalmádi: Balatonalmádi Város Önkormányzata. 2001. 167 p.

Zalaerdőd

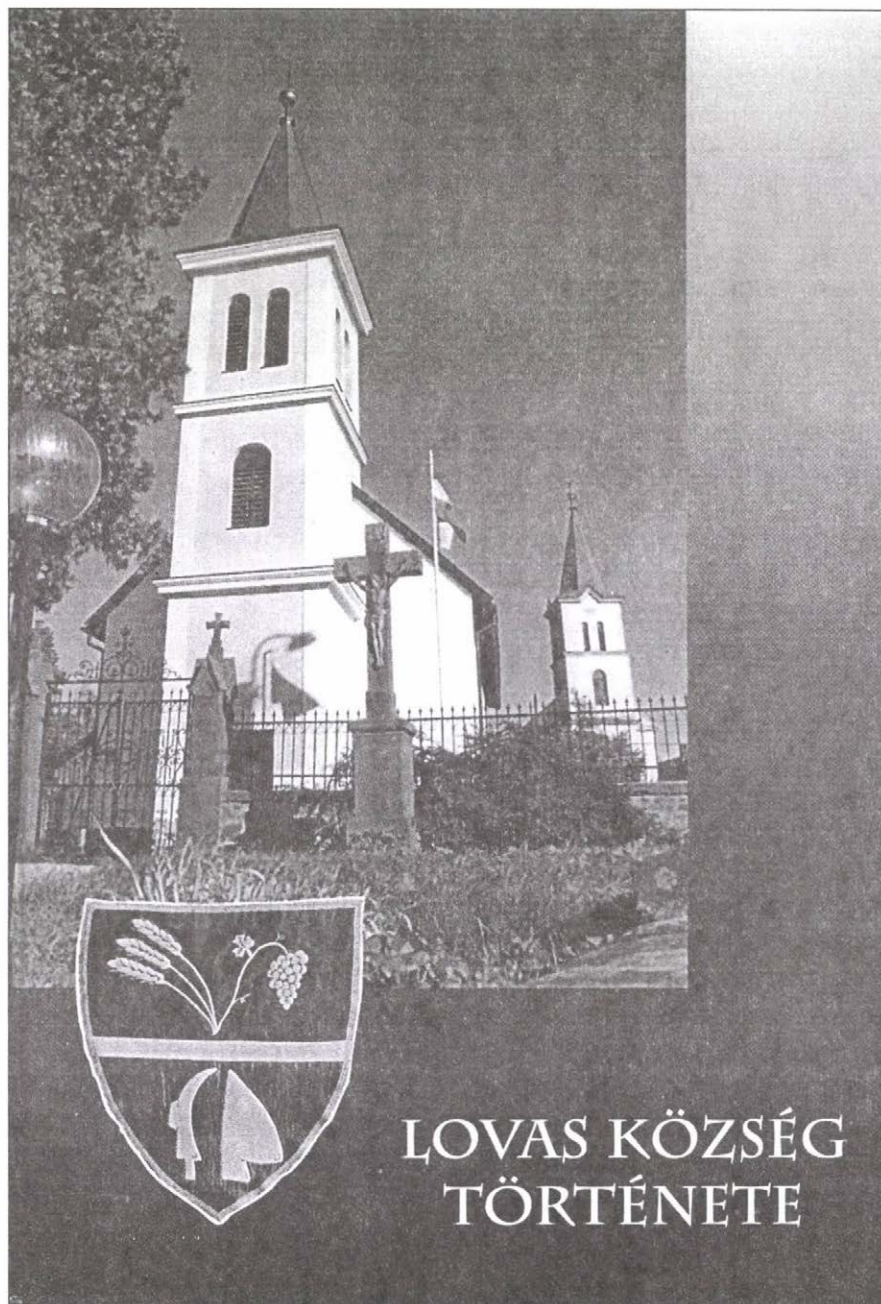
Oláh Ferenc: Zalaerdőd évszázadai. Sümeg: Zalaerdőd Önkormányzata. 1994. 208 p.

Zánka

T. Horváth Lajos: Zánka gyökerei: millenniumi emlékkötet a magyar államalapítás 1000. évfordulójára. Zánka: Zánka Község Önkormányzata. 2001. 159 p.

Zirc

Tamás Ivett–Ladányi Lingl József: A zirci régió németisége = Das Deutschum der Sirtzer Region: Monográfia. Zirc: a Zirci Német Hagyomány és Származáskutató Egyesület kiadványa. 2000. 111 p.

LOVAS KÖZSÉG TÖRTÉNETE

KISS GÁBOR

Településtörténeti monográfiairás Zala megyében

AZALA MEGYEI településtörténeti monográfiák készítését egy esztendővel ezelőtt, a megyei levéltár által rendezett tanácskozáson¹ vettük először górcső alá; ennek eredményét egy rövid tanulmányban foglaltam össze, mely meg is jelent a *Szentgyörgyvölgytől Kehidáig?* című kiadványban. Az azóta eltelt idő részben megerősítette az ott leírtakat, és újabb tanulságokkal is szolgált.

A helytörténetírás helyzetét vizsgálva, az első tapasztalatunk az volt – ezt más felmérések is megerősítik – hogy megyénkben a helytörténeti kutatások nagyon régi, XIX. századi előzményekre nyúlnak vissza; ugyanakkor a helyi monográfiák, néhány várostörténetet leszámítva, szinte kizárólag a rendszerváltozás utáni időben születtek. Ez is jelzi azt a ténytet (amire még később is szeretnék kitérni), hogy a helytörténetírás a történelemnek egy különleges ága, melyet erősen befolyásolnak az aktuális hatalmi és társadalmi viszonyok, ezért valóban indokolt, hogy a sajátosságaiával külön is foglalkozunk.

Mint ismeretes, a magyarországi tudományos élet a XIX. század elején vett nagyobb lendületet – a haza megismerése is ekkor vált a tudományosság egyik alapvető tényezőjévé, sőt programjává. Nemcsak történelmi, hanem néprajzi, nyelvészeti, régészeti, művészettörténeti kutatások is kezdődtek, ami azért lényeges, mert sok esetben ekkor sikerült még olyan archaikus állapotokat rögzíteni, épületeket, településképeket megörökíteni, amelyek azután, a század második felétől kezdődő technikai, civilizációs fejlődésnek, a migráció okozta népkeveredésnek áldozatul estek. Ezekre számos példánk van: legutóbb a zalaegerszegi skanzenben állítottak fel egy olyan rekonstruált göcseji fatemplomot, melyet eredeti állapotában, a XIX.

¹ Zalaegerszeg, 2001. október 10.

² KISS Gábor: A községtörténet-írás eredményei és sajátosságai Zala megyében = Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2001. 69–75. p.

század második felében *Rómer Flóris* rajzolt le, és nem sokkal később tűzvész pusztította el — ha akkor meg nem örökíti, soha nem ismertük volna ezt az épülettípust, mert párhuzama sem maradt fenn.

A kutatások tulajdonképpen két szálon bontakoztak ki: egyrészt képzett és művelt, egyre inkább szakemberré váló tudósok végezték a gyűjtést, rendszerezést, feldolgozást és publikálást, másrészt a helyi értelmiségiek, papok, hivatalnokok, földbirtokosok is bekapcsolódtak ebbe a tevékenységbe. Hogy ez valóban országos programnak is felfogható, bizonyítja például egy 1844-ben megjelent, *Népneveléstan* című tankönyv; szerzője *Majer István*, aki így indokolta meg a helyismerettel való foglalkozás szükségességét: „Ama magasztos érzelem, mely szerint szülő- és lakóföldünk becsülete és jóléte iránt buzgó részvéttel vagyunk, hazafiságnak („patriotismus”-nak) nevezetetik. Már természetünknel fogva vonzódunk atyáink földjéhez, nem is engedjük bántani szülőföldünket...”³ Az az alapvető gondolat tehát, hogy csak azt a hazát lehet szeretni és becsülni, amit ismerünk, már csaknem kétszáz éve megjelent a közgondolkodásban.

A nagy gyűjtők egyébként erőteljesen támaszkodtak is a helyi erőkre, hiszen nélkülük meg sem tudták volna valósítani tudományos tevékenységüket: csak példaként említem térségünkben *Jankó János* kutatásait a Balaton környéki lakosság néprajzának feltérképezésére, melyet mindenhol a helyi intelligencia segített.⁴ De ugyanígy igénybe vették ezt a régészek, népzene-kutatók, nyelvészek is. A helytörténeti kutatásoknak és publikációknak ez a kettőssége mind a mai napig megmaradt, és nagyon sok eredményt hozott és hoz, de nagyon sok problémát is felvet, akár a mai monográfiáírás szintjén is. Ahhoz, hogy ez a műfaj sikeres legyen, mind a két oldal eredményeit hasznosítani kell, a tájékozatlanságból fakadó hibákat viszont korrigálni szükséges — sőt a publikált eredményeket is különös kritikával kell kezelni. Lehet például egy határjáró oklevelet az íróasztal mellett remekül elemezni — a benne szereplő földrajzi neveket, topográfiai elemeket viszont egy tájékozott helyi lakos egy helyszíni bejárás során sokkal hozzáértőbben tudja azonosítani, és a vitatott értelmezést könnyen a helyére tudja tenni. (Erre láttunk példát néhány éve, a tihanyi alapítólevél helyneveit egy adott földrajzi környezetben beazonosító helytörténeti pályázatban.) Munkánk során tehát mindezekkel szembesülnünk kell, mikor helytörténeti műveket készí-

³ Lásd: SZÁNTÓ Imre: *Egy dunántúli falu, Alsópáhok története*. Bp. 1960. 5. p.

⁴ JANKÓ János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Bp. 1902. 428 p. (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. 3. köt. 2. r.)

tünk, lektorálunk, vagy éppen a bemutatóját tartjuk — ez utóbbi is nagyon szép feladat egy szakember számára.

Mint ahogy a bevezetőben már említettem, a helytörténetírás zalai sajátosságait vizsgálva tapasztaltuk, hogy a településtörténeti monográfiák döntő többsége az elmúlt szűk másfél évtizedben jelent meg, annak ellenére, hogy a korábban elmondottakból következően, legalább másfél évszázad kutatásai, hatalmas tudományos apparátus halmozódott már fel a könyvtárak polcain: rendelkezésre áll például a Zala megyére vonatkozó középkori okleveleket tartalmazó kétkötetes oklevéltár,⁵ a Göcsej és a Hetés monográfiája,⁶ a Balaton környékének tudományos felmérése, benne néprajzi, történeti, régészeti kutatásokkal,⁷ Zala megye középkori története (sőt kéziratban a községek rövid története is)⁸; ezenkívül a megye földrajzi neveit tartalmazó hatalmas gyűjtés.⁹ Mindehhez sok ezer publikáció a szakirodalomban, melyeket éppen a megyei könyvtár kezdett el szisztematikusan gyűjteni, rendszerezni. Az 1960-as évektől a zalai közgyűjtemények összefogásával már tudományos háttérbázisa, sőt publikálási lehetősége is teremtődött e kutatásoknak: először a *Göcseji Helikon*, majd 1974-től a *Zalai Gyűjtemény* hasábjain — ez utóbbi a megyei levéltár kiadásában elkerülte már az 50. számot. Újabb megjelenési lehetőséget jelent a *Zalai Múzeum*, melyet a megyei múzeum ad ki, és már ez is túl van a tizedik számon.

Erre a felkészült és erőteljesen gyarapodó bázisra alapozva kezdődött el — szintén a hatvanas években — a *Zala megyei helytörténeti lexikon* összeállítása, melynek Kovacsics József volt a főszerkesztője. Sajnos, Zala megyében ez a munka torzó maradt, nem úgy, mint pl. Veszprém megyében — a két megye területét érintő átfedés miatt viszont a veszprémi lexikon második kötete¹⁰ Zala megyében jól hasznosítható. A zalai gyűjtés kéziratban maradt, csak egy kis része, a Keszthely és környéke jelent meg 1991-ben.¹¹ Azért az összegyűjtött anyag is használható, a Zala Megyei Levéltárban dossziékba

⁵ NAGY Imre – VÉGHÉLY Dezső – NAGY Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár I–II. köt. Bp. 1886. 640 p., Bp. 1890. 640 p.

⁶ CÖNCZI Ferenc: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 689 p.

⁷ Lásd: 4. sz. jegyzet

⁸ HOLUB József: Zala megye története a középkorban. Pécs, 1929. 488 p. II. köt. A községek története I–VII. köt. Kézirat. Deák Ferenc Megyei Könyvtár; Zala Megyei Levéltár.

⁹ Zala megye földrajzi nevei. Szerk. Papp László, Végh József. Zalaegerszeg, 1964. 737 p. II. rész. A keszthelyi járás. Szerk. Balogh Lajos, Ördög Ferenc. Zalaegerszeg, 1986. 157 p. (Zalai Gyűjtemény 24.)

¹⁰ KOVACSICS József–ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona. II. Bp. 1988. 464 p.

¹¹ KOVACSICS József: Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke. Bp. 1991. 154 p.

van rendezve, és szabadon kutatható. Megjelent azóta a *Zalai életrajzi kislexikon*,¹² és a *Zala megye ezer éve* című tanulmánykötet is.¹³ A települési monográfiák készítéséhez tehát a tudományos alapok adva voltak és vannak is: úgy gondolom azonban, hogy valami még okvetlenül kell ahhoz, hogy elkészüljenek. Ez pedig egyrészt egy vagy több elhivatott szerző, másrészt a helyi közösség szándéka, igénye — enélkül településtörténeti munkát nem lehet írni, még szakembereknek sem. (Vagy ha igen, olyan is lesz — erre is van sajnos példa.) Az általam megismert zalai monográfiák, településtörténeti kiadványok áttekintése is megerősítheti ezt az állítást: a második világháborút megelőző időszakból mindössze néhány helytörténeti monográfiát ismerünk. Az első 1896-ban, a millennium idején született, ez Keszthely történetét dolgozta fel¹⁴. A második 1929-ben jelent meg, ez Nagykanizsa múltjáról szól.¹⁵ Mindkettő alapos kutatásokon nyugszik, forrásértékű; érdekesség, hogy az 1990-es években Keszthelyen és Nagykanizsán is megpróbáltak az új városmonográfia elkészítésével, de mindkét munka félbemaradt: a keszthelyinek a középső, a nagykanizsainak a befejező része hiányzik.¹⁶ Keszthelyről egyébként készült 1962-ben egy rövid, de tartalmas, monografikusnak tekinthető mű, *Koppány Tibor, Péczely Piroska és Sági Károly tollából*¹⁷ — de ez főleg művészettörténeti irányultságú. A két világháború közötti Zalaegerszegnek csak egy szerény, bár alapos kutatásokra támaszkodó kiadvány jutott, egy helyi szerző, *Pesthy Pál*¹⁸ jóvoltából; azóta számos kiadvány, tanulmánykötet jelent meg a város történetéből, monográfiája azonban mind a mai napig nincs. Ennek okát valószínűleg a város sajátos fejlődésében kell keresni: sok (húsznál több) egykori településből áll össze, lakossága heterogén — úgy tűnik, még nem érett meg a monografikus feldolgozásra. Paradox módon viszont az egykor önálló települések őrzik hagyományait és kutatják múltjukat; két helyen már készitettek helytörténeti kötetet is, mindkettő szakszerű munka.¹⁹

¹² Zalai életrajzi kislexikon. II. javított, bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1997. 213 p.

¹³ Zala megye ezer éve. Főszerk. Vándor László. Zalaegerszeg, 2001. 375 p.

¹⁴ BONTZ József: Keszthely város monográfiája. Keszthely, 1896. 490 p.

¹⁵ BARBARITS Lajos: Nagykanizsa. Budapest, 1929. 395 p.

¹⁶ Lásd: Keszthely története. I., III. szerk. Müller Róbert. Keszthely, 2000. 136, 112 p. CSEKE Ferenc – GYULAI Ferenc et. al.: Nagykanizsa I. Nagykanizsa, 1994. 464 p.

¹⁷ KOPPÁNY Tibor–PÉCZELY Piroska–SÁGI Károly: Keszthely. Bp. 1962. 149 p.

¹⁸ PESTHY Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene. Zalaegerszeg, 1931. 191 p.

¹⁹ SALAMON Sándor: „Mestert tartottak kebeleikben.” A botfai községi elemi népiskola története. Zalaegerszeg, 1999. 137 p. XXII t. SZAKÁL István: Besenyő ezer éve. Zalaegerszeg, 2002. 222 p.

Az első, klasszikus értelemben vett – és sokáig egyedüli – községmonográfiát 1960-ban egy szakember, *Szántó Imre* történész készítette: az akkor éppen Veszprém megyéhez tartozó Alsópáhok történetét írta meg.²⁰ Az ihletettséggel itt is tetten érhető, hiszen Alsópáhok a szülőfaluja volt. Ennek a könyvnek is van érdekessége: harminc évvel később fiával, *Szántó Endrével* közösen újra kiadta a művét, kiegészítette Felsőpáhok történetével, és gondosan kijavította azokat a megfogalmazásokat, amelyek felett eljárt az idő.²¹ Szántó Imre volt az, aki 1977-ben elkészítette Hévíz kétkötetes monográfiáját is – itt már látható az anyagiak hatása is a terjedelmen, a megjelenésen egyaránt.²² (Hévíz ekkor még nem volt város.) Ezen kívül 1989-ig leginkább csak szakdolgozat szintjén születtek településtörténeti munkák: az általunk számba vett 44 nagyobb és 22 kisebb helytörténeti kiadványból csak a fentebb említettek jelentek meg a rendszerváltozás előtt. Ennek magyarázata talán az előző rendszer sajátosságaiban lelhető fel: a helyi közösségek sem szellemi, sem anyagi értelemben nem voltak készek ezeknek a műveknek a kiadására. A körzetesített iskolák, tanácsok, tsz-ek nem voltak igazán érdekelve az egyes települések hagyományait, belső összetartó erejét ápolni, a falvakat elhagyta az értelmiség, elköltöztek az intézmények. Ugyanakkor a települések XIX–XX. századi történetét másképp értékelte a hivatalos tudományosság, mint a helyi emlékezet: földesurakról, papokról, hivatalnokokról jól, szovjet katonákról rosszat nem nagyon volt lehetőség írni. A helytörténetírás viszont sok muníciót halmozott fel, főleg a honismereti szakkörök, helyi gyűjtemények, tájházak, pávakörök, elhivatott helyi kutatók szintjén – s mindez lávaként tört fel az önkormányzatiság, a települési önállóság megteremtésével egyidejűleg. (Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy technikailag mennyivel könnyebb lett a szerkesztési, nyomdai előkészítési tevékenység is!) Az elkészült jelentős számú – hatvanat meghaladó – mű alkalmas az összehasonlításra, következtetések levonására is.

Ha a műveket vizsgáljuk, láthatjuk, hogy jelentős részét szakemberek készítették, elsősorban a megyei levéltár és a múzeum munkatársai, illetve több művet közösen jegyezték valamelyik helyi szerzővel, vagy a kötet a közgyűjtemény kiadásában jelent meg. Két sorozatot is kiemelhetünk a listából: az egyik a *Száz magyar falu könyvesháza*, melyet a millenniumi évforduló alkalmából az állam finanszírozott, és hat zalai település történetét tartalmazza; ez a

²⁰ Lásd: 3. sz. jegyzet

²¹ SZÁNTÓ Imre – SZÁNTÓ Endre: *Alsópáhok és Felsőpáhok története*. Alsópáhok, 1990. 352 p.

²² SZÁNTÓ Imre: *Hévíz története*. 1-2. köt. Szeged, 1977. 235 p., 1980. 404 p.

sorozat már lezárult, és jó színvonalú, értékes munkákat eredményezett. A másik helyi kezdeményezésű: a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága adja ki a *Zalai kismonográfiák* című sorozatot, melynek már a hetedik darabja jelent meg; a legutóbbi *Szentgyörgyvár története*, amely szintén nagyon igényes, színvonalas történeti munka.²³ A csak helyi szerzők által jegyzett művek színvonala már erősen ingadozik. A szerzők között leginkább pedagógusok találhatók, főleg idősebbek — a fiatalok nem szívesen vetemednek ilyesmire, az idősebb pedagógusokban azonban a tapasztalat is, a hivatásérzet is működik, szeretik is és értik is azt a vidéket, ahol működtek-működnek; számosan egyébként helyi származásúak is, mint pl. *Tantalics Béla*, aki tanítóként dolgozott Lenti környéki szülőföldjén, és öt település történetét készítette el.²⁴ (Ez is egyfajta különlegesség a maga nemében: e települések ugyanis — Kerkaszentkirályt leszámítva — Magyarország egyik igen archaikus tájegységéhez, a Hetéshez tartoznak, egymásnak szomszédai. E részletesen megírt, képekkel, ábrákkal ellátott művek lassanként kirajzolják az egész vidék történetét. Különösen a XX. századi részek fontosak, mert a trianoni békeszerződés, majd a második világháborút követő határmenti viszonyok egyfajta bezárt helyzetbe kényszerítették e falvakat, melynek következtében sok érdekes, archaikus elem maradt meg életükben — elzártságuk miatt viszont a közvélemény keveset tudott, tud róluk.)

Szakmai szempontból vizsgálva a műveket, forráskezelés, szerkesztés, arányosság tekintetében azok a jobbak, amelyeket a szakemberek készítettek — a helyi szerzők műveiben sűrűbben felbukkan a gyenge szövegezés, rossz képkiválasztás, dilettáns szakirodalom-használat. Persze, attól, hogy valaki hivatásszerűen foglalkozik a történetírással, még készíthet alacsony színvonalú művet: a megjelent „profí” munkák között is van olyan rosszul szerkesztett könyv, melyben egymáshoz nem illő szövegrészek, hibás képaláírások vannak. A legjobbaknak azokat a műveket ítélem, ahol a felkészült szerző(k) a helyi közösséggel együttműködve, az ő szellemi hagyatékukat is feltárva-beépítve hozzák létre a monográfiát: ilyen pl. a már említett *Szentgyörgyvár*, vagy a *Molnár András* által szerkesztett *Balatongyörök*²⁵ kötet. Ezt az arányt a legnehezebb megtalálni, a szakembernek ugyanis a falu történe-

²³ A „Száz magyar falu könyvesháza” és a „Zalai kismonográfiák” sorozatban megjelent művek leírását ld. a bibliográfiában.

²⁴ TANTALICS Béla településtörténeti munkái: Kerkaszentkirály története. Kerkaszentkirály, 1993. 195 p.; Lenti története: I. köt. 1849-ig. Lenti, 1993. 288 p. II. köt. 1849–1945. Lenti, 1996. 379 p.; Rédic története. Rédic, 2000. 279 p.; Szíjártóháza története. Lenti, 1997. 187 p.; Zalaszombatfa története. Lenti, 1997. 191 p.

²⁵ *Balatongyörök múltja és jelene*. Szerk. Molnár András. Balatongyörök, 2000. 255 p. XVI. t.

tének általánosabb megközelítése, az adatok, térképek, iratok a legfontosabbak, a helyi olvasónak az általa ismert személyekről készült fényképek, történetek, hagyományok. Soha nem szabad elfelejteni, hogy a helytörténeti munkák nemcsak a magas tudománynak, hanem a helyben lakó közösségnek is szólnak, annak összetartó erejét, továbbélését is szolgálják. Hozzájárulnak a településről alkotott kép kialakításához, a nyilvánosság előtt való szerepléséhez. Fontos tehát, hogy ha ilyen munkát végzünk, vagy egy kutatót támogatunk, ezek a szempontok lebegjenek a szemünk előtt. Látnunk kell a különbséget a hivatásos történész és a helyi kutató munkamódszere között is. A hivatásos azon dolgozik, hogy mit szerkesszen bele a műbe, hogy az említett arányoknak megfeleljen; a helyi szerzők legfőbb problémája, hogy mit hagyjanak ki abból a rengeteg anyagból, amelyet összegyűjtöttek és mit szólnak majd a helybeliek ahhoz, ami belekerül.

A kisebb munkák: iskola-, plébániatörténetek szintén fontos részét képezik a helytörténeti irodalomnak — sok esetben helyettesítik a község részletesebb monográfiáját vagy magját képezik egy nagyobb lélegzetű műnek. Legalább kétfelcsatnyi ilyen művet tartunk számon a zalai helytörténeti irodalomban.²⁶ Szerzőik általában helyi illetőségűek, pedagógusok, újságírók, lelkészek. Bár nem monografikus művekről van szó, akad közöttük nem egy, amely egyházi, intézményi forrásokat feltárva, felhasználva tudományos értékkel bír — ilyen pl. a már említett botfai iskolatörténet,²⁷ melyben a fontos oktatástörténeti adalékok mellett, egy XVIII. század eleji, egyedülálló rajzolatú községi pecsétet is publikált a szerző. E helyen meg kell említeni a ma is gyakorló pedagógus, *Vikár Tibor* tevékenységét: a Zala folyó középső folyásánál elterülő falvak történetét kutatja, s az egymással szomszédos települések történetéből — akárcsak Tantalics Béla munkássága esetében — kibontakozhat egy kisebb tájegység több tanulságot hordozó története.²⁸

Külön figyelmet érdemel a helytörténeti kutatásban a nemzetiségek történetének feltárása, hiszen ők többszörös identitástudattal (az elmúlt évtizedek tragikus mozzanataiból következően nemegyszer többszörös identitás-zavarral) rendelkeznek. Az ő külön történetüknek bele kell szövédniük a helyi történetbe, hiszen csak így lesz teljes (és elfogadott) a monografikus feldolgozás. Zala megyében csak kevés nemzetiség él: a Mura folyó mentén fekvő falvakban horvátok laknak, ők még őrzik nyelvüket, szokásaikat. Nagykanizsa környékén viszont számos falu található, melynek lakossága német eredetű, ám lakói mostanra már teljesen elmagyarosodtak; egyetlen

²⁶ Lásd: a bibliográfiát

²⁷ Lásd a 19. sz. jegyzet

²⁸ VIKÁR Tibor: Pókaszeptek. Helytörténeti tanulmány. Pókaszeptek, 1996. 66 p. VIKÁR Tibor: Zalaistvánd története. Zalaistvánd, 1998.

településen, Szepetneken őrzik a német identitást (a nyelvet már úgy tanulják). A horvátok történetét dr. Kerecsényi Edit próbálta összefoglalni egy monográfiában.²⁹ Községi szinten is elkezdődtek a helytörténeti kutatások, és először szakdolgozat, majd kiadvány formájában is megszületett az első horvát falutörténet.³⁰ (A publikációk egyébként magyar nyelvűek.) A délzalai németek történetéről is született már egy tudományos értékkel bíró mű; nem monografikus, de a további kutatásokhoz jó alapot szolgáltathat.³¹

MONOGRAFIKUS MŰVEK ZALA MEGYEI HELYSÉGEKRŐL

Alsópáhok

Szántó Imre: Egy dunántúli falu, Alsópáhok története. Bp., 1960. 310 p.

Alsópáhok, Felsőpáhok

Szántó Imre–Szántó Endre: Alsópáhok és Felsőpáhok története. Alsópáhok. Községi Közös Tanács. 1990. 352 p.

Balatongyörök

Balatongyörök múltja és jelene. Szerk. Molnár András. Balatongyörök. Önkormányzat. 2000. 255 p.

Barlahida

Vaska Miklós: Barlahida története. Barlahida. Önkormányzat. 2002. 166 p.

Batyk

Ruzsa Károly: Batyk története. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 1998. 181 p. (Zalai kismonográfiák, 5.)

Bókaháza, Mindszent, Újfalu

Dóber Viktor: Zalacsány és Zalaapáti között. Mindszent, Bókaháza és Újfalu története a középkortól napjainkig. 1–2. köt. Veszprém. Viza Kft. 1998. 1–285., 287–619. p.

Cesztreg

Fejezetek Cesztreg történetéből. Szerk. Vándor László. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig.-Zala M. Lvt. 1996. 114 p. (Zalai kismonográfiák, 2.)

²⁹ KERECSENYI Edit: A muramenti horvátok történe és anyagi kultúrája. Zalaegerszeg, 1983. 369 p. (Zalai Gyűjtemény 20.)

³⁰ MÉSZÁROS Ádám: Tótszentmárton története. Tótszentmárton, 2001. 116 p.

³¹ BALLA Lőrinc: Új hazában. Fűzvény, 1997. 238 p.

Egervár

Szrágli Lajos–Vándor László: Egervár. Bp. Száz magyar falu könyvesháza. 2001. 200 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Hévíz

Szántó Imre: Hévíz története. 1–2. köt. Szeged. Hévíz Nagyközség Tanács. 1977–1980. 235, 404 p.

Kehida

Dominkovits Péter–Káli Csaba–Kvassay Judit–Molnár András: Kehida. Bp. Száz magyar falu könyvesháza. 2001. 208 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Kerkaszentkirály

Tantalics Béla: Kerkaszentkirály története. Kerkaszentkirály. Községi Önkormányzat Polgármesteri Hivatal. 1993. 195 p.

Keszthely

Bontz József: Keszthely város monográfiája. Keszthely. 1896. 490 p.

Koppány Tibor–Péczei Piroska–Sági Károly: Keszthely. Bp. Képzőművészeti Alap. 1962. 149 p.

Szabó István–Müller Róbert: Keszthely története. 1. köt. Keszthely. Castellum-Pr. 2000. 136 p.

Tar Ferenc: Keszthely története. 3. köt. Keszthely. Castellum-Pr. 2000. 112 p.

Lenti

Tantalics Béla: Lenti története. 1. köt. 1849-ig. 2. köt. 1849–1945. Zalaegerszeg, Zalai ny. 1993–1996. 287, 379 p. (Lenti honismereti gyűjtemény, 4–5.)

Letenye

Kerecsényi Edit–Tóth Oszkár: Letenye története. Letenye. Letenye Városi Önkormányzat Polgármesteri Hiv. 1992. 200, (32) p.

Lovászi

Tóth Sándor–Szrágli Lajos: Lovászi. Bp. Száz magyar falu könyvesháza. 2002. 177 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Nagykanizsa

Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Bp. Magyar Városok Monografiája Kiadóhivatala. 1929. 394 p.

Nagykanizsa. Városi monográfia. 1. köt. Szerk. Béli József, Rózsa Miklós, Rózsáné Lendvai Anna. Nagykanizsa. Önkormányzat. 1994. 464 p.

Nova

Vaska Miklós: Nova története. Nova. Nova Története Alapítvány. 1997. 441 p. (További két kötete megjelent, de közgyűjteményben nem található!)

Ortaháza

Molnár László: Ortaháza története. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 2002. 132 p. (Zalai kismonográfiák, 6.)

Pacsa

Mészáros Ferenc–Horváth László András–Kvassay Judit: Pacsa története. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 1998. 282 p. (Zalai kismonográfiák, 4.)

Rédics

Tantalics Béla: Rédics története. Rédics. Önkormányzat. 2000. 279 p.

Salomvár

Bicsák Istvánné Szegedi Irén: Salomvár. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 2001. 138 p.

Söjtör

Búza Péter: Söjtör. Bp. Száz magyar falu könyvesháza. 2000. 237 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Szentgyörgyvár

Müller Róbert–Szatlóczi Gábor–Haász Gabriella–Petánovics Katalin: Szentgyörgyvár története. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 2002. 252 p. (Zalai kismonográfiák, 7.)

Szentgyörgyvölgy

Bíró Friderika–Havasi Bálint–Káli Csaba–Kapiller Imre: Szentgyörgyvölgy. Bp. 2002. 193 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Szentpéterúr

Vági Józsefné: Emlékek Szentpéterúr múltjából. Szentpéterúr. Önkormányzat. 1997. 162 p.

Schandl Piroska: Történelem, emberi sorsok, sírhantok. Szentpéterúr II. Zalaegerszeg. Szerző. 2001. 234 p.

Szijártóháza

Tantalics Béla: Szijártóháza története. Lenti. Szijártóháza Közs. Önkormányzat. 1997. 187 p.

Tornyiszentmiklós

Goór Zoltán: Tornyiszentmiklós története. Tornyiszentmiklós. Zala M. Lvt. 1989. 123 p.

Tótszentmárton

Mészáros Ádám: Tótszentmárton története. Tótszentmárton. Önkormányzat-Sumarton Kulturális Egyesület. 2001. 116 p.

Vonyarcvashegy

Palaczkai Ferenc: Vonyarcvashegy története, 1024(?)–1335–1946. Vonyarcvashegy. Önkormányzat. 1996. 264 p.

Zalabér

Sorok János: Zalabér története. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig.-Zala M. Lvt. 1997. 119 p. (Zalai kismonográfiák, 3.)

Zalabesenyő

Szakál István: Besenyő ezer éve. Zalaegerszeg. Zala Megyei Levéltár. 222 p. (Zalabesenyő ma: Zalaegerszeg.)

Zalaegerszeg

Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok. Szerk. Kapiller Imre. Zalaegerszeg. Önkormányzat. 1997. 466 p.

Zalakaros

Zalakaros. Szerk. Halász Imre. Zalakaros Önkormányzata, 2000. 447 p.

Zalalövő

Zalalövő története. Az ókortól napjainkig. Szerk. Molnár András. Zalalövő. Zalalövő és Környéke Közéletéért, Kultúrájáért, Környezetéért Alapítvány. 1998. 498 p.

Zalászentbalázs

Gócze Rezső: Zalászentbalázs és vidéke. Falutörténet a kezdetektől 1956-ig. Zalászentbalázs. Községi Önkormányzat. 271 p.

Zalaszombatfa

Tantalics Béla: Zalaszombatfa története. Lenti. Zalaszombatfa Községi Önkormányzat, 1997. 191 p.

Zalatárnok

Takács J. Ince: Zalatárnok község és plébánia története. Zalatárnok. Faluvédő- és Közműv. Egyes. 1997. 414 p.

Zalavár

Bilkei Irén–Káli Csaba–Petánovics Katalin: Zalavár. Bp. 2002. 200 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Zalavég

Ruzsa Károly–Horváth László András–Kostyál László: Zalavég története. Zalaegerszeg. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága — Zala Megyei Levéltár. 1994. 216 p. (Zalai kismonográfiák, 1.)

Kisebb településtörténeti munkák, tanulmányok

Balla Lőrinc: Új hazában. Fejezetek Fűzvölgy, Homokkomárom, Hosszúvölgy, Korpavár, Magyarszentmiklós és Obornak történetéből. Fűzvölgy. Önkormányzat. 1997. 228 p. (Fűzvölgy, Homokkomárom, Hosszúvölgy, Korpavár, Magyarszentmiklós, Obornak)

Dobó László: Sormás község története (1347–1945). Visszaemlékezések, riportok (1920-tól napjainkig). Sormás. Önkormányzat. 2000. 151 p. (Sormás)

Ferencz Győző: Túrje. Történelmi vázlat. Túrje. Községi Önkormányzat. 2002. 40 p. (Túrje)

Ferencz Győző: Zalaszentmihály. Történelmi vázlat. Zalaszentmihály. Önkormányzat. 2001. 32 p. (Zalaszentmihály)

Homik Tiborné: Fejezetek Zalavár történetéből a kezdetektől a XIX. század végéig. Zalavár. Homik Tiborné. 1996. 84 p. (Zalavár)

Horváth József: Lenti történések 1977–1998. Lenti. Lenti Város Önkormányzata. 1998. 253 p. (Lenti)

Horváth László: Nemesapáti plébánia története a „Historia Domus” alapján. Nemesapáti. S. n. 50 p. (Alsónemesapáti)

Molnár László: Adatok Csömödér község történetéhez. Csömödér. Önkormányzat. 2000. 25 p. (Csömödér)

Molnár László: Fejezetek Páka történetéből. A templom építéstörténete és az Iparos Olvasókör működése. Zalaegerszeg. Zala M. Lvt. 1990. 44 p. **(Páka)**

Pais Sándor–Nagy Kolozsvári István: Göcseji kálvinisták. Becsvölgye. Ref. Egyházközség. 1989. 224 p. **(Becsvölgye)**

Riederauer Andrea–Bíró Friderika–Bodoncz László–Rudolf Péter: Magyarföld megmarad. Magyarföld. Önkormányzat. 2001. 60 p. **(Magyarföld)**

Salamon Sándor: Mestert tartottak kebeleekben. A Botfai Községi Elemi Népiskola története. Zalaegerszeg. Gönczi Ferenc ÁMK. 1999. 137, XXII p. **(Botfa, ma Zalaegerszeg)**

Szabó Sándor: Adalékok Polgár város-Kiskeszthely történetéhez. Keszthely. Ziegler ny. 2002. 52 p. **(Keszthely)**

Szabolcs András: Gyülekezettörténeti adatok. A keszthelyi evangélikus gyülekezet történetének áttekintése. Keszthely. Keszthelyi Evangélikus Gyülekezet Lelkészi Hivatala. 1999. 115 p. **(Keszthely)**

Vándor László: Nagykanizsa története a honfoglalástól 1690-ig. Nagykanizsa. Városi Tanács. 1988. 61 p. **(Nagykanizsa)**

Varga Gézáné: Fejezetek Muraszemenye történetéből. Zalaegerszeg. Zala M. Múz. Ig. 2000. 48 p. **(Muraszemenye)**

Varga József: Göcsej határán, római köveken. Zalalövő krónikája. Zalalövő. Önkormányzat. 199. 49, (22) p. **(Zalalövő)**

Vikár Tibor: Krónika. Szepetk és Pókafa története. Pókaszepetk. Önkormányzat. (1997.) 73 p. **(Pókaszepetk)**

Vikár Tibor: Pókaszepetk. 1. Helytörténeti tanulmány. Pókaszepetk. Pókaszepetki Ált. Isk. Honism. Szakköre. 1996. 66 p. **(Pókaszepetk)**

Vikár Tibor: Zalaistvánd története. Zalaistvánd. Önkormányzat. 1998. 66 p. **(Zalaistvánd)**

Zsiga Tibor: Jántól Csonkahegyhátig. Adalékok Csonkahegyhát község történetéhez. Zalaegerszeg. Csonkahegyhát Önkormányzata. 2000. 61 p. **(Csonkahegyhát)**

Szentgyörgyvölgy

SZEMLE

A zsidóság szerepe Veszprém polgárosodásában. Tanulmányok. Fejezetek a veszprémi zsidó közösség történetéből. Összeállította Máthé Éva.
Veszprém, 2002. 159 p.

A veszprémi várostörténeti irodalom az elmúlt években két figyelemre méltó kötettel is gyarapodott. A Veszprémi Zsidó Örökség Alapítvány 2001-ben *Töredék* címmel a veszprémi és Veszprém megyei zsidó holocaustnak állított emléket. A kötetben olvasható három írás közül Veress D. Csaba tanulmánya a Veszprém megyei zsidóság tragédiáját mutatja be a szakirodalom és a levéltári források alapján. A személyes történelem szintjét Bárány László és Mezei Zoltán József *Soá napja* c. filmjének forgatókönyve jelenti, amely a túlélők visszaemlékezései alapján megrázó erővel jeleníti meg a deportálást és a lágeréletet. A záró részben a veszprémi zsidó gettók névsorát tette közzé a kötet szerkesztője, Máthé Éva.

Az elmúlt évben a Veszprémi Zsidó Hitközség olyan tanulmánykötetet jelentetett meg, amely a város zsidóságának 18–19. századi történetéről ad átfogó képet. A kötetbe a hitközség és a Veszprémi Zsidó Örökség Alapítvány által meghirdetett pályázat díjnyertes alkotásai kerültek be. A pályázók műveik elkészítésekor már bizonyos kutatási előzményekre építhettek,

hiszen a Szép Lipót tanító 1905-ben az akkor 100 éves veszprémi izraelita nyilvános elemi iskola történetét tette közzé, Kun Lajos pedig 1932-ben a hitközség monográfiáját állította össze és jelentette meg. A vállalt feladat azért volt nehéz, mert a hitközség levéltára igen hiányosan maradt fenn. A két feldolgozás azért is fontos, mert a második világháború alatt a hitközség teljes iratanyaga elpusztult. Nem véletlen, hogy a mai napig sem akadt senki, aki Kun nyomába szegődve monográfia-írásra vállalkozott volna.

Az újabb tanulmánykötetben Szendi Attila történész-levéltáros *A veszprémi zsidóság a polgárosodás hajnalán* c. dolgozata az 1848-évi veszprémi zsidó összeírás és az 1848–1849. évi városi népösszeírás alapján mutatja be a 18–19. századi várost, s város társadalmába ágyazottan a zsidóságot. A szerző érdeklődését az keltette fel, hogy a katolikus egyházmegyei központban a földesurak (a veszprémi püspök és káptalan) nem gördítettek akadályt a zsidók tömeges letelepedése elé. Módszertani problémaként pedig az izgatta, miként lehet az összeírások adta statikus képből a változásokat, a

fejlődést megragadni. A nominális források mellett a tanácsülési jegyzőkönyvek, lakhatási engedélyek, szerződések és más iratok segítségével a veszprémi zsidóság demográfiai változásait, lakóhelyi szegregációját, rétegződését, foglalkozási megoszlását, életmódját egyaránt sikerült feltérképeznie.

Az elemzésből kitűnik, hogy a zsidóság 1848 előtt a püspöki városrészen, a belvárosban (a Vásárálláson és környékén) koncentrálódott, s főleg kereskedelemmel és kézművesiparral foglalkozott. Az 1848-ban már több mint 1000 lelkes közösség és környezete közötti konfliktusokat elsősorban nem vallási tényezők, hanem a piaci verseny kihívásai motiválták. A mellékletben közölt összefoglaló statisztikai táblák, térképek, dokumentumok és dokumentum-másolatok jól illeszkednek az értékes társadalomtörténeti elemzéshez, s informatívan egészítik ki azt.

Szendi Attilához hasonlóan Nagy Dóra is szakdolgozatának javított változatával jelentkezik a kötetben. *A veszprémi zsidóság szerepe Veszprém város polgárosodásában 1848-tól 1914-ig* c. tanulmánya a hagyományos kisváros modernizációját kísérte meg bemutatni, s ennek során e folyamatban a zsidóság szerepét kívánta tisztázni. Megítélése szerint a lassan és mérsékelt iparosodó kisváros gazdasági vállalkozásaiban, oktatási-kulturális szektorában a század végén már mintegy 1600 fős zsidóság fontos szerepet játszott. A lakosság ellátását biztosító kereskedelem mellett a gyáralapításban is

élen jártak a zsidó polgárok, akik sikeresen integrálódtak a város és a megye politikai-közigazgatási és kulturális életébe, s számarányukon felül kivették részüket az értelmiség rekrutációjából. Társadalmi integrációjuk „ára” asszimilációjuk felgyorsulása volt. Hiányoljuk, hogy a viszonylag kevés levéltári forrást felhasználó dolgozat nem foglalkozott a zsidók banki szférában, sajtóban, politikában, a kulturális és gazdasági egyesületekben betöltött szerepével – így eredeti célkitűzéseit csak részben valósította meg.

Hogya György *Zsidó orvosok az egészségügy szolgálatában Veszprém városában* c. összeállításában korábbi kutatásai alapján 14 veszprémi orvos rövid életrajzát közli, megjegyezve, hogy az „összeállítás korántsem teljes, mivel a II. világháború során csaknem minden erre vonatkozó levéltári iratanyag megsemmisült.” A forráshiány miatt csak négy 19. században lezárt orvosi életpályát ismerünk meg a közleményből. Ezek közül csupán egy személy, Weisz Sándor praktizált 1848 előtt, aki a szabadságharc alatt, tifuszban hunyt el. Azonban éppen az 1848-as összeírásból tudjuk meg, hogy Weisz mellett Mandel Leopold is Veszprémben működött. Szendi Attila írásából az is kiderül, hogy már 1831-ben, a kolera idején is vallásfelekezetre való tekintet nélkül szorgalmasan gyógyította a betegeket – így tehát jelen pillanatban ő az első ismert veszprémi zsidó orvos. Mandel (és elődei) pályafutásának feltárása a jövő kutatási feladata.

A szerző közleménye bevezetőjében tévesen írja, hogy a zsidók II. József 1783-ban kiadott „türelmi rendelete” folytán iratkozhattak be az egyetemre. (Valójában a zsidók helyzetét, így oktatását az uralkodó 1781. május 13-án kiadott rendeletben szabályozta, a protestánsok szabad vallásgyakorlatát és hivatalviselését biztosító türelmi rendeletet az uralkodó ugyanezen október 25-én írta alá.)

A kötet függelékében a holocaust-kutatás fontos dokumentumát, a veszprémi zsidó iparosok és kereskedők 1944. március 20-án összeál-

lított jegyzékét tette közzé a szerkesztő, Máthé Éva. A forrásközlésből hiányoljuk a bevezetést, amely tájékoztatna az összeírás keletkezési körülményeiről.

A kötet összeállítója hasznos munkát végzett, hiszen olyan írásokat válogatott és tett közzé, melyek új eredményekkel gazdagították város- és történelmi irodalmunkat. Bízunk abban, hogy az ígéretes sorozatnak lesz folytatása, s az újabb kötetekben már lektorált, egységes jegyzetapparátussal ellátott tanulmányokat olvashatunk.

HUDI JÓZSEF

Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk. Pócs Éva.
L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz Tanszék, Bp., 2001.

Demonológia, boszorkányság – csábító fogalmaknak tűnnek nem csupán a szűkebb szakmai olvasótábor, hanem a lelkes, ezoterika és mágia iránt érdeklődő igencsak széles hazai közönség számára is. Nem véletlen tehát, hogy e kötet számos könyvesboltban a „szabadidős mágusok” és „hobby-hermetikusok” számára elkülönített polcokra került. A cím és az állatokon lovagoló ledér boszorkányok ábrázolásával ékes borító (Lucas Cranach *Melankolia*, 1530 k.) azonban komoly, tudományos igényű szerkesztett válogatást takar, amely a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszéke és a L'Harmattan Kiadó közös, *Studia Ethnologica Hungarica* sorozatának első köteteként jelent meg. A tanulmánygyűjtemény a Magyar

Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjában Klaniczay Gábor és Pócs Éva kezdeményezésére – a kötet megjelenésekor – tizenöt éve megalakult, a magyarországi boszorkányság forrásanyagát feltáró és feldolgozó munkacsoport tagjainak kutatási eredményeit foglalja magában. (A munkacsoport tevékenységét röviden összegzi Pócs Éva a kötet elején található bevezető tanulmányában (9–17. old.), erről bővebben lásd Klaniczay Gábor írását: *Boszorkányság vagy tiúndéri varázslat?* Budapesti Könyvszemle, 11. 1999. 352–63.) A kiadványsorozat elé írt bevezetőben Kisbán Eszter arra hívja föl a figyelmet, hogy a jelen és a további kötetekben „a magyar néprajz, európai etnológia és folklór területén, egyetememes néprajzi kite-

kintéssel, a megoldandó feladatok tudományközi megközelítésével” (5–6. old.) a tanszéken folyó, illetve az ahhoz részben kapcsolódó kutatásoknak szeretnének fórumot teremteni. E célkitűzést a könyv megszemenően teljesíti, sőt a fent említett tudományterületeken túl haszonnal forgathatják mind a társadalomtudományok művelői, mind az irántuk fogékony „laikus” olvasók.

Nagyfokú diverzitás jellemzi a tanulmányok időbeli létrejöttét és szerzőik aktuális kutatásaiban elfoglalt helyét, ami minden bizonynyal a szerkesztés és kiadás elhúzódo munkálatainak és nehézségeinek tudható be. Ülo Valk írása egy 1992-es konferencián elhangzott előadás aktualizált verziója, Tóth G. Péter esettanulmánya 1996-ban íródott, Égető Melinda a kéziratot 1997-ben zárta le, Kristóf Ildikó írása pedig már megjelent könyve egyik fejezeteként, 1998-ban. A kötet szerkesztése idején legfrissebb eredményekről Klaniczay Gábor, Pócs Éva és Tóth G. Péter írásaiból tájékozódhatunk.

A tematika rendkívül változatos, s a vizsgált jelenségek is igen széles időskálán helyezkednek el. Mégis egyfajta vörös fonalként húzódik végig rajtuk az elit kultúra — elsősorban teológiai alapú — boszorkányság-értelmezései és demonológiája, valamint a népi (populáris) boszorkányság képzetek és a hozzájuk kapcsolódó hiedelemrendszerek közötti kölcsönhatások vizsgálata. E törekvésnek mintegy jelképe

a könyvborítón szereplő kép (Diana istennő éjszakai csapata). Az ábrázolt jelenethez kapcsolt hiedelemről Carlo Ginzburg bizonyította be, hogy az nemcsak az európai néphit samanisztikus alaprétegébe tartozó képzet, hanem egyben a diabolizált boszorkányszombat mitológiájának egyik jelentős alkotórésze, amely közvetve „felelőssé tehető” a tömeges méreteket öltő késő középkori boszorkányüldözés megindulásáért is. Lucas Cranach képének címe — Melankólia — további asszociációkat idéz. A melankólia lehetett a megszállottság tünete, de a hisztériáié is, és a hisztérikus nőket már a késő középkorban is előszeretettel tartották mindenféle szemfényvesztő, boszorkányos praktika áldozatának és elsőrangú befogadjának. Ugyanakkor a melankólia a mágusoknak, varázslóknak, Szaturnusz gyermekeinek is jellemző tulajdonsága, ahogyan Dürer ismert metaszetén is látható, s összefüggésben állt minden olyan sötét és alvilágias dologgal, ami démoninak és ördöginek tűnhetett a kora újkor emberének.

A kötetben szerepet kapott a protestáns és katolikus demonológusok munkáinak a népi hiedelmekre gyakorolt hatása, de ezzel párhuzamosan a népi képzeteknek a demonológiai művekben megvalósuló reprezentációja is. E jelenségeket egyrészt a késő középkori demonológiai klasszikusok, másrészt a kora újkori magyarországi, illetve észt protestáns prédikáció- és teológiai irodalom összefüggéseiben

vizsgálják a szerzők. Kristóf Ildikó a prédikációk szövegében fedezte fel azokat a finom ideológiai változásokat, amelyek alapján egészen új megvilágításba helyezte a debreceni boszorkányságról Makkai László által alkotott képet. Ülo Valk érzéketlenül mutatta be, hogyan juthattak el a kora újkori prédikációk közvetítésével az európai demonológia sztereotípiái a korabeli észt társadalom szélesebb rétegeihez is. Pócs Éva a 16–17. századi exorcizmus-kézikönyvek teológiai álláspontjának és a népi megszállottság-rendszereknek a viszonyára tért ki. Klaniczay Gábor Johannes Nider dominikánus inkvizítor *Formicarius* című traktátusát részletesen bemutatva írt a boszorkányszombat sztereotípiáinak alkotóelemeiről. Ezekből az elemekből nemcsak az eretnek-vádakat és a korabeli rituális mágiát emelte ki, hanem az eksztatikus motívumokat hordozó népi hiedelmeket is. A tanulmányok másik részében az elit által képviselt, a boszorkányperek szövegeiben manifestálódó boszorkányságképről és az ugyanezen forráscsoportban található népi képzetek egymásra hatásáról esik szó.

Érdemes kitérni arra, hogy a szerzők mennyiben követik a boszorkányság és a boszorkányüldözés nemzetközi kutatásának a kilencvenes években megjelent újabb irányzatait, például a megszállottság és a tranz jelenségeinek vizsgálatát. Pócs Éva és Klaniczay Gábor ehhez kapcsolódva a teológiai megszállottság-képzetek és a népi

megszállottság-elképzelések boszorkányüldözésbeli recepciójával foglalkoztak. Klaniczay a *Formicarius*-ban szereplő narratívák eksztatikus motívumait tipologizálta, és az értelmezéshez szokatlanul tünő keretet ajánlott: a Mircea Eliade által az "eksztázis archaikus technikájának" nevezett samanizmust (57. old.). Klaniczay szerint választását Carlo Ginzburgnak és Pócs Évának a közép- és kora újkori Európa hiedelemrendszereinek rekonstruálására tett kísérletei igazolják, melyek e rendszerekben kvázi-samanisztikus elemeket mutattak ki. Klaniczay azokat a hiedelmeket emelte ki, amelyeket Ginzburg az európai mitológia férfi-női kettősségre épülő "samanisztikus szubsztrátumának" nevezett: a termékenyséért egymással csatázó közösségi varázslókét (*benandante, krešnik, zduhač, táltos* stb.) illetve női párjukét, vagyis az óeurópai halottkultuszra visszavezethető, éjszakai halotti istennők (Hekaté, Diana, Perchta, Holda stb.) által beavatott, látó, halottlátó, jós képességű specialistanőkét. A samanisztikus elemek késő-középkori, „módosult, a kereszténységgel egybehangolódott formában” való jelenlétét valószínűsítve, Ginzburg és Pócs eredményei alapján Klaniczay is úgy találta, hogy ezek beépültek a középkori demonológiának a boszorkányságról kialakított elképzeléseibe (boszorkánymulatság, állattá-változás, eksztatikus repülések, halottakkal való kapcsolat). Innen már csak egy lépés volt számára a késő-középkori,

vizionárius *élő szentek* kultuszának, valamint a korabeli hiedelmekben még tetten érhető, samanisztikus jellegzetességeknek a tipológiai kapcsolása. A közösség és a természetfeletti szféra között betöltött meditatori és patrónus szerepük, a transzcendenssel kapcsolatot teremtő eksztatikus technikáik, továbbá a presztízstüket megteremtő és legitimáló eszközök tipológiai hasonlósága alapján állíthatók párhuzamba a közösség „mágikus szakemberei”: a varázsló és az *élő szent* (66–69. old.). Hogy hol vannak itt a boszorkányok? Nos, a mágia közösségi szakértői esetében Klaniczay minden bizonnyal a Ginzburg és Pócs által az európai samanisztikus alaprétég női pólusának és a boszorkány hiedelemalakja egyik potenciális forrásának tekintett, a jó és rossz halottakkal is kapcsolatot tartó varázslónőkre gondolt, míg a másik oldalon az elsősorban nőnemű *élő szentek* állnak, akik transzállapotukban szintén a transzcendens világ lakóival kommunikálnak. Megjegyzem, hogy az *élő szentek* esetében a folyamatos túlvilági kapcsolattartást legitimáló seb-jelek (a stigmák, illetve a túlvilágjárás során a purgatóriumban kapott sebek) nem csak a férfi varázslók termékenységéért vívott csatáiban szerzett sérülésivel rokoníthatók, hanem az elsősorban női gyógyítók, tudósok, illetve gyógyító boszorkányok és a rontók közötti, a beteg egészségéért vívott küzdelemben szerzett sebekkel is. E jelenségről épp Pócs Éva mutat be meggyőző példákat ta-

nulmányának a „megszálló hatalmak közt folyó, illetőleg betegséggel / démonnal / ördöggel / folytatott ördögellenes” harcokról és szellemcsatákról írt részében. (194–96. old.) Ha tehát a boszorkányszombat eksztatikus motívumai és az *élő szentek* misztikus tapasztalatai tipológiai összefüggésbe hozható a samanizmussal, akkor a szentség és a boszorkányság is összefüggésbe hozhatók — érvel a szerző. Klaniczay így tereli vissza az olvasót Nider művének, és egyben a késő-középkori teológiai gondolkodásnak egyik leglényegesebb kérdéséhez: a *discretio spirituum*hoz. Kikkel társalognak hát ezek a szent asszonyok? Látomásaik vajon az ördögtől származnak, avagy isteni eredetűek? Ha Istennel, az ő szentjeivel és angyalaival állnak kapcsolatban, akkor nyilvánvalóan szentek. Ha azonban ördögi sugallatokra hallgatnak elragadtatásukban, nem lehetnek mások, mint szemfényvesztők, hamis próféták, sőt boszorkányok. A szentség és a boszorkányság teológiai képzeteinek szinte azonos kategóriák mentén történő elrendezése szorosán kapcsolódik a demonológus szaktekintélyek — mint Johannes Nider — gyakorlati teológiai tevékenységéhez, akik inkvizítorként mind a szenttéavatási eljárásokban, mind pedig a boszorkányok ellen folytatott perekben közreműködtek (99–100. old.).

A transzjelenségekkel kapcsolatos másik jelentős tanulmány szerzője Pócs Éva írásában, az európai megszállottság-rendszereket és meg-

szállottság jelenségeket ismertető sorozatának második tételeként, a démoni/ördögi megszállottság formáját tárgyalja. Tisztában van azzal, hogy az ördögi megszállottság jelenségei egyrészt a népi kultúra nem keresztény rétegeivel és korábbi megszállottság-rendszereivel (démoni-, halotti-megszállottság) álltak és állnak szoros kapcsolatban — akár a néphit ördög-alakját, akár a jelenségkörbe tartozó rítusokat és hiedelmeket tekintjük —, másrészt tagadhatatlan az ördögi megszállottság hivatalos keresztény / egyházi képzeteivel és megítélésével való, igen nagy múltra visszatekintő folyamatos kölcsönhatásuk. Mindezek ellenére vállalkozik arra, hogy az általa önkényesnek ítélt szelekciós elv segítségével rendet vágjon e látszólagos káoszban. A nemzetközi kutatás legutóbbi eredményeivel (Sluhovsky, Sharpe) összhangban megállapítja, hogy a „megszállottság a boszorkányság rendszerén belül központi szerepet játszott”(142. old.), ugyanakkor legalább olyan elterjedt volt a „kisközösségi problémák” lehetséges megoldásaként, vagy csapásmagyarázó elvként (143. old.) való alkalmazása, mint a boszorkányságé. Az említett kutatók két, egymásba fonódó, de egymással párhuzamosan létező rendszerről beszélnek, amelyek minden bizonytalansággal döntően befolyásolták a korabeli népi boszorkányság képzeteit is. E ponton Pócs Éva sajnálattal jegyzi meg, hogy a kevés külföldi forrás publikáció miatt a konkrét esettanulmányok ritkák, így egyelőre ez

az észrevétel még nem igazolt hipotézis csupán (142. old.) Ezzel szemben – többek között a munkaközösség tevékenységének is köszönhetően – a magyarországi boszorkányság forrásai bőséggel állnak rendelkezésre az ilyen típusú vizsgálatokhoz. Igaz, bennük az ördögi megszállottság jelensége ritkább, mint gyakorisága a nyugat-és dél-európai boszorkányüldözésben. Az ördögi megszállottság népi képzeteinek tárgyalásához így mindenképpen szükséges a recens hiedelemadatok bevonása is. E területen Pócs Éva nagymértékben támaszkodik a maga, illetve a tanítványai által végzett hiánypótló gyűjtésekre, valamint több kiváló, főleg erdélyi néphit-gyűjtésre, amelyek az igen közeli múlt hiedelmeiről, és a számos archaikus jelenséget konzerváló, virágzó ortodox benedikció és exorcizmus gyakorlatról tudósítanak. A boszorkányság és a démoni / ördögi megszállottság népi képzetei közötti analógiák felvázolásakor Pócs Éva kétféle viszonyrendszert állít elénk: a megszállott boszorkányt illetve a boszorkány általi megszállottságot. Úgy véli, hogy magyar vonatkozásban a testbe behatoló, a megszállott boszorkányt is ördögi attribútumokkal felruházó típus inkább a kora újkori boszorkányság hiedelmeiben lelhető fel, és ezt jelzi a boszorkányperek tanúvallomásaiban gyakori ördög = boszorkány megfeleltetés. A boszorkányt kísértő ördög ugyanakkor a kora újkortól kezdve folyamatosan adatolható mind a magyar, mind az

egyéb közép- és kelet-európai hiedelmek köréből. Pócs Éva a boszorkány általi megszállásnak három lehetséges módozatát ismerteti: a boszorkány az őt is megszállva tartó ördögtől nyert természetfeletti képességei révén (1.) emberként, illetve saját (2.) élő vagy (3.) holt alteregójaként szállja meg az embert. (166–85. old.) Összességében minden biztonnyal elfogadhatjuk Pócs Éva konklúzióját: a megszállottság jelenségek — akárcsak a boszorkányság — sok esetben interpretációs sémaként működnek, különböző típusait inkább „úgy kell kezelnünk, mint egyazon jelenség különböző körülmények talaján létrejött változatait”. Pócs Éva azt is nagyon világossá teszi, hogy e bonyolult képzetrendszer esetében csak az egyes jelenségek vonatkozásában nyer értelmet az elit-populáris distinkció, amely a hiedelmeknek egy virtuális függőleges tengely mentén történő áramlását feltételezi. Mind a népi, mind az egyházi megszállottság képzetek esetében érdemes inkább a keleti és a nyugati egyház két, jól elkülöníthető, de egymással folyamatos kölcsönhatásban levő pólusát kiemelni (185. old.). Pócs Éva a már említett ginzburgi tradíció újraértékelésére tesz kísérletet, amikor az eddig „kvázi-samanisztikus”-ként jellemzett jelenségek egy részének esetében a megszállottság valamilyen formájaként történő értelmezést javasolja.

A demonológia és boszorkányság európai történeti kontextusa mellett a tanulmányok egy másik

része a magyarországi boszorkányság forrásaira épülő kutatásokat összegzi. Égető Melinda a szőlőhegyet mágikus helyszíneként mutatja be: ez a boszorkánymulatság és a boszorkányrontás színtere. Vizsgálatát két másik forráscsoport, a 18. század második feléből származó hegyközségi artikulusok és a történeti klimatológia adataival egészíti ki. Úgy látja, hogy az egyre hűvösödő éghajlat okozta sorozatos rossz termést hozó évek és a nyomukban fellépő éhínségeket követően nálunk is megfigyelhető a boszorkányvádaskodás felerősödése, akárcsak Nyugat-Európában. Feltételezi, hogy e jelenség egyik indikátora a rontó céllal végzett időjárás-varázslás képzetének a boszorkányokkal való összekapcsolódása. (228–30. old.) Égető Melinda a szőlőhegyet a „természetfeletti erők működésének színtereként” jellemzi, s ebben a kora újkori gondolkodás kettős térszervező elve tükröződik (241. old.). Az ember számára veszélyes és tiltott természetfeletti helyeket nem csupán a fizikai határok — a szőlőhegyek esetében a mezsgyék, gyepek — választották el a biztonságos és ismert világtól, hanem a rendeletekben megfogalmazott különféle tilalmak és ezek szimbolikus manifesztációi, vagyis a helyekhez kapcsolódó, óvatosságra intő hiedelmek is (242–45. old.). Ugyanez az elv érvényesült a későbbiekben a mezsgyéken elhelyezett keresztek és a szőlőhegyre épült kápolnák, valamint az utóbbiakhoz kapcsolódó bűcsúk esetében, hiszen ezek a termé-

szetfeletti erők – akár a boszorkányok – behatolása és károkozása elleni védelmet szolgálták (246. old.).

A magyarországi boszorkánype-rekben található rontás elbeszélések strukturális szerveződésének szabályszerűségeit tárja föl Tóth G. Péter, a göttingeni *Max-Planck-Institut für Geschichte* által kifejlesztett $\kappa\lambda\epsilon\iota\omega$ történeti adatbázis kezelő rendszer segítségével. (A $\kappa\lambda\epsilon\iota\omega$ rövid ismertetését és a magyarországi boszorkányság-adatbázis esetében történt alkalmazási módját a kötet utolsó írásában találjuk, Pócs Éva, Klaniczay Gábor, Tóth G. Péter és Robert Wolosz összeállításában. 293–331. old.) A szerző a hatalomnak és alárendeltjeinek a boszorkányper keretein belül formálódó, a szövegkonstrukciókban elrejtett diskurzusát elemzi. Tóth rámutat, hogy a korabeli bírósági praxis – jellegéből adódóan – a mai kutató számára szinte lehetetlenné teszi az élmény-elbeszélések valós vagy fiktív mivoltának eldöntését: összemósódik a határ a konkrét szubjektív tartalommal bíró narratív és a helyi elbeszélő hagyományok sémái szerint építkező hiedelemmonda / memorat között. A szerző itt – saját bevallása szerint – az alkalmazott módszer korlátaiba ütközik. A tanúvallomásokot kódoló mai kutatók és a hajdani vizsgálóbírók ugyanazt az elvet követték: az adott rontásesetről a számukra megfelelő szempontok szerinti legtokéletesebb és a legtöbb információt tartalmazó, tehát idealizált verziót választották ki több va-

riáns közül. Elsikkadtak így az egyéni reflexiókat rögzítő megfogalmazások, és egy rekonstruált, ám virtuális rontás-eset állt elő.

Tóth G. Péter másik, a boszorkányfürösztrésről szóló írásában ket-tős célt tűz maga elé: egyrészt a jog-szokás és történetét szándékozik az eddigi, főként vallástörténeti vizsgálatok segítségével jobban megvilágítani, másrészt a boszorkányfürösztrésnek az üldözésben betöltött szerepét szeretné tisztázni. Leírás ad a boszorkányfürösztrés „elődei-ről”: az ókori mezopotámiai folyampróbáról és a középkori liturgikus vízpróbáról. A folyampróba kapcsán kiemeli annak a varázslást büntető funkcióját és az esővarázsló rítusokkal való rokonságát, a liturgikus vízpróba esetében pedig a büntetés mellett a purifikációs szándékot is hangsúlyozza. Tóth maga is elismeri, hogy a Krisztus előtt közel kétezer éven át „működő” folyampróba és a Krisztus utáni 9–12. században „virágkorát élő” liturgikus vízpróba közötti időbeli hiátusra nem tud magyarázatot adni, ám a két jelenség tipológiai hasonlósága mindenképp rokonságukat sugallja. A boszorkányfürösztrés és „elődei” között, bár genetikai kapcsolatról szó sincs, mégis két lényeges összefüggésre hívja föl a figyelmet: (1) a boszorkányfürösztrés és az esővarázslás rítusai közti kapcsolatra (Közép- és Kelet-Európa), ami az ókori folyampróba felé vezető halvány nyom; (2) a boszorkányfürösztrés és a keresztlés rítusa közötti analógiára (Nyugat-Európa), ami a liturgikus

vízpróba felé mutat. A szerző a boszorkányfüröszttést exorcizmusként értelmezi: a boszorkány az őt megszállva tartó démon / ördög nememberi „könnyedsége” miatt képtelen elmerülni a vízben. Tóth másik tanulmányával szemben itt a pontos leírással kiegészített képanyag jól illusztrálja a gazdag forrásanyagot, s a laikus olvasó számára is segíti a témában való alá- és elmerülést.

A reformációnak a boszorkányüldözésben betöltött szerepét az európai kutatás, elsősorban Clark, Midelfort és Monter munkái, a közelmúltban állította a középpontba. Ezzel összhangban Kristóf Ildikó a magyarországi katolikusokétól jól megkülönböztethető, jellegzetesen protestáns demonológia létezését és érvényre jutását igazolja a debreceni és Bihar vármegyei boszorkányvadás esetében. A „protestáns világkép” egyrészt korlátozza a Sátán hatalmát, és megkérdőjelezi a vele való szövetségkötés valóságosságát; ugyanakkor kiterjeszti az ördög működési területét a jóindulatú mágia képviselőire is, akik tevékenységükkel a világnak az ember számára tiltott, egyedül Isten számára fenntartott, transzcendens szféráiba hatolnak be a kísértő ördög segítségével. Kristóf e két alaptétel érvényesülését követi nyomon a demonológiai tárgyú, Debrecenben, illetve Nagyváradon nyomtatott művekben, és eredményeit a prédikátorszerzők debreceni működése alatti boszorkányüldözés statisztikájával veti össze. Elsősorban azokra a nyugat-európai eszméáramlatokra, pro-

testáns szellemi központokra és teológusokra irányítja figyelmünket, amelyek és akik szerepet játszottak a fenti szerzők véleményének megformálásában. Vizsgálatának összefoglalásában úgy látja, hogy a debreceni puritán irányzat nem szakított gyökeresen a református ortodoxia boszorkányság-elképzeléseivel abban a tekintetben, hogy a Sátán hatalmát erősen korlátozottnak és illuzórikusnak, valamint kizárólagosan az Isteni gondviselés alá rendeltjének tartotta (134. old.). A puritánok azonban nem zárták ki teljesen az ördöggel való szövetkezés lehetőségét, amelyet nem csak a boszorkányok, hanem a pozitív mágia szakértői esetében is feltételeztek (135. old.).

A reformáció és a boszorkányüldözés témaköréhez csatlakozik Ülo Valk tanulmánya, amelyben három forráscsoport (prédikációk, boszorkányperek, hiedelemszövegek) összevetésén keresztül mutat rá a protestáns demonológia, a boszorkányság elit képzetei, valamint az észti népi hiedelmek kapcsolataira. Az észti prédikáció-irodalomból három, a 16–17. században élt lutheránus észti teológust emel ki: Hermann Samsont (1579–1673), Ludwig Duntét (1597–1639) és Johannes Gezeliust (1615–1690), akik tájékozottak voltak a nyugat-európai demonológiai nézetek területén, s valószínűleg ezen álláspontok elsődleges közvetítői lehettek. Valk elsősorban az észti ördög-mondákban fellelhető európai vándormotívumokra hívja föl a figyelmet.

Példák segítségével mutatja be, miként hatottak a prédikációk — a bennük foglalt exemplumok meghonosításával — az észti népi ördög-hiedelmekre. Másodjára az „észti folklór boszorkányai és varázslói” kerülnek terítékre, a hiedelemszövegek és főként a boszorkányperek, kisebb mértékben pedig a prédikációk demonológiai képzetei tükrében. Valk élesen elkülönülnek látja a teológiai boszorkány és varázsló sztereotípiát a 19–20. századi néphitben körvonalazódó karakterektől. Rámutat, hogy a perek tanúvallomásaiból összeálló, kora újkori népi boszorkánykép közelebb áll „a késő középkori demonológusok nézeteihez”, mint a későbbi korszak hiedelmeiből kibontakozó boszorkányéhoz. Valk ezt az észti lutheránus egyház sikeres demonológiai „felvilágosító” tevékenységének tulajdonítja. (35. old.) Másrészt hangsúlyozza a boszorkányüldözés következtében átalakuló boszorkányságképzetek hatását az észti néphit jóindulatú varázslója, a *nöid* szerepének és megítélésnek negatív irányú átértékelésében. (37. old.)

A Pócs Éva által szerkesztett kötet mind tematikájában, mind a tanulmányok színvonalában megfelel a boszorkányság nemzetközi kutatásának legújabb trendjeinek. Ugyanakkor a szövegekkel való szinte mostoha bánásmód időnként szembeszökő. Terjedelmes nyomdai hibajegyzék állítható össze, s ez megkérdőjelezi a szöveggondozás fontos aktusának megtörténtét. Számos helyen pontatlanul, láthatóan elírva

szerepelnek az évszámok, gyakoriak a sorközi elválasztójelek, a nevek és helyek helyesírása esetenként egyenesen botrányos, és az ábrák használhatósága is veszélybe került a rosszul megválasztott tipográfia következtében. A sajtóhibákon túl egy esetben tartalmi aggályok is felmerülnek. Ülo Valk értékes adatokat szolgáltatott az általunk kevésbé ismert észti néphit és az észti lutheránus demonológia kapcsolódási pontjairól. S épp e fontos tanulmány fordításába csúszott néhány olyan — leginkább a gondos áttekintésre fordítandó idő hiányának betudható —, hiba, amely értelemzavaró és egyben a felületesség látszatát kelti. Ezek egy részéért a szerző lehet felelős, aki a saját, angol nyelvű előadásába illesztett német nyelvű szövegek fordítását kissé pontatlanul végezte. A német eredetit azonban minden esetben szerepelteti a jegyzetekben, így a helyesbítés lehetősége adott volt, ám erre valamiért nem került sor. Bár lehet, hogy csak a recenzens elvárásai túlzottan nagyok, s ott is a boszorkányos gyorsaságot és a kiadói segítőszellemek emberfeletti képességeit hiányolja, ahol ez igazán nagy nehézségekbe ütközik és semmiképpen sem várható el. Sajnos, a hibák nem tűnnek el egyetlen varázstsütre.

Visszatérve a tartalomhoz, mindenképpen példaértékű az a tudományközi együttműködés, amely e munkacsoportban megvalósul, s ezt a tanulmányok is jól illusztrálják. Mégis szembetűnő, hogy a boszorkányság és a boszorkányüldözés je-

lenségeinek recens kutatásába mind-
 eddig nem sikerült érdemben be-
 kapcsolódniuk a jogtörténet műve-
 lőinek, bár a kutatás módszertanát
 illető kritika már megfogalmazódott
 részükről. Remélhetőleg, e kötetben
 akad számukra az ő szigorú mércé-
 jük szerint is elfogadható, eredmé-
 nyeket feltáró tanulmány. Minden-
 esetre az írások alapossága, napra-

késztsége nyilvánvalóvá teszi, hogy
 itt valóban egy működő és aktív
 kutatói gárda teszi le élénk munkája
 legjavát, és csak remélni tudom,
 hogy e módon kissé szélesebb, talán
 nem csak szűk szakmai nyilvános-
 sághoz jut az a bizonyos tizenöt
 (2003-ban már tizenhét) év.

KIS-HALAS JUDIT

MOTTL ROMÁN RAJZA

SZERZŐINK

ARADI GÁBOR levéltáros (TML)
BENCZIK GYULA levéltáros (VaML)
BŐSZE SÁNDOR igazgató-főlevéltáros (SML)
HORVÁTH GÉZA könyvtáros (JAMK)
HUDI JÓZSEF történész-levéltáros (DREL)
KIS-HALAS JUDIT néprajzkutató, PhD-hallgató (ELTE BTK)
KISS GÁBOR könyvtárigazgató (DFMK)
KOMLÓSI JÓZSEF könyvtárigazgató (VMMK)
MÁRFI ATTILA főlevéltáros (BML)
MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA levéltáros (VeML)

BML = Baranya Megyei Levéltár (Pécs)
DFMK = Deák Ferenc Megyei Könyvtár (Zalaegerszeg)
DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (Pápa)
KKMK = Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr)
SML = Somogy Megyei Levéltár (Kaposvár)
TML = Tolna Megyei Levéltár (Szekszárd)
VaML = Vas Megyei Levéltár (Szombathely)
VeML = Veszprém Megyei Levéltár (Veszprém)
VMMK = Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (Székesfehérvár)

Az angol nyelvű összefoglalót CZUCZOR SÁNDOR készítette.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. A kéziratokat lehetőleg számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailhez csatolt fájlként *.rtf formátumban, valamint egy nyomtatott példányban postán a szerkesztőség címére kérjük eljuttatni. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül írják, lábjegyzeteléshez használhatják a szövegszerkesztő program (Word) automatikus hivatkozás-szerkesztőjét. A beküldött fájl (lemez) vírusmentességét kérjük ellenőrizni!
2. A leadott lemez lehetőleg ne tartalmazzon más fájlokat, csak a közleményt, illetve, ha a közlemény több fájlból áll össze, akkor a fájlok a közlés sorrendjében következzenek a lemezen is.
3. Fotókat csak korlátozott számban tudunk közölni. A rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni és egy külön lapon képjegyzéket csatolni a közleményhez.
4. A szövegben az évszázadokat — idézetek, címek kivételével — római számmal tüntessék fel.
5. Külön bibliográfiát ne készítsenek, a forrásanyagra és a szakirodalomra történő hivatkozásokat folyamatosan, a lábjegyzetekben helyezték el. A hivatkozásokban a szerző vezetéknevét kérjük csupa NAGYBETŰVEL szedni.
6. A hivatkozások formai szabályai:
 - *Egy szerző esetén:* **SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám.** Példa: BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye múltjából, 3.) 407.
 - *Több szerző esetén:* **A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám.** Példa: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 399.
 - *Tanulmány esetén:* **SZERZŐ(K): Cím = A tanulmánykötet címe. Szerkesztője. (Kiadás.) Kötetjelzés. Megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám(ok).** Példa: BODOLAY Géza: Petőfi Pápa = „A kényes úrfi s a rongyos baka” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. 108–145.
 - *Folyóiratcikk esetén:* **A folyóiratcikk SZERZŐJE: Címe = A folyóirat címe évfolyama (éve), száma. Oldalszám tól-ig.** Példa: SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület pápai Nagykönyvtárának története = Magyar Könyvszemle 102 (1986), 149–172.
 - *A jegyzetekben használható rövidítések:* Bp., köt., röv., jav., átdolg., kiad., s. a. r. (=sajtó alá rendezte), vö., uő., uo., i. m., jegyz., ld. (=lásd). Az Acta Papensiára az AP rövidítéssel hivatkozzanak.
7. A kézirathoz mellékeljenek max. egy oldal terjedelmű rezümét angol, német vagy magyar nyelven. Magyar nyelvű rezümé esetén a legfontosabb szakkifejezések idegen nyelvű megfelelőit kérjük megadni.
8. Szerzőink számára öt darab tiszteletpéldányt biztosítunk.

Tipográfia
Mezei Zsolt

Nyomdai munkák
Floppy 2000 Kft.
8500 Pápa, Juhar u. 2/a.

TARTALOM

MŰHELY

- Márfi Attila*: Gondolatok a **baranyai** településtörténeti kiadványokról
1990–2002 (A baranyai helytörténetírás műhelyeiről) 5
Attila Márfi: Thoughts on Regional Publications in County Baranya 1990–
2002 (On the Workshops of Local History of Baranya)
- Komlósi József*: **Fejér** megyei településtörténeti monográfiák 1990–2002 23
József Komlósi: Settlements' Monographs in County Fejér 1990–2002
- Horváth József*: „Falumonográfiák” **Győr-Moson-Sopron** megyében
1989–2002. *József Horváth*: „Village Monographs” in County Győr-
Moson-Sopron 1989–2002 33
- Horváth Géza*: Településtörténet és / vagy monográfia (**Komárom-
Esztergom** megye) *Géza Horváth*: Regional History and / or
Monograph 69
- Bősze Sándor*: **Somogy** megye településtörténeti irodalma 1990–2002 83
Sándor Bősze: The Bibliography of Regional History in County Somogy
1990–2002
- Aradi Gábor*: Adatok és tények a **Tolna** megyei helytörténetírás iro-
dalmáról. *Gábor Aradi*: Data and Facts on the Bibliography of Regional
History in County Tolna 93
- Benczik Gyula*: Községi monográfiák **Vas** megyében 1990–2002 113
Gyula Benczik: Village Monographs in County Vas 1990–2002
- Márkusné Vörös Hajnalka*: Településtörténeti monográfiák **Veszprém**
megyében 1990–2002 127
Hajnalka Vörös Mrs. Márkus: Regional Monographs in County Veszprém
1990–2002
- Kiss Gábor*: Településtörténeti monográfiaírás **Zala** megyében 147
Gábor Kiss: Regional Monographs in County Zala

SZEMLE

- A zsidóság szerepe Veszprém polgárosodásában. Tanulmányok.
Fejezetek a veszprémi zsidó közösség történetéből. Össze-
állította Máthé Éva. (*Hudi József*) 161
- Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk. Pócs Éva. (*Kis-
Halas Judit*) 163

Szerzőink

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KIADVÁNYAI

- „A kényes úrfi s a rongyos baka”: Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 278 oldal. 1500.— Ft
- A Pápai Református Gyűjtemény (Szerkesztette Kövy Zsolt). Pápa, 1987. 144 oldal + 47 kép. 300.— Ft
- BEKE ÖDÖN: A pápavidéki nyelvjárás. Reprint. Pápa, 1997. 72 oldal. 300.— Ft
- Félezer év. A Pápai Református Gyűjtemények millenniumi emlékkönyve (Szerkesztette Hudi József és Mezei Zsolt). 58 oldal. 400.— Ft
- Források Pápa város 1848/49. évi történetéből (Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József). Pápa, 2001. 400 oldal. 2500.— Ft
- Francsics Károly visszaemlékezései (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2001. 293 oldal. 1800.— Ft
- KÖBLÖS JÓZSEF: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525. Pápa, 1997. 122 oldal + 25 kép. 950.— Ft
- MEZEI ZSOLT: Pápai könyvtárak a századfordulón. Pápa, 1999. 101 oldal. 500.— Ft
- HUDI JÓZSEF: Fábián-emlékkönyv. Fábián József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. 143 oldal. 1000.— Ft
- Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Forráskiadvány. Pápa, 2002. 572 oldal + 6 térkép. 3500.— Ft

A kiadványok megrendelhetők vagy megvásárolhatók a következő címen:

PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK

8500 Pápa, Postafiók 48.

e-mail: ref.lib@papacollege.hu